МӨСЕЛМАННАР БӨЕК ВАТАН СУГЫШЫНДА

МУСУЛЬМАНЕ В ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЕ

Казан — 2015

www.darul-kutub.com

Үзәкләшкән дини оешма — Татарстан Республикасы мөселманнары
Диния нәзарәте Экспертлар шурасының 15-15нче
номерлы бәяләмәсе белән басарга хупланган

«ХОЗУР» НӘШРИЯТ ЙОРТЫ

ПОБЕДА! 70 ЛЕТ

Мөселманнар Бөек Ватан сугышында. Мусульмане в Великой Отечественной войне (җыентыкны төзүче Нурия Әлмиева). — Казан: Хозур-Спокойствие, 1436/2015. — 184 б.

Үзәкләшкән дини оешма — Татарстан Республикасы мөселманнары Диния нәзарәтенең «Хозур» нәшрият йорты тарафыннан нәшер ителгән бу китап II Бөтендөнья сугышында фашистик Германияне җиңүнең 70 еллыгына багышлана. Әлеге җыентыкта динебез һәм мөселманнарның сугыш чорындагы язмышына багышланган хезмәтләр урын алган. Аларның авторлары — галимнәр, тарихчылар, дин эшлеклеләре һәм журналистлар. Китап яшь буынны тәрбияләгәндә дә, сугыш чорына бәя биргәндә дә файдалы чыганак булыр, Иншаллаһ.

Сборник посвящен 70-летию Победы в Великой Отечественной войне над фашистской Германией. В нём собраны статьи учёных, историков, религиозных деятелей и журналистов, посвящённые нашей религии и судьбе мусульман в годы ВОВ. Предназначен для широкого круга читателей.

© «Хозур» нәшрият йорты, 2015

www.darul-kutub.com

ВАТАННЫ ЯРАТУ — ИМАННАН

Бисмилләәһир-рахмәәнир-рахииим!

Әссәләәмүгәләйкүм үә рахмәтүллааһи үә бәракәәтүһ!

Мөхтәрәм Бөек Ватан сугышы һәм тыл ветераннары! Татарстан мөселманнары Диния нәзарәте исеменнән сезне Җиңү бәйрәме белән котлыйм!

70 ел элек әби-бабаларыбыз үз батырлыклары белән вәхшилекне, кансызлыкны җиңгән, дөньяны фашизмнан коткарган. Каһарманлык күрсәтеп, Ватаныбызны саклаганнар һәм Аллаһы Тәгалә аларга җиңү бүләк иткән. Җиңү җиңел бирелмәгән, әмма җиңү бәрабәренә бүгенге буын тыныч һәм тату тормышта яши.

Бик кызганыч, елдан-ел Бөек Ватан сугышы ветераннарының сафы сирәгәйгәннән-сирәгәя бара. Шулай да алар турындагы истәлекләр, сугышта һәлак булучыларның батырлыклары турындагы хатирәләр гасырлар буена сакланыр. Халык җиңү бүләк итүчеләрнең каһарманлыгын һәм алар үткән куркыныч сугыш көннәрен истән чыгармас.

Без Аллаһы Тәгаләдән бу сынауларның башка беркайчан да кабатланмавын сорыйбыз. Аллаһы Тәгалә илебезгә бәхет һәм бәракәт насыйп итеп, Үзенең рәхим-шәфкатеннән ташламаса иде! Һәркайсыбыз җимерүгә, зыян салуга түгел, төзүгә һәм мәрхәмәтлелеккә, яхшылыкка омтылса иде. Бары шулай итеп кенә бу тормышта гармониягә ирешергә мөмкин.

Ихтирам белән,
мөфти Камил хәзрәт СӘМИГУЛЛИН,
Татарстан мөселманнары
Диния нәзарәте рәисе

www.darul-kutub.com

СҮЗ БАШЫ

Бисмилләәһир-рахмәәнир-рахииим!

Илебез өчен Җиңүнең 70 еллыгы, һичшиксез, мөһим вакыйга. Россиядә Бөек Ватан сугышы кагылмаган гаилә юктыр, һәркайсыбызның нәсел-нәсәбендә гасырларга торырлык бу вакыйга нинди булса да «эз» калдырган. Шуңа күрә дә нәкъ менә 9 май — Җиңү бәйрәме бөтен илебезне берләштерә, ата-бабаларыбызның иңгә-иң торып уртак дошманга каршы берләшкәне кебек.

Без, мөселманнар, илебезгә Аллаһы Тәгалә тарафыннан җибәрелгән әлеге олуг сынауның мәгънәсен төшенергә тиеш. Гәрчә, сугыш еллары динебез өчен шактый катлаулы чор булса да, мөселманнар, башка конфессия вәкилләре белән берлектә, уртак ватаныбызны саклаган. Шул чордагы мөфти Габдрахман Расүлев дин кардәшләрен әлеге изге сугышта катнашырга чакырып мөрәҗәгать белән чыга. Ул мөрәҗәгать Пәйгамбәребез (с.г.с)нең: «Ватанны ярату — иманнан» дигән хәдисе белән башлана.

Дини оешмалар сүздә генә түгел, гамәлдә дә булдыра алганча җиңүгә үз өлешләрен керткән. Әйтик, барлык мәчетләрдә дә танк колоннасы төзү өчен акча җыю оештырганнар. Мөселманнарның әлеге ярдәме өчен илбашы И.В. Сталин мөфти Г.Расүлевка рәхмәт хаты да җибәргән. Шунысын да ассызыклау кирәк, без, мөселманнар өчен, сугыш чорына бәя биргәндә, ул чактагы сәяси режимның нинди булуы артык мөһим түгел. Сүз дә юк, без атеистик режим белән килешә алмыйбыз, әмма ватан — ул гамәлдәге сәяси вазгыятьтән югары торучы төшенчә. Режимнар алар килә, үзгәрә, ә ватан, туган җир кала. Шуның өчен мөселманнар Аллаһ Тәгалә ризалыгы өчен ватаннарын саклаганда гомерләрен кызганмаган. Мөхәммәд (с.г.с) сөннәте буенча, ватанны яклау — ул һәр

www.darul-kutub.com

мөселманның бурычы. Шуңа да Бөек Ватан сугышын без, сәяси режим һәм ватан төшенчәләре арасында гаять зур аерма булуын аңлаган хәлдә, изге сугыш дип атый алабыз.

Тагын бер мөһим сабак: Бөек Ватан сугышы кебек тетрәндергеч вакыйга диннең какшамаслыгын, «яу кырында атеистлар булмый» дигән гыйбарәнең хаклыгын раслады. Үзләрен коммунист, атеист дип атаучыларның да Бөек Ватан сугышында үлем белән йөзгә-йөз очрашкач фитрый иманнары уянган. Гәрчә, рәсми сөйләшүләрдә йөрәкләрендәге яралгы хәлендәге иманнарын басарга тырышкан булсалар да, соңгы сулышы якынлашканда һәркемдә уяна ул. Бу — кеше тормышында диннең фундаментальлеген күрсәтә торган хакыйкать тә. Пәйгамбәребез (с.г.с) хәдисендә әйтелгәнчә, кеше фитрый иман белән туа. Иман — ул кешенең табигый хәлате. Шушы табигый хәлатне рәсми идеологияләр, доктриналар күпме генә томаларга тырышса да, иртәме, соңмы ул барыбер өскә калкып чыга. Әлеге җәһәттән караганда, сугыш — кешенең чын табигатен ачып бирә торган «корал», иманның никадәр фундаменталь булуын күрсәтүче вакыйга.

Яу кырында элекке коммунистларның да иманнары уянган дидек. Мисал өчен Җәлилчеләр язмышын гына алыйк. Алар барысы да үләр алдыннан кулларын Коръәнгә куеп дөнья белән хушлашкан. Ә бит алар коммунист булган һәм атеистик идеологияне кертү өчен тырышлык куйган кешеләр. Әмма Аллаһ каршына барыр сәгать суккач, ул идеологияләр онытылган... Дәүләттә моны аңлаган һәм православие диненә дә, ислам диненә дә карашын үзгәрткән, «тезген»не йомшарткан.

Пәйгамбәребез (с.г.с)нең бер хәдисендә хәбәр ителгәнчә, әгәр берәр кеше ихлас күңел белән намаз укудан туктый икән, бу каумгә Аллаһ Тәгалә тормышларын астын-өскә әйләндерәчәк җәза бирә. Гомумән, сугышны эпохаль, хәрби, сәяси вакыйга гына итеп түгел, төрле яклап карарга кирәк.

www.darul-kutub.com

Шул исәптән, Аллаһ Тәгаләнең безгә бу тормышны яхшырак аңлар өчен биргән бер дәресе итеп тә.

Яшьләр Бөек Ватан сугышы биргән сабакны оныта. Без хәзер неофашизмның, яңа төсмер алып, баш калкытуын күрәбез. Гитлер Советлар Союзын җиңгән булса, хәзер Европада яшәр идек, тормышыбыз яхшырак булыр иде дигән фикерләр дә ишетергә туры килә. Мондый фикерләр белән без килешә алмыйбыз. Ата-бабаларыбыз, чын мәгънәсендә, ирегебезне саклап калган, коллыкка төшермәгән. Без аларның батырлыгын онытырга тиеш түгел. Үсеп килүче яшь буынга сөйләргә тиеш. Үзебез дә аларның батырлыгында, ватанпәрвәрлегендә тәрбияләндек бит. Хәзер аны яшьләргә тапшыру — безнең бурыч. Шушы максаттан чыгып һәм Бөек җиңүнең тәрбияви роле безнең дә, яшьләрнең дә юлын яктыртучы бер маяк буларак дәвам итсен өчен, без Бөек Ватан сугышы чорына багышланган җыентык нәшер итәргә булдык.

Рөстәм БАТЫРОВ,
Татарстан мөселманнары
Диния нәзарәте рәисенең беренче урынбасары

www.darul-kutub.com

БЕРЕНЧЕ БҮЛЕК
ИЛ ӨЧЕН, ДИН ӨЧЕН КӨРӘШЧЕЛӘР ОНЫТЫЛМАС

Адәм баласы дөньяга юкка гына килми. Аллаһ Раббыбыз Коръәни Кәримнең «Әл-Мүлк» («Патшалык») сүрәсендә әйтә:

— **«Әлләзи халәкаль-мәүтә үәл-хәйәәтә лийәбелүүәкүм әййүкүм әхсәнү гәмәләү үә һүүәл-гәзиизүл-гафүүүр»** — Арагыздан кайсыгыз күркәмрәк гамәл кылганны сынап карау өчен үлем белән тереклекне бар иттем, — ди (67:2). Аллаһ Раббыбыз безне шатлык белән дә сыный, авырлык белән дә сыный, кайгы хәсрәтләр белән дә сыный. Адәм баласының вазифасы — шушы сынауларны уңышлы үтү. Аллаһ Раббыбыз Коръәни Кәримнең «Әли Гыймран» («Гыймран гаиләсе») сүрәсендә болай ди:

— **«Әлләзиинә йүңфикуунә фии-ссәррааааи үә-ддарраааа и үәл-кәәзымимиинәл-гайза үәл-гәәфиинә гәниннәәсии үәллааһү йүхиббүл-мүхсиинииин»** — Шатлыкта да, кайгыда да малларын сарыф итүчеләрне, ачуларын тыючыларны һәм кешеләрне гафу итүчеләрне — изгелек эшләгән кешеләрне, чынлап та, Аллаһ Тәгалә ярата (3:134). Минем каршымда булган вазифаларыгызны, бурычларыгызны кайгылы вакытта да, сөенечле вакытта да, шатлыклы вакытта да үтәгез һәм ачуыгызны эчкә алыгыз, ди.

Аллаһ Тәгалә җирләрне, күкләрне — барысын да безнең өчен, безгә хезмәт итәр өчен яралтты. Җир тормышын төзеп корып бирде дә безгә вазифалар йөкләде. Тәүлеккә биш вакыт намаз укып, Мине искә алыгыз, елга бер ай тоташ ураза тотыгыз, Минем ризалыгымны өмет итеп, зәкятләрегезне бирегез. Бай булган кешеләр, мөмкинлеге булганнар хаҗ кылы-

www.darul-kutub.com

гыз, малы булган кешеләр корбаннар чалыгыз, хәрәмнәргә катышмагыз. Дуңгызны Мин сезгә хәрәм кылдым, аракыны Мин сезгә хәрәм кылдым, дип, Аллаһ Тәгалә бәян итте. Без Җир йөзендә яшибез икән, иң әүвәл Аллаһ Тәгалә каршында булган вазифаларыбызны үтәргә тиеш. Икенчесе — балаларның әти-әниләре алдындагы вазифалары, бурычлары бик зур. Әти-әнине сайлап алып булмый. Аның гадәте, эше ошыймы-ошамыймы, бу бездән тормый, бу — безнең тәкъдиребез. Әти-әнине без ничек бар, шулай кабул итәргә, аларны хөрмәтләргә, догасын алырлык иттереп яшәргә тиешбез. Догасын алып, аларны соңгы юлга озатырга кирәк. Бу — безнең ата-ана алдында булган бурычыбыз. Әти-әнинең дә балалар алдында булган бурычы бар: аларны шәригатькә муафыйк итеп үстерү. Алардан туган балалар намаз укый белергә, Аллаһ каршындагы вазифаларын аңларга тиеш. Ватан алдында да бурычларыбыз бар. Ватан да — тәкъдир, туган җир дә — тәкъдир, берәү дә туган җирен сайлап ала алмый. Кеше кайсы җирдә туган, шул җирне хөрмәт итәргә, яратырга һәм аңа куркыныч янаганда, гомерен дә җәлләмичә, туган җирне сакларга тиеш.

Безнең арабызда Ватан алдындагы изге вазифаларын үтәп кайткан бабаларыбыз да яши. Аллаһ Тәгалә аларның шушы күргән афәтләрен, борчуларын, гөнаһларына кәффарәт итеп, җәннәткә керүләренә сәбәпче итсә иде. Яшьләребез дә шушы бабайларыбыздан үрнәк алып, кирәк булса, дин өчен, Ватан өчен көрәшчеләр булып үссен иде.

Җәлил ФАЗЛЫЕВ,
Татарстанның баш казые

www.darul-kutub.com

ВОЙНА СОГЛАСНО КОРАНУ

В данной статье обсуждается не вся совокупность положений Корана о войне, а лишь один, принципиальный вопрос — о целях санкционированной Богом вооруженной борьбы. Из последующего изложения явствует, что такая борьба будет законной лишь в том случае, если она носит оборонительный характер или преследует защиту прав человека. Война же за распространение веры не только лишена святости, но даже богопротивна.

ТРИ СВИДЕТЕЛЬСТВА

Изложенный выше вывод вовсе не претендует на оригинальность, ибо к нему всегда приходили те, кто внимательно, без предубеждений знакомился с кораническими откровениями. Так, столетие назад в своей книге «Магомет» видный русский философ Владимир Соловьев писал: «Из вышеприведенных текстов Корана мы видели, насколько несправедливы упреки, делаемые Мухаммеду, — в фанатизме, нетерпимости, проповеди религиозного насилия. Вообще в священной книге мусульман нет ни одного изречения, в котором видно было бы сознательное злоупотребление религией со стороны Мухаммада»[1].

Приблизительно за полвека до этого в том же духе высказался один из крупнейших европейских исламоведов XIX в. голландец Райнхард Дози: «Мнение, которого долго держалась об этом (об обязанности мусульман вести священную войну) Европа, не совсем точно. Коран не заключает в себе ни одного приказания, которое, если внимательно следить за течением мыслей, предписывало бы войну против всех не-

1. Соловьев В.С. Магомет: его жизнь и религиозное учение. Санкт-Петербург, 1902, с. 78.

www.darul-kutub.com

верных... Священная война вменяется в обязанность только в том единственном случае, когда враги ислама оказываются нападающими; если кто-нибудь понимает предписания Корана иначе, то виновато в этом произвольное толкование богословов»[1].

Не менее красноречиво следующее свидетельство яростного оппонента Ислама А.И. Агрономова, автора книги «Мухаммеданское учение о войне с неверными», вышедшей в 1874 г. как отдельный выпуск «Противомусульманского сборника» и недавно реанимированной издательством «Крафт+». Приписывая исламу повеление о наступательной войне для утверждения ислама как единственной веры на земле, автор отмечает разногласие среди мусульманских богословов относительно наступательного характера «священной войны»: «Одни на основании немногих мест Корана утверждают, что мухаммедане не должны нападать первыми. Другие на основании многочисленных изречений и преданий определили, что мухаммедане должны начинать войну с неверными». Оставим на совести маститого критика две допущенные здесь некорректности: первая — когда не уточняется, что упомянутые «изречения и предания» относятся к разряду внекоранических; вторая — когда на одну чашу весов ставятся коранические откровения (пусть, как он пишет, и «немногие»), а на другую — внекоранические (сколь бы многочисленны они ни были!). Важно, однако, признание автора, хотя и не прямое: в самом Коране нет повелений начинать войну первыми, совсем наоборот.

Правда, в Коране А.И. Агрономов находит аяты, которые можно истолковать двусмысленно. Для иллюстрации приводятся слова аята 2:193 (в его нумерации — 2:189), цитируе-

1. Дози Р. Исламское вероучение и богопочитание//Крымский А.Е. История мусульманства. М., 2003 (препринт 1904 г.), с. 270-271.

www.darul-kutub.com

мые в следующем переводе: «Если они (воюющие против мусульман неверные) положат конец своим делам, тогда прочь вражду, кроме только злых». Как полагает автор, последняя фраза «кроме только злых», дает «полный простор нападениям мухаммедан на неверных, потому что язычники, христиане и другие всегда нечисты, злы в глазах мухаммедан». По утверждению А.И. Агрономова, к такому толкованию фразы мусульмане могут прийти, «не насилуя смысла Корана»[1]. В действительности же данное толкование не только насилует смысл аята, но совершенно искажает его. Ведь в арабском оригинале фигурирует слово «залимун», которое означает не «злые», а «обидчики», «несправедливые», «беззаконные».

Конечно, есть аяты, которым можно придать воинствующий, наступательный смысл, но это и будет то искажение, вина за которое, как справедливо отметил Р. Дози, лежит на мусульманских богословах, или, добавим, на тенденциозных критиках ислама. Воинствующее прочтение мусульманского Писания искажает подлинный смысл коранических предписаний, ибо игнорирует и локальный, непосредственный контекст соответствующих аятов, и, что более важно, глобальный, общекоранический их контекст. Ибо все кораническое послание пронизано духом толерантности к этноконфессиональному многообразию, стремлением к утверждению свободы вероисповедания.

ПЛЮРАЛИЗМ — БОЖИЕ ПРЕДОПРЕДЕЛЕНИЕ

Согласно Корану, разнообразие в мире обусловлено самой Божией волей и мудростью. Как подчеркивает аят 30:22, различия людей в языках и цветах кожи суть «знамения Божии» для людей разумеющих. Первоначально человечество составляло единую расу и единую духовную общину, но потом Богу

1. Агрономов А.И. Джихад: «священная война» мухаммедан. М., 2002, с. 74.

www.darul-kutub.com

было угодно их разделить как в племенах и народах, так и в религиях (2:213; 49:13).

Ни этнический, ни конфессиональный плюрализм не есть аномалия, отклонение от нормы, а тем более не является проклятием. Многообразие призвано стать источником не распрей, но соревновательности в служении общему благу:

Каждой [общине] Мы установили [свой] закон и путь. Если бы Бог захотел, сделал бы вас единой [религиозной] общиной. Но [Ему было угодно иначе], дабы испытать вас в том, что дано вам. Так соревнуйтесь меж собою в деяниях добрых. К Богу вы возвратитесь, и Он поведает вам [истину] о том, В чем было различие меж вами. (5:48)

Плюрализм должен содействовать общечеловеческой солидарности, гармонии и взаимному обогащению:

О люди! Воистину, Мы создали вас мужчинами и женщинами, сделали вас народами и племенами, чтобы вы [лучше] знали друг друга. (49:13)

Как видим, ислам отвергает любую автаркию — экономическую, интеллектуальную, этническую или культурную. Во имя углубления взаимопонимания с другими общностями мусульманам следует вести с ними диалог, особенно с «людьми Писания», прежде всего с христианами и иудеями. И такой межконфессиональный и межкультурный диалог должен быть доброжелательным, позитивным и конструктивным:

Спорьте с людьми Писания не иначе как наиблагообразнейше... Говорите им: Мы веру-

www.darul-kutub.com

ем в ниспосланное нам и в ниспосланное вам; Бог наш и Бог ваш — един. (29:46)

СВОБОДА ВЕРОИСПОВЕДАНИЯ

Раз плюрализм верований предначертан Всевышним, то беззаконно и бессмысленно пытаться его упразднить. В частности, тщетно насильственное объединение людей под знаменем одной единственной религии. В аяте 10:99 Бог обращается к пророку Мухаммаду с таким наставлением:

Если бы Господь того восхотел, все, кто на земле, уверовали бы; неужто станешь ты заставлять людей насильно обращаться в веру?!

Другие коранические откровения напоминают ему:

Не ты выведешь на верный путь, кого хочешь. Один лишь Бог ведет, кого пожелает. (28:56)
Как бы ты ни старался, большинство людей не уверует. (12:103)

Десятки раз Священное Писание подтверждает свободу религиозного выбора, осуждая любые попытки посягательства на нее. Долг основателя ислама, как и других пророков, состоит лишь в том, чтобы верно и ясно передать послание Божие (5:99; 16:35; 24:54; 29:18; 36:17). «Наставляй, но ты — [только] наставник, а не властелин над ними», — в очередной раз Бог указывает пророку Мухаммаду (88:21-22). А аят 2:256 предельно четко формулирует принцип ненасилия в вопросах вероисповедания:

Нет принуждения в вере, [ибо] уже ясно проступает отличие истинного пути от ложного.

www.darul-kutub.com

Истинная вера исходит из внутреннего убеждения, но не может утвердиться посредством силы. Человеку дана свобода выбора, за который он и несет ответственность: «Кто пойдет верным путем, тот следует на пользу себе, а кто уклоняется, тот уклоняется сам себе во вред» (17:15). Кроме того, разногласия людей касательно веры Бог сам разрешит в Судный день:

Воистину, верующие [в Коран], иудеи, сабии, христиане, маджусы[1] и многобожники, их в день Воскресения и рассудит Бог, Свидетель всего. (22:17)

Поэтому, как следует и из цитируемого выше аята 5:48, религиозные расхождения надо оставить на предстоящий суд Божий, а пока соревноваться в добрых деяниях на общее благо.

ЛИШЬ ОБОРОНИТЕЛЬНАЯ ВОЙНА СВЯЩЕННА

С изложенными выше кораническими принципами плюрализма и толерантности несовместима любая наступательная война для утверждения веры, любое насилие против неверующих (или инаковерующих) как таковых. Общеизвестно, что в течение всего периода своего мекканского служения пророк Мухаммад избирал исключительно мирные методы обращения в новую веру, что именно язычники прибегали к насилию против молодой мусульманской общины, учредив против мусульман социально-экономический бойкот и подвергнув их гонениям (включая избиение до смерти). Спасаясь от преследований, первые мусульмане

1. Под сабиями подразумевается группа домусульманских аравийских единобожников, не примыкавших к иудаизму или христианству; под маджусами — зороастрийцы и другие дуалисты-огнепоклонники.

www.darul-kutub.com

сначала вынуждены были эмигрировать в Эфиопию, а потом в Медину, куда последовал и сам Пророк. Но и на новом месте (и в Эфиопии, и в Медине) мекканские неверные не оставляли мусульман в покое, строя козни и организуя военные походы на Медину. Поэтому все вооруженные мероприятия мусульман против мекканских язычников и их союзников были ответными, т.е. имели оборонительный характер.

Эту сугубо оборонительную цель вооруженной борьбы Коран подчеркивал во всех своих откровениях, дозволяющих вести ее. Первые такие аяты (22:39-41) начинаются с указания, что сражаться с оружием в руках разрешается «неправдой притесненным.., беззаконно изгнанным из жилищ их». А аят 2:190, ниспосланный немногим позже, четко остерегает мусульман от любых агрессивных действий:

Сражайтесь за дело Божие с теми, кто воюет против вас, но не чините агрессии, ибо Бог не любит агрессоров.

Ту же мысль выражают и последующие аяты 192-193 суры 2:

Если [язычники] удержатся [от войны и гонений], Бог явит им прощение и милость. А коли перестанут, вражда да будет только против беззаконных.

В действительности оборонительный мотив пронизывает и откровения последней (в хронологическом порядке) суры, затрагивающей вопросы войны, — суры 9. Вопреки утверждениям о тотально воинствующей, наступательной ориентации данной суры (на этом мы остановимся ниже), здесь, как и прежде, говорится, что война должна вестись именно против тех, кто «не чтит взятых обязательств» (9:10), кто «первым стал враждовать» (9:13).

www.darul-kutub.com

Еще в самом первом кораническом откровении о вооруженной борьбе и ее оборонительном назначении определяется и другая задача, тесно связанная с первой, — отстаивание права человека на веру в Бога:

Если бы Бог не удерживал одних людей от других, были бы разрушены многие кельи, церкви, синагоги и мечети, в коих премного призывают имя Божие. (22:40)

Более четко эта идея выражена в аятах 2:193 и 8:39, где мусульманам предписывается сражаться, чтобы положить конец всяким гонениям за веру и чтобы вера стала сугубо личным делом человека в его отношениях с Богом! Увы, эти, поистине, замечательные аяты подчас толкуются в абсолютно противоположном смысле — как заповедь насильственно распространять ислам.

НЕСОСТОЯТЕЛЬНОСТЬ ВОИНСТВУЮЩИХ ТОЛКОВАНИЙ

Воинствующая интерпретация Корана, имевшая значительное распространение у средневековых богословов, утверждает, что аяты 9:5 и 9:29, ниспосланные в поздний мединский период и впоследствии известные, соответственно, как «аят о мече» и «аят о джизье», «отменяют» (насх) все предыдущие толерантные, пацифистские аяты (исчисляемые не десятками, а сотнями!). Отныне тотальная война объявляется как язычникам, которые не желают перейти в ислам, так и «людям Писания» (иудеям, христианам и приравниваемым к ним), которые не обращаются в ислам или не подчиняются власти мусульман (что выражалось в уплате дани-джизьи). С этой точки зрения, пацифистские откровения Корана относились исключительно к периоду, когда мусульмане были слабыми; но как только мусульмане окрепли, им было запо-

www.darul-kutub.com

ведано перейти в наступление, сражаться до полной победы ислама во всем мире. Поэтому мирное сосуществование мусульманских государств с немусульманскими дозволено лишь при нехватке сил для военного на них наступления.

Такая религиозно-политическая концепция в определенной мере сообразуется со средневековыми реалиями, когда господствовало «право сильного», а война доминировала в международных отношениях. Но она никак не вытекает ни из Божьего слова (Корана), ни из пророческой практики (Сунны)[1].

Начать с того, что изложенные выше коранические откровения в пользу плюрализма и толерантности сформулированы предельно четко и носят универсальный характер, отражая предначертания Божии. Такого рода заповеди (предписания) не могут быть отменены, поэтому любые аяты, которые кажутся противоречащими им, должны быть отнесены исключительно к частным группам — к тем, кто враждует с исламом или намеревается напасть на мусульман[2]. И на сей счет само Писание дает достаточно ясные указания.

Так, в той самой суре 9, где объявляется война язычникам, Бог четко указывает, что это не распространяется на язычников, которые не нарушали мирных договоренностей с мусульманами (9:4). А в суре 60 после призыва противостоять враждующим язычникам следует принципиальная оговорка:

---

1. Кроме того, эта концепция, идущая вразрез с идеалами и нормами современного международного права, служит своего рода провокацией, предоставляя врагам ислама весомый довод для всякого рода «превентивных» войн.

2. Отметим также, что слова аята 2:256 «Нет принуждения в вере» можно истолковать не как нормативное повеление, а как констатацию факта. А в таких случаях, как устанавливает сама богословская традиция, не может быть никакой отмены.

www.darul-kutub.com

Но Бог не запрещает вам явить дружелюбие и справедливость к тем, кто не сражался с вами из-за веры, не изгонял вас из жилищ ваших. Воистину, любит Он справедливых! (60:8)

Комментируя этот аят, не кто иной, как крупнейший толкователь Корана ат-Табари, замечает, что предписанное здесь дружелюбие распространяется на представителей всех верований и религий, кто не воюет с мусульманами по причине веры, и что такое предписание не может быть отменено каким-либо другим аятом. Поэтому, добавим, знаменитый «аят о мече» — «Убивайте язычников везде, где только их ни встретите...» (9:5) — может подразумевать не всех язычников вообще, а лишь тех, кто давно враждовал с мусульманами и, как то следует из контекста, постоянно нарушал обязательства и мирные договоренности.

Так же обстоит дело и с «аятом о джизъе» — «Сражайтесь с получившими Писание, Кто не верует в Бога и в Последний день, не воздерживается от запрещенного Богом и посланником Его, кто не исповедует истинную веру, пока не станут платить джизъю...». Спрашивается: может ли такое предписание подразумевать всех без исключения иудеев, христиан и прочих людей Писания, независимо от их вражды или любви к мусульманам?! Совместимо ли тотальное понимание аята с заповедью аята 29:46 «Спорьте с людьми Писания не иначе как наиблагообразнейше»; или с замечанием аята 5:82 о христианах как «наиболее дружелюбных» к мусульманам?! Мог ли таким образом Пророк отвечать христианам Эфиопии, гостеприимно приютившим у себя мусульман, бежавших от преследований?! Конечно, нет.

В аяте 9:29 может лишь идти речь о тех, кто воюет против мусульман. При таком понимании джизъя соответствует тому, что на современном языке называется военной контрибуцией. И вообще, заслуживает внимания замечание видного богослова Ибн-Хаджара аль-Аскаляни, который в комментариях к хадисам

www.darul-kutub.com

о сражении с неверными пишет, что соответствующее арабское слово каталя (ударение на первое а), «сражаться», как и все построенные по модели фа`аля глаголы, предполагают наличие двух агентов действия, а значит, речь в данном случае идет о сражении с тем, кто сражается, а не о нападении на людей, которые не воюют.

Странно, но толкователей, которые отождествляли «получивших Писание» в аяте 9:29 с иудеями и христианами, не смущали слова аята «кто не верует в Бога и в Последний день», которые трудно приложить к кому-либо из приверженцев иудаизма или христианства[1]. Не правомерней ли предполагать, что в данном аяте обозначены не иудеи и христиане, а мекканские и другие аравийские язычники: ведь, в отличие от эпитета «люди Писания» (*ахль аль-Китаб*), который в Коране обычно характеризует иудеев и христиан, эпитет «получившие Писание» (*аллязина уту аль-Китаб*) применяется в Коране и по отношению к аравийским язычникам, ибо и они получили Писание, Коран.

Обратимся теперь к аяту 2:193 и близкому ему аяту 8:39, на которые часто ссылаются сторонники воинствующей интерпретации Корана. Согласно этой интерпретации[2], в обоих ая-

---

1. У авторов «аль-Мунтахаба» не нашлось лучшего объяснения, чем сказать, что здесь речь идет о тех, кто «не должным образом» верует в Аллаха, Воскрешение и Судный день (с. 356, изд. 2002 г.; отметим, что русский текст здесь смягчен по сравнению с арабским оригиналом). Но ведь отсюда — один шаг до оправдания древнего хариджизма и современного ваххабизма, дозволяющих войну даже против инакомыслящих мусульман!

2. К сожалению, такая интерпретация встречается и в вышедших относительно недавно переводах Корана, сделанных мусульманскими авторами, в частности, в переводах М.Н.Османова, Э.Р. Кулиева и особенно в книгах «Аль-Мунтахаб» и «Значение и смысл Корана». Воспроизводится она и в комментариях к переводу «Сахих» аль-Бухари (к хадису N 4651; с. 673 изд. 2003 г.) и в указанной выше книге А. Алиева «Коран в России» (с. 699).

www.darul-kutub.com

тах заповедано сражаться, «пока не будет больше *фитна* и пока не утвердится вера (во втором аяте — вся вера) в Аллаха/Бога». При этом *фитна* толкуется как многобожие, заблуждение или искушение к заблуждению (к неверию). Более того, аяту 2:193 предшествует аят 2:191, где *фитна* объявлена «хуже убийства». Выходит, многобожие, неверие, заблуждение в вере и тому подобное — страшнее убийства, и мусульманам вменяется в обязанность сражаться за искоренение всех таких форм отклонения от истинной веры, а по некоторым толкователям — до утверждения во всем мире «веры в Аллаха», т.е. ислама.

Несостоятельность воинствующей интерпретации аятов 2:193 и 8:39 еще более очевидна, чем в случае с аятами о мече и о джизъе, ибо сура 2 — одна из самых ранних мединских сур, если не самая ранняя. И все последующее служение Пророка противоречит этой интерпретации: никогда Пророк не заставлял людей обратиться в ислам, ни один вооруженный поход мусульман времен Пророка (с его участием или без оного) не был организован против кого-либо по причине его неверия/иноверия. Вспомним об отпущении Пророком пленных язычников после Бадрской победы; о его завоевании Мекки на восьмом году хиджры, когда он отпустил с миром язычников при всех их долгих гонениях на мусульман; о другом последующем его великодушном жесте касательно пленных язычников из числа сакифитов и хавазинитов; о последнем его походе, Табукском, когда он повернул назад, как только выяснилась ложность слуха о готовящемся походе ромеев на Медину.

Заметим также, что непосредственный контекст аятов 2:193 и 8:39 не согласуется с их толкованием в тотально-наступательном духе. В обоих случаях речь идет о противостоянии мекканским язычникам, изгнавшим мусульман из жилищ их и добивавшихся возвращения их в язычество. Более того, аят

www.darul-kutub.com

2:193 заканчивается словами «А коли [язычники] перестанут, то вражда да будет лишь против беззаконных». В том же смысле звучит и концовка аята 8:39.

Парадоксально, но аяты 2:193 и 8:39 имеют совершенно противоположный, анти-насильственный смысл. Арабское *фитна* действительно имеет значение «искушение», «смута» и т.п., однако первоначальное, подлинное значение — «испытание», а именно проверка огнем золотых или серебряных монет с целью выяснения их подлинности. Отсюда и его значение как «гонение», «преследование». А вместе с частицей *‘ан* («от») слово *фитна* означает «насильственно отвратить от». И в смысле «испытания», «гонения», «отвращения» [от веры] *фитна* и однокоренной глагол многократно употребляются в Коране (например, в аятах 4:101; 5:49; 10:85; 16:110; 24:63; 29:10; 51:13-14; 60:5). В аяте 2:217, непосредственно после выражения «*фитна* страшнее убийства» следуют слова: «а они (язычники) не перестанут сражаться с вами, пока не отвратят вас от религии вашей, если только смогут». Поэтому фитна в аятах 2:193 и 8:39 подразумевает «насильственное отвращение от веры» и именно в этом смысле фитна «хуже убийства»: заставить человека (в данном случае — мусульманина) отвратиться от своей веры страшнее умерщвления его. Такое аутентичное понимание дает, в частности, ат-Табари в своем комментарии к аяту 2:191. Не само многобожие есть фитна, которая хуже убийства, а принуждение мусульманина вернуться к многобожию является таковым.

Соответственно этому следует понимать выражение *ад-дин ли-Ллях*, которое фигурирует во второй части аята 2:193 (и аята 8:39) и которое буквально передается так: «Религия (вера) — Богу». В действительности, оно подразумевает предоставление Богу окончательного разрешения всех разногласий касательно религии (веры), т.е. рассмотрение религии как личного дела верующего в его взаимоотношениях с

www.darul-kutub.com

Богом, которое не терпит насильственного вмешательства. *Ад-дин ли-Ллях ва-ль-ватан ли-ль-джами,* «Религия — Богу, а родина — всем», — так обычно говорят арабы, выражая идеи межконфессионального мира. Поэтому аятам 2:193 и 8:29 соответствует следующий перевод:

Сражайтесь с ними, доколе не прекратятся гонения за веру, и о всякой вере будет решать сам Бог.

Итак, Коран выступает прежде всего посланием мира и солидарности, толерантности и плюрализма. Одновременно он является книгой борьбы: мусульманин всегда должен быть готов подняться, а при необходимости — с оружием в руках, дабы отстаивать свою веру, семью, родину, самобытность и т.п. И в этом заключается духовная мощь мусульманского Писания, его мобилизующий потенциал, призванный, в частности, служить делу противостояния диктату однополярного миропорядка. Для Корана неприемлемы любые попытки навязать другим свою идеологию, свои ценности.

Тауфик ИБРАГИМ,
доктор философских наук, профессор

www.darul-kutub.com

ИСЛАМ И ВОЙНА

Исламская религия разрешила ведение войн. Однако с помощью высочайшего приказания **«И сражайтесь на пути Аллаха с теми, кто сражается с вами, но не преступайте. Поистине, Аллах не любит преступающих!»** (2:190) предписала вести лишь оборонительные войны. Рассматривая этот вопрос с точки зрения истории, можно сделать вывод, что все войны, возникавшие в век благоденствия[1], носили характер самозащиты.

Мекканские язычники подвергали Мухаммада (с.г.с) и мусульман безмерным мучениям: одних забрасывали камнями, других сажали в обнаженном виде на раскаленные камни и мучили различными способами, некоторых жгли каленым железом, иных, перетягивая им шеи и запрягая как лошадей, гоняли по улицам, а кого-то убивали, отрубая части тела одну за другой. Некоторые из сподвижников Пророка, не выдержав подобного, переселились в Эфиопию. Другие, терпя по-прежнему, принесли свои души в жертву: согласно их точке зрения, нельзя было даже сравнить ценность всего мира со смертью, отданной за любовь к исламу, за верность Аллаху.

И Пророка так же избивали и истязали. Во время молитвенного поклона на его драгоценную голову бросали разные отходы, грязную кровь и верблюжий помет. Травили собаками. Забрасывали камнями. В конце концов, его противники собрали невиданное по своим масштабам совещание. Они сошлись в доме собраний для обсуждения таких вопросов, как: сгноить ли Пророка навечно в темнице? Или прогнать его из Мекки как презренного изгнанника? Или казнить? После некоторых колебаний было вынесено решение убить Пророка. Убийце было обещано великое вознаграждение.

---

1. Т.е. в эпоху Пророка — **Прим. ред.**

www.darul-kutub.com

Для того, чтобы осуществить задуманное, они окружили обитель благоденствия[1] со всех сторон. Каждый из пришедших держал в руках острый отравленный меч, с помощью которого собирался уничтожить драгоценную душу Мухаммада (с.г.с). И все собравшиеся с нетерпением ждали счастливого для них часа убийства. Однако Господь Бог послал Мухаммаду весть об их предстоящем злодействе и приказал ему подчиниться закону переселения (последнему вынуждены были следовать все истинные пророки). Иначе говоря, так же, как все пророки изгонялись для того, чтобы впоследствии учить людей истине и справедливости, так и наш господин, Пророк Мухаммад (с.г.с), получил от Всевышнего Аллаха приказание покинуть свою любимую родину.

И поэтому в тот же вечер он оставил обитель благоденствия. Один из его драгоценных спутников, сиятельный господин Али, обладавший искренним сердцем и чистой душой, добровольно избрал для себя участь жертвы с тем, чтобы возлечь на благородное ложе Пророка вместо Мухаммада (с.г.с). Он вошел в дом истины и благоденствия и лег на ложе смерти, согласившись быть пронзенным отравленными клинками. (Вот та любовь, которую взрастила исламская религия! Кто из спутников других пророков обладал такой же преданностью? Кто был готов так же принести себя в жертву в те времена, когда беды выпадали на долю пророков? Вот та истинная вера, которую взрастила исламская религия!) Благодаря бережной заботе Всевышнего Аллаха наш Пророк был спасен от отравленных клинков и переселился в лучезарную Медину.

Вслед за Пророком выступили с целью убийства его преследователи. Господин Всевышний Бог спас Мухаммада. Однако это пришлось не по душе его бывшим соотечественникам из Мекки, и множилось число врагов Пророка. Тех же сподвиж-

---

1. Жилище Пророка.

www.darul-kutub.com

ников, что остались в Мекке, стали подвергать еще большим и разнообразнейшим страданиям. Их продолжали убивать, истязая самыми различными способами. И последователи Пророка со стенаниями присоединялись к нему — кто с разбитым черепом, кто еще с какими-либо увечьем. Наш Пророк по-прежнему отвечал на это кротостью — призывал к постоянному проявлению терпения. Мекканцы, не принявшие истинной веры, не удовлетворились причинением тяжких мучений одним лишь сподвижникам, а, распространив свою злобу и на лучезарную Медину, решили тайно умертвить Пророка. Однако пришедшие убить его осознали истину, которую ислам принес с собой, раскаялись, терзаясь своими заблуждениями, и были облагодетельствованы исламской верой.

Несколько позже мекканские язычники, стремясь с помощью своего превосходства причинить ущерб Мухаммаду (с.г.с) и мусульманам, пришли к мысли, что следует очистить землю от исламской религии. Поэтому они встали на путь подготовки к агрессии: начали запасаться всем необходимым для ведения войны, укрепляли свое финансовое положение и приводили в порядок торговые отношения. Между тем, никакой вины за исламом не было, и все насилие против сподвижников Пророка совершалось только из-за их священного призыва, согласно которому «Аллах един. И все люди должны выражать свою благодарность одному лишь Всевышнему Аллаху», а также из-за того, что сподвижники Пророка поклонялись единому Всевышнему Аллаху.

Соответствует ли всеобщей божественной справедливости допущение столь чрезмерной тирании, настроенной против истины? Возникает также вопрос: а соответствует ли всеобщей божественной справедливости превышающее все мыслимые нормы позволение существования чистого зла, находящегося в противоречии с истиной Всевышнего? Приличествуют ли, с точки зрения разума и закона, бездеятель-

www.darul-kutub.com

ность, праздность и преклонение главы перед мечом такого насилия? Совпадает ли полная свобода действий, предоставленная крайним формам насилия, с порядком и гармонией во Вселенной?

Таким образом, именно для того, чтобы защитить исламскую религию от этого беспредельного насилия и оборонять мусульман, Господь Бог разрешил вести войну. **«Разрешение сражаться дается тем, на кого идут войной, ибо страдают они от тирании и гонений. Воистину, Аллах способен помочь им»** (22:39). Поэтому Аллах и приказал идти войной лишь против напавших на «исламскую религию» мекканских язычников: **«И сражайтесь на пути Аллаха с теми, кто сражается с вами, но не преступайте. Поистине, Аллах не любит преступающих!»** (2:190). Между тем, арабские племена, жившие неподалеку от Мекки, обуреваемые языческим пылом, собирались помочь мекканцам, объединившись с ними в некий союз, и сообща намеревались напасть на «религию ислам». Так сказать, избрали образ действий нападающей стороны. Итак, именно против них в качестве обороняющейся стороны и предписала воевать исламская религия: «И убивайте многобожников так же, как они убивали вас». Из людей Писания иудеи, объединившиеся с мекканскими язычниками, вынесли решение напасть на тех, кто исповедовал ислам. Поэтому «исламская религия», предусматривая защиту от нападения иудеев, в подобных случаях предписывает сражение и с людьми Писания.

Таким образом, войны, которые велись от имени «исламской религии» против мекканских язычников, против других неверных и против людей Писания, являлись формой самообороны. И все имевшие место войны преследовали цель защиты «исламской религии», обороны мусульман от насилия и сохранения принципа всеобщей справедливости.

www.darul-kutub.com

Следовательно, война, с точки зрения ислама, — это использование физической силы с целью защиты принципа всеобщей справедливости от имени и для всего человечества. А это не противоречит разуму и не осуждается шариатом. Кроме того, все философы считают правильными те войны, которые велись подобным образом. Они говорят, что эти войны необходимы для прогресса человеческой цивилизации. И считают, что они являются естественным мерилом, способствующим сохранению всеобщего мира. И древние небесные законоуложения[1] со всей очевидностью подтверждают правильность ведения оборонительных войн.

Кроме того, уже было сказано: войны, ведение которых узаконено в древних законах, с точки зрения современной культуры можно считать дикостью. Так что те камни, которые были брошены в сторону ислама по поводу вопроса о войне, те черные краски, которыми он был запачкан, — это дело фанатиков-представителей иных конфессий в их стремлении погасить свет ислама. Если же непредвзято взглянуть на проблему, то совершенно очевидно, что вышесказанное должны признать представители всех народов. Для тех, кто хочет лучше узнать суть вопроса, предлагаю обратиться к Великому Корану и биографии Пророка. И неправомерными будут попытки компрометировать ислам, доверяя лишь тем или иным россказням или книгам, написанным с известной долей враждебности и с желанием очернить мусульманскую религию.

Зиаддин КАМАЛИ
(Отрывок из работы З. Камали (1873-1942) «Философия ислама». Перевод кандидата философских наук Лейли Тухватуллиной)

---

1. Зия Камали имеет в виду законы, имеющиеся в доисламских авраамических религиях: иудаизме и христианстве.

www.darul-kutub.com

НА СЛУЖБЕ БОГУ И ОТЕЧЕСТВУ

ВЕХИ ИСТОРИИ

Со времен средневековья мусульмане активно участвовали в военных акциях Московского государства как для защиты его рубежей, так и в наступательных действиях для расширения его жизненного пространства. На страницах журнала «Минарет» говорилось о некоторых аспектах этого сотрудничества между служилыми татарами и Русью в свете активного участия татарских конных отрядов в войнах России в XIII-XVI вв[1]. Актуальность такого положения дел сохранилась и после; именно «служилые люди» из татар составляли элитные отряды в войсках московских царей и в XVII в. К примеру, как указывает С.М.Соловьев, в начале 1600-х гг. в отрядах князей Черкасского и Пожарского выступали: «казанские мурзы и татары — 275 человек, свияжские мурзы, татары и новокрещены — 205, из Курмыша татар и тарханов — 155, касимовских татар — 508, темниковских — 550, кадомских — 347, алаторских — 359, арзамасских — 220»[2].

Еще большую заинтересованность в привлечении татар на свою сторону проявляли противоборствующие партии и движения в Смутное время. Служилые татары из числа арзамасских и казанских под руководством князя Урусова (в то время еще христианина, выступавшего под именем

1. См.: Хайретдинов Д. Истоки мусульманской общины Москвы // Минарет. — 2004. — №1. — С. 30-37.

2. Соловьев С.М. Сочинения. Книга V. История России с древнейших времен. — М., 1990. — С. 269.

www.darul-kutub.com

Петр[1]) участвовали на стороне правительства в подавлении восстания Ивана Болотникова в 1606-1607 гг., осаждая Тулу. После появления самозванцев Лжедмитрия I и Лжедмитрия II на их сторону переходят «большинство мишар под руководством касимовского хана Ураз-Мухаммеда» (возможно, из-за нежелания признавать «выскочку» Василия Шуйского)[2].

Зимой 1608-1609 г. Лжедмитрия II поддержали казанские татары[3]. Личную охрану Самозванца составляли татары, во главе которых стоял вернувшийся в мусульманство ногайский князь Урак (Петр) Урусов. После бегства Лжедмитрия II в Калугу хан Ураз-Мухаммед со своими людьми находился среди тех ведущих деятелей Тушинского лагеря, которые во главе с митрополитом Филаретом, нареченным здесь патриархом, выехали в феврале 1610 г. к польскому королю Сигизмунду в его ставку под Смоленском с просьбой прислать на царствование в Россию его сына, королевича Владислава[4]. Лжедмитрий II, «опасаясь измены с его стороны»[5] (вероятно, узнав о его связях с польским троном), приказал схватить Ураз-Мухаммеда и утопить его. Убийство хана, предводителя касимовского воинства, 22 ноября 1610 г. вызвало среди татар желание мести. 11

---

1. Урак («Сокрушающий») бин Джан-Арслан, внук бия Ногайской Орды в 1578-1590 гг. Уруса, ребенком или юношей был взят в Москву в качестве заложника, крещен здесь в князя Петра Арслановича, после чего был поставлен отвечать за винный стол на царском приеме послов. С началом Смуты он, по прежнему служа престолу, возглавлял сильный конный отряд из казанских и арзамасских татар, но затем перешел на сторону Лжедмитрия II, вновь обратившись в Ислам.
2. Фаизов С.Ф. Ислам в Поволжье. VIII-XX вв. Очерк истории. — М., 1999. — С.21
3. Там же.
4. Вельяминов-Зернов В.В. Исследование о касимовских царях и царевичах. — СПб, 1864. — Ч. 2. — С.468.
5. Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона. — Т.68. — С.859.

www.darul-kutub.com

декабря 1610 г. князь Урак Урусов, возглавлявший охрану «Тушинского Вора» и, очевидно, искавший удобную возможность отомстить, заманил его на охоту и вместе с другими татарами из охраны убил его, после чего бежал в Крым.

Убийство Ураком Лжедмитрия II перевернуло историческую страницу Смутного времени и «объективно оказало огромную услугу российской государственности»[1]. Новая угроза — интервенция поляков — заставила пересмотреть политические взгляды мусульман Центральной Руси; об участии нескольких татарских отрядов в ополчении князя Пожарского (1611-1612 гг.) сообщает С.М.Соловьев[2]. Наконец, на Земском Соборе 1613 г. несколько татарских мурз участвовали в утверждении на московский престол царя Михаила Романова.

Триумфальные ворота, воздвигнутые в честь победы над Наполеоном

1. Трепавлов В.В. Ногаи в Башкирии, XV-XVII вв./ Княжеские роды ногайского происхождения // Материалы и исследования по истории и этнологии Башкортостана, док. №2. — Уфа, б/ г. — С.51.
2. Соловьев С.М. Указ. соч. — Книга IV. — С.651.

www.darul-kutub.com

ОТ НАПОЛЕОНА ДО ПЕРВОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ

Не намного изменилась ситуация с конными отрядами, составленными из мусульман, охранявшими российскую государственность и во время Отечественной войны 1812 г., когда они нередко возглавляли авангард российской армии. Из созданных в 1807 г. четырех конных татарских полков два приняли активное участие в войне. Наверное, неслучайно к этому периоду относят легендарную фразу «Поскреби любого русского — найдешь татарина», приписываемую французскому императору Наполеону Бонапарту. По некоторым данным, именно татарско-башкирский полк первым вошел в Париж. С началом Отечественной войны 1812 г. мусульмане собрали в пользу армии 500 тысяч рублей и отправили на фронт 4139 строевых лошадей[1]. В одной только Оренбургской губернии было сформировано 28 башкирских, 5 оренбургских, 5 уральских, 2 тептярских и 2 мишарских кавалерийских полка[2]. И это не считая также воевавших отрядов крымских татар. Широкое участие в военных действиях принимали и казахи, хотя они и были освобождены от воинской повинности.

Интересен факт: великий немецкий поэт И.В. Гёте познакомился с мусульманской молитвой посредством башкир, служивших в русской армии, во время их наступательного Заграничного похода. Он увидел их в январе 1814 г. в Веймаре, в протестантской гимназии во время «священного богослужения», и этот намаз и общение с мусульманами оказали на него сильнейшее влияние[3].

---

1. Башларов С. Хотят ли мусульмане войны. Еще раз о джихаде в России. // religion.russ.ru/authors/bashlarov.html

2. Татарский мир. — №3, сентябрь 2002. — С.5.

3. Мусульмане. — № 1 (4), февраль-март 2000 г. — С.45.

www.darul-kutub.com

Особо следует отметить и то обстоятельство, что, несмотря на завоевательные войны, которые Россия вела с Крымским ханством и на Кавказе, именно северокавказские горцы и крымские татары традиционно входили в императорский конвой, охраняя жизнь российских самодержцев[1], а уже в декабре 1851 г. был создан Дагестанский кавалерийский полк, который принимал активное участие в боевых действиях на Дальнем Востоке в период Русско-японской войны 1904-1905 гг. В ходе этой войны прославились героизмом и защитники Порт-Артура — офицеры-мусульмане С.Мехмандаров и А.А. Шихлинский, ставшие позже генералами русской армии[2].

Говоря об участии российских мусульман в Первой мировой войне, очень важно упомянуть о «дикой дивизии», снискавшей себе неувядаемую славу в ходе знаменитого Брусиловского прорыва. «Как горная лавина обрушился ингушский полк на германскую Железную дивизию. Он немедленно был поддержан чеченским. В истории Отечества не было случая атаки конницей вражеской тяжелой артиллерии... Менее чем за полтора часа перестала существовать Железная дивизия. Передайте им от моего имени, от имени двора и Русской армии братский сердечный привет отцам, матерям, братьям, сестрам и невестам этих Храбрых Орлов Кавказа. Никогда не забудет этого подвига Россия», — писал в 1916 г. император Николай II[3].

Во время Первой мировой войны в русскую армию были призваны около 1,5 млн мусульман из числа татар и башкир, а в мечетях происходил сбор добровольных пожертвований для нужд фронта. Так, к примеру, уже в первые месяцы вой-

1. Хабутдинов А. Духовное Управление мусульман между реформами и революциями (1862-1917) // Минарет. — 2005, №1. — С.23.

2. Все об Исламе. — №2, апрель-май 2002. — С.5.

3. Башларов С. Указ. соч.

www.darul-kutub.com

ны в московской мечети в Выползовом переулке начался сбор средств в пользу раненых и их семей, который проводился раз в неделю, во время пятничного намаза; только в течение сентября-декабря 1914 г. здесь было собрано 334 рубля, что по тем временам было очень большой суммой. Помощь фронту оказывали и женщины-мусульманки: так, в Москве был образован специальный женский кружок, который занимался шитьем белья для раненых и заготовкой перевязочных средств[1].

Интересно отметить активное участие в Первой мировой войне литовских татар, многие из которых служили офицерами в русской армии, а некоторые из них стали известными генералами. Так, генерал-майор Я.Д.Юзефович, командовавший в 1914-1916 гг. 12-й армией и за мужество на фронте награжденный высшими наградами России, Франции, Англии и Испании, 8 апреля 1917 г. был назначен генерал-квартирмейстером при Верховном главнокомандующем русской армией, а 12 мая — первым генерал-квартирмейстером[2]. Генерал-майором артиллерии был литовский татарин Степан Иванович Туган-Барановский («магометанского вероисповедания», похороненный на мусульманском кладбище в Москве). Сын его, Лев Степанович, полковник Генерального штаба, принимал активное участие в Февральской революции 1917 г. и стал одним из ближайших помощников главы Временного правительства А.Керенского[3].

Прославился в ходе войны и Крымский конный полк. Татары составляли до 80% личного состава этого полка (всего около 800 всадников), в списках которого, между прочим, с

1. Асадуллин Ф.А. Москва мусульманская. — М., 2004. — С.95-97.

2. Исхаков С.М. Российские мусульмане и революция (весна 1917 — лето 1918 г.). — М., 2004. — С.121.

3. Асадуллин Ф.А. Указ. соч. — С.97; Исхаков С.М. Указ. соч. — С.122.

www.darul-kutub.com

1908 г. состоял и Николай II. Несмотря на такое численное соотношение мусульман и немусульман, после Февральской революции командир полка поднял вопрос о создании отдельного крымско-татарского полка. По его мнению, это дало бы «возможность мусульманам служить вместе и соблюдать все правила религии»[1].

ВСТАВАЙ, СТРАНА ОГРОМНАЯ, ВСТАВАЙ НА СМЕРТНЫЙ БОЙ...

Большевизм, претендовавший на абсолютную роль в социально-культурной жизни индивида и окружающей его среды, «не мог терпеть присутствия такого могущественного конкурента, обладающего вековыми навыками влияния на человека и общество», как ислам. Тем не менее советская большевистская система была вынуждена пойти на сотрудничество с мусульманской религией перед лицом грозного врага — немецких интервентов с их тоталитарно-националистической идеологией[2]. Антирелигиозная политика привела к резкому сокращению количества церквей и мечетей и их служителей, но не верующих, религиозный дух которых так и не был сломлен. К тому же потери близких на войне, похоронки, смерть — все это заставило верующих отбросить в сторону различные условности и запреты, участились случаи открытого отправления религиозных обрядов, поминаний, жертвоприношений[3]. Правительство вынуждено было обуздать свой воинствующий атеизм сначала по отношению к православной церкви, затем и к исламу.

В мае 1942 г. Центральное Духовное управление мусульман (ЦДУМ) опубликовало патриотическое «Обращение предста-

1. Исхаков С.М. Указ. соч. — С.222.
2. Малашенко А.В. Исламские ориентиры Северного Кавказа. — М., 2001. — С.42.
3. Юнусова А.Б. Ислам в Башкортостане. — Уфа, 1999. — С.198.

www.darul-kutub.com

вителей мусульманского духовенства к верующим по поводу немецко-фашистской агрессии», принятое на чрезвычайном совещании в Уфе.

ОБРАЩЕНИЕ ПРЕДСЕДАТЕЛЕЙ МУСУЛЬМАНСКОГО ДУХОВЕНСТВА К ВЕРУЮЩИМ ПО ПОВОДУ НЕМЕЦКО-ФАШИСТСКОЙ АГРЕССИИ

«Великий Аллах в Коране говорит: «Сражайтесь с теми, которые сражаются с вами, но не будьте зачинщиками, ибо Бог не любит несправедливых» (Бакара, стих 186). «Истребляйте их, где ни застигнете, изгоняйте их, откуда они вас изгнали: мятежи и искушение губительнее убийства» (Бакара, стих 187). «Будьте неумолимы к врагу, не зовите к примирению, вы победители, с вами Бог, Он не оставит без награды ваши подвиги» (Мухаммед, стих 37). «Для победы над врагом укрепляйте, сколь можно, свой тыл, готовьте боеприпасы, конницу, ими будете держать в страхе врагов ваших и, кроме того, всех других, которых не знаете вы, но которых знает Бог. Что ни пожертвуете вы на пути Божия, вам за то верно отплатят, и с вами не поступят несправедливо» (Анфаль, стих 62). «Выходите в поход на врага, легким ли или тяжелым он будет, оставшиеся в тылу мужчины и женщины, помогайте своей армии имуществом, скотом и другими всеми путями, знайте: в этом благо для вас» (Ат-Таубя, стих 41). Великий пророк Мухаммед говорит: «Любовь к родине, защита ее есть долг религии». Помощь воину, идущему на фронт, вооружением равносильна участию в сражении. Даже мирный труд мужчин и женщин, занявших должность ушедших на фронт воинов, равносилен участию в бою. Уважаемые братья-мусульмане! Вышеизложенные изречения Великого Аллаха и Его Пророка, великого Мухаммеда, призывают вас, мусульмане, не жалея сил, сражаться на полях брани за освобождение

www.darul-kutub.com

великой Родины, всего человечества и мусульманского мира от ига фашистских злодеев. Оставшиеся в тылу мужчины и женщины, не поддавайтесь малодушию и панике, приложите все свои силы для изготовления всех необходимых предметов для успешного ведения Отечественной войны и обеспечения жизни населения. В этой святой Отечественной войне против фашистской Германии и ее приспешников, доказав свою правоту, покажите перед всем миром верность своей Родине, молитесь в мечетях и молитвенных домах о победе Красной Армии. Мы, ученые ислама и духовные деятели, живущие в Советском Союзе, призываем всех мусульман к единодушной защите любимой Родины и мусульманского мира от германских фашистов и их приспешников. Молитесь Великому и Милостивому Богу о скорейшем поражении врага, освобождении всего человечества и мусульманского мира от тирании человеконенавистников-фашистов»[1].

Переведенное на все языки народов СССР (а также и на арабский, турецкий и персидский) Обращение зачитывалось во всех мечетях страны.

В годы войны в мечетях производился сбор денег, одежды, продуктов для нужд фронта и поддержки семей военнослужащих: патриотический порыв, охвативший мусульманское население, принимал различные формы. Так, из одних только татарских колхозов Краснооктябрьского района Горьковской области на нужды армии было отдано более тысячи лучших коней; менее чем за два года отсюда было отправлено на фронт более 30 тонн сельхозпродуктов, а председатель колхо-

1. Одинцов М.И. Религиозные организации СССР накануне и в годы Великой Отечественной войны 1941-1945 гг. — М., 1995. — С.54-55. Цит. по: Асадуллин Ф.А. Указ. соч. — С.127-128.

www.darul-kutub.com

за «Алга» М.Саберов внес на строительство боевых самолётов 110 тысяч рублей[1].

В 1943 г. от имени мусульман Советского Союза председатель ЦДУМ, муфтий Габдрахман Расулев направил И.В. Сталину письмо с заверениями о поддержке Красной Армии, а также собранные им среди мусульман деньги на строительство танковой колонны; личный денежный вклад муфтия составил 50 тысяч рублей. В ответ Сталин тогда сам написал: «Благодарю Вас за Вашу заботу о бронетанковых силах Красной Армии. Примите мой привет и благодарность Красной Армии. И. Сталин». Это обстоятельство в дальнейшем сыграло свою роль в либерализации государственной политики по отношению к религии в послевоенные годы[2]; телеграмма муфтия и ответ на нее были опубликованы в центральной прессе[3].

Текст еще одной благодарственной телеграммы Сталина мусульманам — на этот раз в адрес руководства Московской соборной мечети — приводит заместитель председателя Совета муфтиев России Ф.Асадуллин: «Мухтасиб-имаму мечети Насретдинову, Председателю приходского совета Алилову Закеру, секретарю Хабибуллину Зиятдину Камалетдиновичу. Прошу передать верующим мусульманам Москвы, собравшим пятьдесят тысяч рублей деньгами и двадцать тысяч шестьдесят рублей облигациями госзаймов на постройку танковой колонны, мой привет и благодарность Красной Армии. И.В. Сталин. 1944 год»[4].

Как и все население СССР, мусульмане принимали участие в разгроме агрессора. Подводя итоги вкладу наших едино-

---

1. Гусева Ю.Н. История татарских сельских общин Нижегородской области в XX веке (1901-1985 гг.). — Н.Новгород, 2003. — С.132-133.
2. Башларов С. Указ. соч.
3. Известия, 1943, 3 марта; см.: Юнусова А.Б. Указ. соч. — С.200.
4. Асадуллин Ф.А. Указ. соч. — С.128.

www.darul-kutub.com

верцев в победу, генерал армии Махмуд Гареев сказал, что «мусульманские народы бывшего Советского Союза, как и народы, придерживающиеся других религий, приняли активное участие в войне и внесли свою лепту в победу. Среди получивших правительственные награды — ордена и медали на фронтах Великой Отечественной войны — десятки и сотни тысяч представителей мусульманских народов. Только Героями Советского Союза из моего родного народа — татар — стало свыше 200 человек. Много их и среди других мусульманских народов»[1].

К сожалению, в условиях регулярного идеологического давления атеистических властей на мусульман на протяжении десятилетий в предвоенные годы некоторая часть их поддалась нажиму германской пропаганды, вступив в сотрудничество с оккупантами. Этому способствовало открытие немцами мечетей, переправка в оккупированные районы (в первую очередь на Кавказ и в Крым) религиозной литературы, в том числе Корана, массированная происламская и антибольшевистская агитация на языках народов СССР; в высших эшелонах власти Рейха говорилось о важности использования исламского фактора для закрепления на Кавказе[2]. Вероятно, такая ситуация также оказала свое влияние на изменение отношения советского руководства к исламу в 1943-44 гг., хотя, с другой стороны, вызвала и катастрофические последствия в виде депортации целых народов с их родины, что, в свою очередь, явилось причиной конфликтов 1990-х гг.

Тем не менее, несмотря на то, что Советская власть до войны преследовала мусульман, подавляющее их большинство вступило в ряды защитников Отечества, внеся героический вклад в разгром агрессора. До сих пор многие стороны участия му-

1. Цит. по: Асадуллин Ф.А. Указ. соч. — С.130.
2. Малашенко А.В. Указ. соч. — С.43-44.

www.darul-kutub.com

сульман в Великой Отечественной войне обходятся стороной, замалчиваются либо искажаются, и долгом наших современников является восстановление исторической справедливости.

ПОЧТИ ПОЛОВИНА ЗАЩИТНИКОВ БРЕСТСКОЙ КРЕПОСТИ БЫЛИ МУСУЛЬМАНАМИ

Наглядным свидетельством того, как правда была попрана ложью, является история крымских татар. Среди них, согласно шовинистической политике послевоенных времен (разделяемой, увы, и сегодня многими крымчанами), героев не могло быть по определению: весь народ — «предатели». На самом деле основная часть народа достойно сражалась против гитлеровцев — не менее 40 тысяч человек[1]; крымские татары были и среди истребленных фашистами 86 тысяч жителей Крыма разных национальностей, и среди партизан (Джеват и Сайфетдин Менаковы, Алима Абдунанова и др.); звание Героя Советского Союза получили майор А.И.Рашидов, капитан Абдуль Тайфук, старшина У.А.Абдураманов, сержант С.Сейтвелиев[2]. Памятник герою Великой Отечественной войны в Алупке (Крым) является наглядным воплощением мужественности и героизма этого храброго народа: летчик Амет-Хан Султанов сбил 30 самолётов врага и стал дважды (!) Героем Советского Союза.

Бессмертен подвиг выдающегося татарского поэта Мусы Джалиля. Оказавшись в фашистском плену, он не пал духом, развернув пропаганду в рядах организованного германцами татарского легиона «Идель-Урал». Сорвать замыслы фашистов, повернуть оружие против них — такую задачу поставила перед собой подпольная группа Джалиля, что ей и удалось:

1. www.podrobnosti.ua/print/society/2002/05/18/25273.html
2. Ланда Р. г. Ислам в истории России. — М., 1995. — С.235-236.

www.darul-kutub.com

первый же батальон Волго-татарского легиона, посланный на Восточный фронт, поднял восстание и влился в отряд белорусских партизан. Даже будучи приговоренным к смертной казни в берлинской тюрьме «Моабит», в ожидании страшного приговора, Муса Джалиль продолжал схватку с фашизмом — теперь уже оружием стихов. Следует сказать, что на Родине далеко не сразу по достоинству оценили героическую жизнь и смерть поэта, вначале считая его предателем; только после открытия дневников поэта («Моабитских тетрадей») стало очевидным, какой несправедливый «приговор» заочно вынесен ему в СССР. И в 1956 г. поэту было посмертно присвоено звание Героя Советского Союза. По счастью, в случае с Мусой Джалилем удалось восстановить истину достаточно скоро[1], но во многих других ситуациях подлинный вклад советских мусульман в победу над врагом был искажен до неузнаваемости.

На этом фоне, когда истинное положение дел относительно участия мусульман в войне подвергалось «чистке» органами официоза, становится очевидным, что многие сведения о героическом прошлом наших предков трудно подтвердить (впрочем, как и опровергнуть) документальными ссылками. Вместе с тем такие сообщения заслуживают тщательного изучения и, при известной доле критического восприятия, достойны упоминания.

До сих пор остается уделом узкой группы специалистов то обстоятельство, что в покрытой ореолом героизма и стойкости Брестской крепости почти половину гарнизона составляли представители мусульманских народов[2].

---

1. Хотя его отношение к исламу до сих пор до конца не раскрыто: М.Джалиль был верующим, а отнюдь не атеистом, как это представляется современникам, судя по его религиозному браку и обращению к Корану перед смертью, а также по тому, что, по словам его соседа-заключенного, «вечерами молился по-своему».
2. Башларов С. Указ. соч.

www.darul-kutub.com

По сообщению газеты «Татарские новости», известный военачальник Советской Армии генерал В.Чуйков, руководитель обороны Сталинграда, говорил, что он не поднимал подразделение в бой, если среди солдат не было татар.

После тщательного изучения архивных документов группа ученых Института военной истории пришла к выводу, что приоритет водружения Знамени Победы над Рейхстагом принадлежит группе воинов во главе с капитаном В.Маковым, в состав которой входил и татарин Г.Загитов. Это документально подтверждается их современниками — непосредственными свидетелями этого подвига. По данному поводу Комитет ленинградской организации ветеранов-однополчан обратился с ходатайством о присвоении звания Героя Российской Федерации указанной группе воинов[1].

По некоторым сведениям, мусульманином по происхождению был Александр Матросов, о подвиге которого детям рассказывали в каждой школе бывшего СССР: есть предположение, что он был родом из Башкирии, а его настоящее имя Шакирьян Мухамедьянов. Шакирьян родился в 1924 году в маленькой деревушке Кунакбаево и после смерти матери, когда ему было 7 лет, ушел из дома. Попадая в детдома и колонии, подростки из числа «нацменов» старались изменить свои родные фамилии и имена на русские: так и Шакирьян «превратился» в Сашку Матросова, 27 февраля 1942 года закрывшего своим телом вражескую амбразуру[2].

Что же помогало мусульманам самоотверженно сражаться и совершать героические поступки во время этой

---

1. Меджлис. — №10, июнь 2000 г. — С.2.

2. По материалам газеты «Всё об Исламе», №2, 2002, со ссылкой на «Парламентскую газету».

www.darul-kutub.com

страшной войны? Помимо возможных разнообразных объяснений, отсылающих нас к генетической памяти и особенностям национального менталитета, хотелось бы привести и еще один бесхитростный ответ, который мне дал мой дед Хайретдинов Аллям, участник войны с 1941 по 1945 гг. Когда его командир, полковник 221 танкового полка А.К.Дьяченко, спросил: «Почему вы, мусульмане, не боитесь пуль и бомб?», дед ответил: «Мы боимся их так же, как и вы, но мы молимся...». «Тогда помолись и за меня», — попросил его полковник. Через 12 лет после войны Александр Константинович разыскал моего деда, чтобы передать ему слова благодарности своей матери: «Спасибо Вам, Аллям, через Вашу молитву спасся и мой сын».

На Северном Кавказе в годы Великой Отечественной войны суфийский шейх Хумайд-эфенди, к мнению которого прислушивались десятки тысяч мусульман, постоянно обращался с мольбой к Всевышнему избавить страну от захватчиков, призывая следовать его примеру своих учеников — мюридов. Рассказывают, когда гитлеровцы вплотную подошли к Москве, он предсказал их полное поражение: «Теперь можно об этом уже не просить, наступил срок поражения немцев»[1]. А старожилы в адыгейских селах вспоминают переходящее от отцов к детям предание о том, что когда привезенный немцами в Адыгею в пропагандистских целях адыгеец-эмигрант Султан-Гирей Клыч разъезжал по аулам в сопровождении гитлеровцев, он на родном языке предупредил свой народ о недолговечности фашистского правления[2].

---

1. Башларов С. Указ. соч.

2. Емельянова Н.М. Мусульмане Осетии: на перекрестке цивилизаций. — М., 2003. — С.216-217

www.darul-kutub.com

Среди водружавших знамя победы над Рейхстагом был ст. сержант Гази Загитов

Всевышний Аллах сказал в Священном Коране: **«Поистине, после трудностей приходит облегчение»** (94:6). Великая Отечественная война закончилась не одной лишь победой над врагом, но и миллионами безвременно прерванных и искалеченных жизней, но в этом трагическом положении таились истоки будущего возрождения религии Аллаха. Даже сегодня мы еще не готовы тщательно проанализировать все обстоятельства, приведшие к увеличению в послевоенные годы верующих, джамаатов, официальных мечетей и нелегальных молельных домов; даже сейчас нам страшно признаться, что именно благодаря большому числу фронтовиков-инвалидов в городах и селах восстановились пятничные коллективные намазы, поскольку люди могли собираться вместе в этот святой, но в нашей стране рабочий день[1]. Сегодня недалекий ум некоторых наших молодых единоверцев позволяет им бессовестно критиковать своих отцов и дедов, прошедших через кровавую войну, за «неправильное чтение Корана». Увы, в этом видится не только их личное скудоумие, но и один из признаков надвигающегося Ахир Замана: исчезновения Знания.

Страшная и величайшая трагедия XX века, развязанная отнюдь не мусульманами, но унесшая жизни миллио-

1. Черновская В.В. Мусульмане Ярославля. — Ярославль, 2000. — С.101.

www.darul-kutub.com

нов людей, включая и наших единоверцев, заставляет нас вновь и вновь изучать ее уроки и всеми силами стараться предотвращать подобное. К сожалению, человеческая память коротка, и вот уже со всех сторон раздаются призывы к кровопролитию, на этот раз обращенные против последователей ислама, и незаживающий чеченский конфликт вновь и вновь приносит новые десятки и сотни жертв, бередит старые раны и разжигает новые языки всепожирающего пламени. Шайтану нужны человеческие жертвы, чтобы доказать никчемность человека, которому его заставил поклониться Господь. А сыну Адама нужно Знание, чтобы видеть Знамения Аллаха и уметь различать Веру от по-верхам-хвательства, а истину от лжи.

Дамир ХАЙРЕТДИНОВ,
кандидат исторических наук

www.darul-kutub.com

ДУХОВНЫЕ УПРАВЛЕНИЯ В ГОДЫ МИРОВЫХ ВОЙН И ТОТАЛИТАРИЗМА (1917-1950)

ДИНИЯ НАЗАРАТЫ В ГОДЫ РЕВОЛЮЦИЙ И ГРАЖДАНСКОЙ ВОЙНЫ

1917 год обозначил новую эру в российской истории. Начавшись с великой надежды о создании правового цивилизованного государства, данной Февральской революцией, он закончился новым «изданием» авторитаризма, теперь уже в большевистском варианте. Не случайно, что советскую диктатуру татарские лидеры сразу же назвали новым изданием черносотенщины и сравнили большевиков с Ильминским и Победоносцевым. Но за этот год свободы татары-мусульмане сумели заложить такой фундамент религиозной автономии, который советский режим сумел уничтожить лишь в 1937 г., в год «большого террора».

Сразу после Февральской революции 1917 г. национальные деятели Уфы взяли под контроль ОМДС и сместили муфтия М.-С. Баязитова и казыя г. Капкаева. Для управления ОМДС была создана комиссия из 16 человек под председательством уфимского имама Хабибуллы Ахтямова. Временный муфтий Салихджан Урманов издал обращение к духовенству ОМДС с призывом поддержать новую власть. 2 марта 1917 г. Временное правительство приняло постановление «Об отмене вероисповедных и национальных ограничений», что заложило основу для разработки планов автономии.

В марте 1917 г. были выдвинуты первые планы реформы Духовного Собрания, основанные на создании религиозной автономии. Первым это сделал 15 марта 1917 г. на страни-

www.darul-kutub.com

цах казанской газеты «Юлдуз» бывший член ЦК «Иттифака» и автор многих учебников по религиозным дисциплинам Х. Максуди. 31 марта соратник г. Баруди имам К. Тарджемани на лекции утверждал, что ОМДС — «исторический центр казанских мусульман» (здесь: татар Волго-Уральского региона), то есть переносил на него функции национального центра. В Казани было восстановлено существовавшее в дни российской революции 1905–1907 гг. Общество Духовенства, которое 26 апреля приняло проект, где национальная автономия охватывала религиозные, национальные и культурные вопросы. Тюрко-татарский язык в России провозглашался официальным. В вопросе структуры автономии предлагалось равенство органов религиозной и светской автономии. Центральными органами автономии провозглашались Мэркэз Дини Шуро (Центральный Религиозный Совет) и Милли Шуро (Национальный Совет). Мэркэз Дини Шуро и Милли Шуро состояли соответственно из 5 муфтиев и 5 мудиров от 5 вилаятов (областей). Таким образом, именно духовенство первым выдвинуло проект национальной автономии. Этот вариант коренным образом отличался от решений всероссийских мусульманских съездов 1905-1906 гг. концентрацией на сугубо татарском, а не общероссийском уровне, но соответствовал проектам, предлагаемым на IV Всероссийском мусульманском съезде 1914 г.

На I Всероссийском мусульманском съезде в мае 1917 г. духовенство настаивало на параллельном сосуществовании национальных и религиозных органов. Ключевым моментом, усилившим самостоятельность духовенства, стало избрание независимого Духовного Собрания, которое возглавил муфтий Г.Баруди.

Кульминацией движения духовенства стал всероссийский съезд, открывшийся в Казани 20 июля 1917 г. Кроме представителей татар и башкир, на нем присутствовало духовенство

www.darul-kutub.com

Крыма, Кавказа, Туркестана, Казахстана. С. Максуди, заявил, что деятельность и единство духовенства должны быть ограничены тремя вопросами: обеспечение потребностей культа; обеспечение нужд духовенства, как класса; использование духовной силы духовенства. Он подчеркнул, что духовенство должно выбрать этот путь, а не путь влияния на все стороны жизни.

20 июля 1917 г. на предварительном заседании II Всероссийского мусульманского съезда Баруди заявил: «Свобода — это право, данное Аллахом мужчинам и женщинам... Каждый пусть поймет, что такое свобода, и будет действовать во имя ее». В автономии нужны «единство и союз. В нашем сердце есть вера, есть наш главный учитель — Коран и наше рвение».

В целом участники съезда духовенства смогли отстоять нормы Шариата, которые подверглись ревизии на съезде в мае 1917 г. От имени Духовного Собрания казый г. Сулеймани даже пригрозил коллективной отставкой в случае невыполнения своих требований. В итоге путем отказа от ряда либеральных положений, и важнейшим из них стало частичное ограничение женского равноправия, светским лидерам удалось заключить альянс с большинством духовных лидеров. ОМДС выступило стабилизатором между радикальной молодежью и консервативным народным большинством. 22 июля 1917 г. на объединенном заседании съездов была провозглашена национально-культурная автономия мусульман тюрко-татар Внутренней России и Сибири и объявлено о ее немедленном осуществлении. По решению съездов, муфтият вошел как одно из назаратов (министерств) в Милли Идарэ (правительство национально-культурной автономии, возглавляемое С. Максуди), что фактически поставило духовную власть под контроль светской.

Параллельно шел процесс централизации религиозного образования. В июне 1917 г. при Духовном Собрании под

www.darul-kutub.com

председательством бывшего казыя Х.- г. Габяши состоялось совещание по образованию. На нем были приняты решения о передаче религиозных школ от правительства в руки Духовного Собрания: «медресе не являются собственностью определенной мечети или прихода». Оно заложило основы для централизации и унификации религиозных школ. С осени 1917 г. уфимская «Усмания» стала центральным медресе Духовного Собрания. В сентябре 1917 г. на уфимском губернском съезде духовенства было принято решение об обязательности уроков религии во всех школах.

Диния Назараты (Религиозное министерство) — ведомство по делам религии Милли Идарэ как часть Временного Милли Идарэ — сменило ОМДС. Председателем ДН стал муфтий ОМДС Г.Баруди. Оно сохранило контроль в сфере назначения духовенства, строительства мечетей, создания духовных учебных заведений и их программы, в вопросах брака (*никах*), развода (*талак*), раздела имущества (*мирас*). Низам-Намэ (Устав) Диния Назараты был принят Миллет Межлисе (Национальным Собранием) — парламентом автономии. 11 января 1918 г. на сессии Миллет Меджлисе произошло избрание коллегий назаратов. Членами Диния Назараты были избраны казыи: Р. Фахретдин, С. Урманов, К. Тарджемани, М. Буби, г. Сулеймани, Х. Махмудов. Пост председателя сохранил г. Баруди. Реальная власть в назарате оказалась в руках последователей ордена Накшбандийа: шейха г. Баруди и его мюридов К. Тарджемани и г. Сулеймани.

В решении о роспуске Милли Идарэ от 12 апреля 1918 г., которое подписали нарком по делам национальностей РСФСР И.Сталин и глава Мусульманского комиссариата при Наркомнаце РСФСР М. Вахитов, было особо отмечено сохранение Духовного Управления «с условием невмешательства в политические дела». 25 апреля 1918 г. от имени Диния Назараты г. Баруди и казыи подписали воззвание, где они преду-

www.darul-kutub.com

преждали авторов этого решения об ответственности перед божьей карой, судом нации и истории. Муфтий г. Баруди и кадии продолжали считать себя членами Диния Назараты. В июне 1918 г. от его имени они подписали поздравление в связи с избавлением Уфы от власти большевиков. В августе 1918 г. г. Баруди отбыл в Петропавловск и позднее присоединился к членам Милли Идарэ в изгнании. Заместитель муфтия Р. Фахретдин не покинул Уфу, и Диния Назараты продолжило существование.

В первый год советского режима власти стремились не вмешиваться в религиозную жизнь мусульман. В «Обращении к трудящимся мусульманам России и Востока», подписанном В.И. Лениным 20 ноября 1917г., гарантировалась не только их религиозная и образовательная автономия, но и соблюдение норм Шариата и адатов. В марте 1918 г. Казанский губернский Совет гарантировал неприкосновенность мусульманского образования. Однако уже в 1918-1919 гг. крупнейшие джадидские медресе: уфимские «Усмания» и «Галия», оренбургская «Хусаиния», троицкая «Расулия» были преобразованы в светские учебные заведения. Казанская «Мухаммадия», по некоторым данным, продолжала существовать до 1921 г. Еще в 1917 г. непрофессиональные учебные заведения перешли под контроль органов местного самоуправления, а с 1918 г. — местных советов. Местные мусульманские комиссариаты взяли под контроль запись актов гражданского состояния. В советских мусульманских частях были упразднены должности гарнизонных ахунов и полковых мулл.

Единственной значительной жертвой советского режима в годы гражданской войны из числа татарского духовенства стал мухтасиб Казанской губернии Габдулла Апанай. Он был расстрелян в качестве заложника 25 июня 1919 г. после убийства восставшими солдатами начальника политотдела Центральной Мусульманской Военной Коллегии (ЦМВК) Камиля Якуба.

www.darul-kutub.com

Гораздо большее число джадидского духовенства было истреблено в ходе мятежа «сенекчеляр» («вилочников») в 1920 г.

ВОССТАНОВЛЕНИЕ

В годы гражданской войны и потери централизованного руководства духовенство на местах самостоятельно поддерживало связи. После разгрома войск Колчака в крае 12 октября 1919 г. в ауле Иж-Буби состоялся региональный съезд мусульманского духовенства пяти уездов, то есть региона влияния медресе Буби. После победы советских войск в округе Диния Назараты 16-25 сентября 1920 г. в Уфе под председательством муфтия г. Баруди проходит I Всероссийский съезд мусульманского духовенства (улемов), где происходит структурирование Центрального духовного управления мусульман (ЦДУМ) как религиозного управления мусульман Внутренней России, Сибири и Казахстана, преемника ОМДС. Диния Назараты фактически трансформировался в ЦДУМ, сохранив кадровый состав коллегии назарата. Структура ЦДУМ была трехступенчатой: высшая (Диния Назараты в составе председателя — муфтия и шести членов — казыев); средняя (мухтасибат из трех человек во главе с мухтасибом); нижняя (мутаваллиат из муллы, муэдзина и секретаря-казначея при каждой мечети). В 1927 г. ЦДУМ объединяло 14825 мусульманских приходов.

В 1921 г. ЦДУМ добилось значительного авторитета в ходе борьбы с голодом, начавшемся в Волго-Уральском регионе, когда при нем была создана комиссия по помощи голодающим, члены которой занимались сбором финансов и продовольствия внутри РСФСР и за рубежом. Сам муфтий Баруди последние месяцы жизни провел в борьбе с голодом и скончался в Москве от болезни.

С начала 1923 г. религиозные школы округа ЦДУМ закрываются. 13 сентября 1922 г. ЦДУМ ходатайствовало у Народного

www.darul-kutub.com

комиссариата по делам национальностей о нижеследующем: дать местным властям распоряжение категорически воспрещающее закрывать по их самоличному усмотрению конфессиональные мусульманские мектебе и медресе; отменить репрессии за частное обучение догматам ислама на дому и в мечетях; разрешить вести во внеурочные часы в помещениях общегражданских школ вероучение для желающих. Параллельно муллы приступают к открытию подпольных школ, начинают агитацию за открытие религиозных школ, организуют отправку писем от имени верующих в центральные государственные и партийные органы. Петиционная волна и деятельность ЦДУМ были хорошо скоординированы, в прошениях особо отмечалась передача духовенству вопросов наследства, брака и развода в соответствии с постановлениями казанского съезда духовенства 1917 г.

30 ноября 1923 г. НКВД РСФСР утвердил Устав ЦДУМ, по которому оно распространяло полномочия на Европейскую часть РСФСР и Сибирь, включая Казахскую республику РСФСР. По Уставу, ЦДУМ имело право на открытие приходов; образование мухтасибатов, составление метрических книг и выдачу справок на их основании; открытие религиозных школ и краткосрочных школ для подготовки духовенства с разрешения органов власти.

При ВЦИК РСФСР была создана комиссия по религиозному законодательству. Однако, в отличие от мусульманских республик Северного Кавказа, Закавказья и Центральной Азии, мусульмане ЦДУМ не сумели получить разрешение на создание Шариатских судов, хотя бы в рамках полномочий ОМДС.

21 августа 1925 г. НКВД и Наркомпрос РСФСР издали Инструкцию, разъясняющую постановление Президиума ВЦИК РСФСР от 9 июля 1924 г. По ней «преподавание мусульманского вероучения может производиться только в мечетях с надлежащего, в каждом отдельном случае, разрешения уезд-

www.darul-kutub.com

ного (кантонного) или губернского и областного исполкома и исключительно лицом: а) достигшим 14-летнего возраста и представившим о том свидетельство или б) окончившим школу 1-й ступени и представившим о том соответствующее удостоверение».

10-25 июня 1923 г. в Уфе проходил II Всероссийский съезд мусульманского духовенства, на котором присутствовало 285 делегатов и муфтии Коканда, Ташкента и Крыма. Съезд выступил за объединение с Башкирским Духовным Управлением, создание истории реформы Духовного Собрания, поддержал отделение халифата от султаната, заслушал отчет о деятельности муфтията во время голода 1921 г. Муфтием и председателем Диния Назараты был избран Р. Фахретдин. Кадиями и членами Диния Назараты стали К. Тарджемани, З. Камали, г. Сулеймани и М. Буби. На съезде впервые был избран Голямалар Шурасы во главе с ахуном Уфы и бывшим ректором «Усмании» Дж. Абзгильдиным.

Съезд показал, что уфимский муфтият действительно является Центральным духовным управлением мусульман не только своего округа, но и Крыма и Средней Азии, то есть большей части мусульман СССР. Если учесть, что в 1923 г. подверглись разгрому татарские национальные коммунисты во главе с их лидером М.Султан-Галиевым, то стало окончательно понятно, что в идеологическом и кадровом плане советский режим ничего не может противопоставить линии ЦДУМ. Впрочем, сама национальная элита не слишком высоко оценивала национал-коммунистов. Гильметдин Шараф — известный издатель и брат мухтасиба Татарстана Шехера Шарафа — прямо называл М. Султан-Галиева «Маниловым восточной контрреволюции».

При чтении протоколов Татарского обкома ВКП (б) начала 1920-х гг. периодически встречаешь опасения властей по поводу трех параллельных советскому центров власти: «Сен-

www.darul-kutub.com

ного базара» (как центра рыночной экономики), лидеров «Милли Идарэ» в эмиграции и ЦДУМ. После 1924 г. опасение вызывает только ЦДУМ. Анализ показал, что антирелигиозная пропаганда против Ислама была полностью провалена, татары сохранили мусульманский образ жизни, а молодые советские активисты все чаще выступают фактически союзниками духовенства, особенно в вопросах образования. Такие видные улемы, как Губ. Буби и Х. Атласи, оказывали влияние на постановку всей системы образования соответственно в Елабужском и Бугульминском уездах АТССР. По Татарстане в 1925 г. религиозных школ было 100-150 с 5-6 тыс. обучающихся, а в 1926 году это число возросло до 800 школ с 30 тыс. обучающихся. В 1925 г. в Мензелинском кантоне Татарстана около 30% всех подростков татар обучалось в религиозных школах. Следует учесть и традицию преподавания муллой и абыстай на дому, которая продолжала сохраняться. Власти в Москве, Уфе и Казани пытались снять с себя ответственность за рост численности уммы и ее приходов, но не могли сделать это в рамках законов.

Власти понимали, что религиозная автономия продолжает существовать и пронизывать все татарское общество, и сотрудничали с ЦДУМ. Так, в 1920 г. состоялась встреча муфтия Г.Баруди, а в 1921 г. казыя К. Тарджемани с представителями центрального правительства. В 1923 г. было разрешено устройство съезда духовенства. Декретами ВЦИК РСФСР от 17 марта 1923 г. и 11 сентября 1923 г. было разрешено преподавание ислама молодежи. В 1923 г. в Татарстане и ряде других регионов РСФСР труженики-мусульмане получили возможность отдыхать в Курбан-байрам. В архив Диния Назараты были переданы мусульманские метрики. ЦДУМ было передано историческое здание муфтията в Уфе. Мутаваллии получили право участия в профсоюзах и работы на госслужбе. Были сделаны уступки в обложении налогами мечетей,

www.darul-kutub.com

духовенства и облегчен доступ в школу детям духовенства. Р. Фахретдин в 1926 г. (фактически по просьбе Наркоминдела) во время хаджа возглавил делегацию советских мусульман на I Всемирном Конгрессе мусульман в Саудовской Аравии. При ВЦИКе была создана комиссия по религиозному законодательству. Во время визитов в Казань Тарджемани, а затем Фахретдин были приняты председателями СНК Татреспублики К.Мухтаровым, а затем Х. Габидуллиным. Представители правительства гарантировали соблюдение религиозного законодательства, разъяснение статуса ЦДУМ на местах. ЦДУМ должен был направлять один экземпляр своих циркуляров в СНК АТССР.

III Всероссийский съезд мусульманского духовенства открылся 25 октября 1926 г. На нем присутствовали 437 делегатов и гости из Узбекистана и Крыма. Муфтием и председателем Диния Назараты был переизбран Р. Фахретдин. Участники ЦДУМ понимали, что репрессии не за горами и необходимо сплотить ряды. Поэтому были приняты решения об обязательности предъявления шахадет-наме (свидетельства) при избрании на духовный сан, был разослан циркуляр всему духовенству о присылке биографий, заместителем муфтия был избран К. Тарджемани.

В 1920-е гг. ЦДУМ начинает разработку проблем развития ислама в Новое время, продолжая традицию, заложенную Фахретдином в начале века. В журнале «Ислам маджалласы» в статье «Религиозный вопрос сегодня» он призывал вводить изменения в жизнь, сообразуясь с Кораном и сунной. Муфтий говорил о необходимости выполнения законов Шариата. Причем Фахретдин прямо ссылался на правовую концепцию Абу Ханифы и его традицию сохранения порядка и уважения к режиму. Он выступил за максимальное поддержание контактов, обмен информацией и взаимопомощь между всеми органами ЦДУМ: съездом духовенства, улемами, мутаваллиями, духовными и ответственными лицами.

www.darul-kutub.com

27 апреля 1927 г. ЦДУМ приняло обращение ко всем мухтасибам, имамам и всем мусульманам. В нем опровергались обвинения в том, что обучение религии переходит в политическую деятельность, а также в том, что духовенство выступает против обучения детей наукам и ремеслам. ЦДУМ заявляло о поддержке обучения в светской школе и указывало, что преподавание религии сводилось к обучению догматам Ислама в соответствии с законами об отделении церкви от государства.

ГОДЫ «БЕЗБОЖНОЙ ПЯТИЛЕТКИ»

В анализе съезда 1926 г. в записке восточного отдела ОГПУ выделялись следующие факты усиления активности духовенства: требование расширения прав в области вероучения, «одновременно с этим духовенство усиленно вело работу по отстаиванию политических прав и экономических ресурсов (религиозные фонды, кассы взаимопомощи, требования и возвращения мечетных имуществ и т.д.)». В условиях курса на постепенное свертывание НЭПа духовенство неизбежно должно было уделять все больше внимание обеспечению финансовой базы для функционирования мечетей и мектебов. Тем самым фактически создавался целый сектор вакуфной экономики, неподконтрольной властям, что полностью противоречило политике партии и правительства по уничтожению всех видов собственности, жестко не контролируемых государством.

Репрессии против религии шли параллельно со сталинской «революцией сверху». 28 мая 1928 г. Президиум ЦИК РСФСР вынес постановление о полном запрете преподавания мусульманского вероучения. Выпуск журнала «Ислам маджалласы» был остановлен в 1928 г., тогда же была отклонена просьба муфтия Р. Фахретдина об открытии медресе в Уфе.

www.darul-kutub.com

К 1930г. в Татарии было 26 мухтасибов, их заместителей— мушавиров — 49, мулл — 2170, муэдзинов — 1770, мутаваллиев, т.е. членов приходских советов, — 7337 человек. Религиозные мусульманские учреждения по республике представляли 26 мухтасибатов, 2134 мечети и приходских совета при них. В среднем на одну мечеть приходилось, таким образом, 366 человек, а на каждое духовное лицо — 199 человек.

Однако уже в мае 1930 г. Р. Фахретдин приехал в Постоянную комиссию по вопросам культов при Президиуме ВЦИК РСФСР, где заявил о закрытии более 10000 мечетей, из имевшихся 12000. В эпоху коллективизации большинство мулл было арестовано или выслано и все большее место стали приобретать санитарные муллы, или «пятерки», то есть муллами назначались бедные односельчане, каждый из которых был должен заменить своего предшественника в случае ареста или ссылки. По Республике Татарстан общее установленное число мусульманских священнослужителей, подвергшихся репрессиям, составляет свыше 300 человек, по Республике Башкортостан — 339.

В 1936 г. после смерти Р.Фахретдина не было дано разрешение на проведение съезда, в соответствии с Уставом ЦДУМ. Развернулась подковёрная борьба между заместителем председателя ЦДУМ Кашшафом Тарджемани и Габдуррахманом Расули, сопровождавшаяся жалобами в различные инстанции. Уязвимость позиции Тарджемани заключалась в его избрании казыем еще в 1917 г. и близостью к муфтиям Баруди и Фахретдину. В итоге муфтием стал г. Расули, что фактически обозначало подчинение ЦДУМ властям. Одновременно было инспирировано «Дело о заговоре руководителей ЦДУМ», по которому обвинено более 30 человек, включая Дж. Абзгильдина, Х. Атласи, казыев М.Буби, З. Камали, К. Тарджемани. Никто из них не вышел живым из застенков. Деятельность

www.darul-kutub.com

ЦДУМ была почти парализована. В этих условиях муфтий сосредоточился на выдаче шахадет-наме, то есть сохранении и обновлении кадров духовенства.

«ЖИЗНЬ СВОЯ ЗА ДРУГИ СВОЯ»

По результатам всесоюзной переписи населения 1937 г., чьи материалы были засекречены, две трети населения страны оставались верующими. В 1941 г. развернулся новый виток антирелигиозной истерии. В связи с началом Второй мировой войны верующие были обвинены в отсутствии патриотизма. Религиозная политика фашистов была намного гибче. Хотя на первом этапе войны советские военнопленные-мусульмане зачастую уничтожались, так из-за обрезания их принимали за евреев, то позднее нацисты начали политику заигрывания с религиозными чувствами мусульман. Так, в легионе «Идель-Урал» появились муллы, а в Крыму бывший джадид, ставший пантюркистом, Джафар Сейидамет был даже провозглашен муфтием в 1942 г. В Крыму и на Кавказе началось массовое открытие мечетей. Фашистская пропаганда весьма умело использовала факты репрессий против духовенства и верующих, реально допускала религиозную автономию среди мусульман под своим контролем. Позиция таких мусульманских коллаборантов, как великий муфтий Иерусалима, лично встретившегося с Гитлером, и антианглийские, антифранцузские и антисемитские настроения в арабском мире, давали надежду нацистам на поддержку среди советских мусульман. Массовое антисоветское восстание в горах Кавказа должно было открыть фашистам дорогу к бакинской нефти, без которой советская армия просто не могла бы вести военные действия. Но гитлеровцы просчитались...

Поэтому в мае 1942 г., в дни, когда провалились наступательные операции Советской армии, и началось нацист-

www.darul-kutub.com

ское наступление на Кавказ, газета «Труд» опубликовала обращение под подписью муфтия ЦДУМ г. Расули, оказавшегося единственным мусульманским деятелем, авторитетным в масштабе всего СССР. Оно было принято на состоявшемся 15-17 мая 1942 г. (впервые после 1926 г.) съезде мусульманского духовенства. Несмотря на отсутствие инициатив в деле расширения прав мусульман, сам созыв съезда продемонстрировал признание ЦДУМ и его Устава властями. В «Обращении представителей мусульманского духовенства к верующим по поводу немецко-фашистской агрессии» после официальных заявлений о свободе вероисповедания для мусульман в СССР, что предназначалось, скорее, для союзников по антигитлеровской коалиции, Расули дал религиозную интерпретацию борьбе советских мусульман против нацизма. Он сказал: «Мы ... хорошо помним слова великого Пророка Мухаммада (да благословит его Аллах и приветствует): Хубб аль-Ватан мин аль-иман (Любовь к Родине — от истинной веры). Помощь воину, идущему на фронт, вооружением равносильна участию в сражении. Мирный труд мужчин и женщин, занявших рабочие места ушедших на фронт воинов, равносилен участию в бою». Это обращение было переведено на языки мусульманских народов и распространялось властями в местах компактного проживания мусульман. При всей сенсационности самого факта такого заявления, оно не могло выйти за определенные цензурные рамки. Но любому мусульманину было понятно, что смерть за веру делает человека мучеником (шахидом). Именно поэтому мечеть на Поклонной горе в Москве называется мечетью шахидов.

Трудно оценить влияние этого заявления, но еще Черчилль отмечал, что Советский Союз сумел выиграть войну только тогда, когда дело зашло о защите Родины и Веры, а

www.darul-kutub.com

не власти коммунистов. И, наоборот, регулярная Красная армия, состоявшая из молодых коммунистов и комсомольцев-атеистов, была фактически уничтожена за несколько месяцев 1941 года.

г. Расули

ГАБДРАХМАН РАСУЛИ

Расули Габдррахман (1881—1950) — муфтий ЦДУМ и ДУМЕС, шейх. Он родился в ауле Ак-хужа Златоустовского уезда Уфимской губернии. Получив образование в медресе своего отца З. Расули «Расулия», в 1899 г. совершил хадж, стал шейхом ордена «Накшбандийа», после чего обучался в университете «ал-Азхар» в Каире. С 1903 г. он стал ректором «Расулии», где преподавал арабский язык и историю ислама. На III Всероссийском мусульманском съезде

www.darul-kutub.com

1906 г. он вошел в состав религиозной комиссии съезда, руководимой г. Баруди. После смерти отца в 1917 г. Расули возглавил его приход при 5-й мечети Троицка. С 1923 г. он стал мухтасибом Уральской области. На съездах мусульманского духовенства в 1923 г. и в 1926 г. при ЦДУМ Расули был избран членом Голямалар Шурасы. В 1936 г. в результате борьбы, развернувшейся после смерти муфтия Р. Фахретдина и последовавших арестов членов ЦДУМ, Расули стал муфтием. В мае 1942 г. муфтию удалось провести съезд духовенства при ЦДУМ, где было принято обращение ко всем мусульманам СССР с призывом защищать Родину. г. Расули выдал 917 свидетельств на право совершения обрядов, не связывая их получение с открытием приходов. В 1945-1946 гг. он пытался организовать при ЦДУМ курсы по подготовке имамов, в чем ему было отказано. Муфтий ежегодно публиковал мусульманские лунные календари, в 1945 г. издал свое религиозное пособие «Ислам дине» (Религия ислама). В 1945 г. и 1947 г. он совершил хадж. В 1947 г. биография Расули была включена в издание американского справочника «Who Is Who In Religion» («Кто есть кто в мире религии»). В 1948 г. Р. провел первый с 1926 г. съезд мусульманского духовенства, где ЦДУМ было трансформировано в ДУМЕС.

В поражении нацизма верующие всего мира видели победу Бога против Дьявола. Не случайно ветхозаветная фраза «Не в силе Бог, а в правде», приписанная святому защитнику православия Александру Невскому, облетела все фронты. Фашисты объявили «неарийские» народы «унтерменш» — недолюдьми. Эта старая теория Гегеля, делившая народы и государства на полноценные и неполноценные (материал для немецкой расы), была воспринята как нацистами, так и частью большевиков. Поэтому татары-мусульмане в тылу и на фронте, в фашистском плену и эмиграции были едины в

www.darul-kutub.com

ожидании крушения режима, отринувшего все нормы Божественного права и справедливости.

С этого времени в СССР официально отказались от политики уничтожения религии, но мусульмане ЦДУМ не дождались принципиальных изменений. С созданием в 1943 г. ДУМ на Северном Кавказе, в Закавказье и Средней Азии ЦДУМ окончательно утратило свои центральные функции. К Среднеазиатскому Духовному управлению мусульман не только перешла территория Казахстана, но в Бухаре было открыто единственное в СССР медресе «Мир-Араб» (1945) и начал издаваться единственный журнал «Мусульмане Советского Востока» (1947), своеобразный преемник «Ислам маджалласы». Ташкент как основной центр советских мусульман сменил Уфу. Поэтому в 1948 г. на съезде мусульманского духовенства ЦДУМ было преобразовано в Духовное управление мусульман Европейской России и Сибири (ДУМЕС) и был принят новый Устав, по которому из его ведения были изъяты такие полномочия, как создание медресе и мектебов, организация курсов для подготовки служителей культа, образование мухтасибатов, ведение метрических книг. ЦДУМ сохранило чисто богословские функции, контроль за назначением духовенства, учет мечетей и молитвенных домов. Власти привели законодательство в соответствие с практикой и начали ориентироваться на физическое вымирание духовенства и активных верующих.

Айдар ХАБУТДИНОВ,
доктор исторических наук

www.darul-kutub.com

ДӘҮЛӘТНЕҢ ДИНИ СӘЯСӘТЕНДӘ — ЛИБЕРАЛЬЛӘШТЕРҮ

Бөек Ватан сугышыннан соң, илебездәге мөселманнар тормышы дәүләттәге дини сәясәтнең чагыштырмача либеральләшү фонында бара.

Утызынчы елларда, мәчетләрне тоталь ябулар һәм профессиональ дин эшлеклеләренә карата алып барылган репрессияләр нәтиҗәсендә, сугыш азагы чорына гыйбадәт йортлары саны нык кимегән, мәсәлән, Башкортстан территориясендә генә дә, 1927 елны булган ике мең ярым мәчеттән 12 рәсми теркәлгән мәчет торып калган. Республикадагы барлык мөселман халкының дини тормышы шул унике мәчеткә генә кайтып калмаган, әлбәттә. Ул әкренләп өйләргә, гаиләләргә күчкән, ә диндарлык исә, чит күзләрдән ныклап яшерелгән, нигездә, тормыш-көнкүреш даирәсенә күчкән.

Мөселманнарның дини тормышлары һәм көн саен исламга мөрәҗәгать итүләре — сизелмичә үткән. Авылларда эшли торган мәчетләрдә дини йолалар башкарылган, аларга, җомга көннәрендә, 5-10 кеше килгән. Өйләрдә башкарылган бар йолаларны, тормыш-көнкүрештәге динилекнең исәбен, хәтта, барысын да күреп торучы СРК вәкиле дә исәпләп, күзәтеп бара алмаган. Шуңа да карамастан, аның хисаплары буенча, ул вакытларда да авылларда балаларны сөннәткә утыртучы «сөннәтче бабайлар» йөргән.

Дини тормышның дәвам итүе дини бәйрәмнәрне билгеләп үткән вакытта аеруча күренгән. Мөселманнар ел саен ураза, корбан һәм мәүлид бәйрәмнәрен билгеләп үткән. Бәйрәм көннәрендә эшчәнлекләрен алып баручы мәчетләр

www.darul-kutub.com

каршында, шул ук вакытта эшчәнлекләрен алып бармачылары каршында да зур халык төркемнәре җыела торган булган. Сугыш беткәннән соң үткәрелгән беренче мөселман бәйрәмен — ураза гаетен билгеләп үтәр өчен, ә ул 1945 елның 7 сентябренә туры килгән, Уфаның Җәмигъ мәчетенә генә дә 3 мең кеше җыелган. Ә шул ук елның корбан бәйрәмен үткәргән вакытта инде (1945 елның 15 ноябре) ун мең кеше катнашкан[1]. 50нче еллар башына кадәр бәйрәм көннәрендә мәчетләргә килүчеләрнең саны чагыштырмача бер тирәдәрәк булган. Мәчеткә килүчеләрнең 10-30 проценты хатын-кызлар, алардан тыш, үзәк мәчетләрдә, ата-аналары белән килгән 30-50 бала да дини йолаларны башкаруда катнашкан.

Ураза бәйрәме белән төгәлләнә торган рамазан аенда, һәр төн саен тәравих намазы укыганнар, җомга көннәрендә үзәк мәчетләргә җомга намазына 200-250 кеше килгән, ә өлкән яшьтәгеләр ураза тотканнар (150шәр кеше). Бу вакытта хакимият органнары ураза тоту, дини бәйрәмнәр үткәрү эшкә йөрүдә, җәмәгать һәм хезмәт тәртибендә чагылыш алмавын зур таләпчәнлек белән күзәтеп торган.

Ураза тотучы мөселманнарга көндез эшләргә туры килгән. Күпләре ураза тотуларын яшергән. «Ураза тотучылар әңгәмәләр үткәреп ачыкланды, тик барысы да ураза тотуларын танып бармыйлар. Ураза тотуларын күрсәтмәскәрәк тырышалар, чөнки бу аларда шәригать буенча тыелган гамәл — мактану булып исәпләнә»[2], — дип яза СРК вәкиле.

Корбан бәйрәме вакытында, ислам кагыйдәләренә туры китереп, корбан итеп сарыклар чалганнар, аның итен пешереп бәйрәм сыйлары оештырганнар, итнең бер өлешен туганнарына, күршеләренә таратканнар. 1947 елны Уфада

1. Информацион Отчетлар. 1945.
2. Информацион Отчетлар. 1948.

www.darul-kutub.com

корбанга 50 сарык чалынган, ун сарык тиресе муллаларга хәер итеп бирелгән. Ә бөтен Башкортстан буенча, барысы 3000 сарык чалынып, алар тиресенең 30 процентына кадәр дәүләт әзерләү оешмаларына сатып тапшырылган.

Корбан бәйрәме вакытында мөселманнар өйләрендә башка мөселманнарны һәм мулла чакырып корбан ашлары үткәргәннәр. Бәйрәм сыйлары үткәрүче мөселманнар шулкадәр күп булган, алар хәтта муллаларны чакырыр өчен чиратка язылган. Ә муллаларга исә, үз көннәрен сәгатьләп планлаштырырга туры килгән. Мөселманнар өчен Мөхәммәд Пәйгамбәрнең (аңа Аллаһының рәхмәте һәм сәламе булсын!) туган көненә багышланган мәүлид бәйрәме изге көн булып исәпләнә. Өч көн бара торган бу бәйрәм вакытындагы төнге вәгазьләрдә Пәйгамбәр (аңа Аллаһының рәхмәте һәм сәламе булсын!) турында сөйләнә. Көндез күп урыннарда мәүлид ашы үткәрәләр. «Мөселман бәйрәмнәре көннәрендә халык мәчетләргә шатланып, күтәренке күңел белән килә» дип, даими рәвештә билгеләп бара вәкил. Мәчетләргә мөселманнар гына түгел, ә кызыксынып, шәһәр халкы да килә. Алар арасында татарлар да, башкортлар да, башка милләт вәкилләре дә була. Мәчет ишек алдында теләнчеләр күп җыела, алар өчен бу көннәр аеруча зур уңыш белән тәгәлләнә. Өлкән яшьтәгеләр әлеге йолаларда катнашучыларның 70 процентын тәшкил иткән, ә яшьләр — биш процентын.

Дини йолаларны башкарырга килүчеләр, гадәттә, ун-унбишәр кешелек төркемнәргә җыелып, юлда вакытта ук тәкбир әйтеп мәчеткә бара торган булган, чатларда, тыкрыкларда туктап, кычкырып Аллаһыны олылаганнар.

Мөселманнарның хәер-сәдакалары мәчетләрнең генә түгел, ә Диния нәзарәте табышларының да төп мәддәсе булган. Гадәти көннәрдә даими керемнәр зур булмаган. Аның урынына, дини бәйрәмнәрдә мөселманнардан акча җыю

www.darul-kutub.com

үткәрелгән һәм Диния нәзарәтенең казнасы нык кына тулыланган. Җыелган бар хәйрия акчалары да Диния нәзарәтен, мәхәлләләрдәге мәчетләрне тотарга, зиратларны төзекләндерергә, хаҗга баруны оештырырга, ятимнәргә ярдәм итәргә һәм башка хәйрия максатларына тотылган.

Әйтеп үтик, сүз рәсми рәвештә теркәлгән мәхәлләләр, дини җәмгыятьләр турында бара. Ачык күренеп тора, андый сандагы рәсми теркәлгән дини җәмгыятьләр генә бар мөселманнарның да дини хаҗәтләрен канәгатьләндерә алмаган. Нәтиҗәдә, мөселманнарның күп өлеше «рәсми теркәлмәгән» дип аталучы дини җәмгыятьләргә (20 һәм аннан күбрәк) һәм дини төркемнәргә (5-10 кеше) берләшергә мәҗбүр булган. Күп кенә дини җәмгыятьләрнең эшчәнлеге 1940 елга кадәр үк, ә кайберләре исә сугыш башланыр алдыннан гына тыелган булган. Шулай да мөселманнар үзләренең ул җәмгыятьләрен канунсыз дип исәпләмәгән, аеруча 1946 елның 28 гыйнвар карарыннан соң. Мәчетләрне һәм дини җәмгыятьләрне торгызу буенча гариза бирү, алар фикеренчә, дини эшчәнлекне дәвам итәргә җитәрлек нигез булып торган.

Теркәлмәгән дини җәмгыятьләрнең, кагыйдә буларак, үз дин әһелләре булган. Гадәттә, элеккеге муллалар. Һәрхәлдә, аларны шундый сыйфатта таный торган булганнар. Төркемнәрне очраклы кешеләр җитәкләгән, алар шул ук вакытта дини хезмәтләр, йолаларны башкару функцияләрен дә үз өсләренә алган. Алар, гадәттә, Коръән, догаларны, дини кагыйдәләрне яхшы белгән өлкән яшьтәге кешеләр булган.

Андый төркем һәм җәмгыятьләрнең булуы җирле хакимият органнарын, СРК вәкилен зур куркуга төшергән. Соңгысы, теркәлү алмаган җәмгыятьләрнең эшчәнлеге турында үзенә ни дә булса мәгълүм булган саен, шунда ук куркынычсызлык органнарына җиткергән: «Куркынычсызлык

www.darul-kutub.com

Нәзарәтенә. Сезнең игътибарыгызга шуны җиткерәм, кайбер район һәм шәһәрләрдә, элеккеге мулла һәм башка дин эшлеклеләре җитәкчелегендә төрле мөселман төркемнәре, дини йолалар башкару өчен рәсми рөхсәт алмыйча, гыйбадәт кылалар ... Алда санап үтелгән барлык бу төркемнәр дә, якында эшләп килүче гыйбадәт йортларына кушылырга төрлечә каршы торалар. Элеккеге дин әһелләре, салымнар түләүдән читләшер өчен төркемнәрен легальләштермиләр ...» (Кәримов)[1].

Рәсми теркәлү үткән җәмгыять мөселманнары дини йолаларны, күп халык җыелган мәчетләрдә башкарганнар, дини йолалар муллалар җитәкчелегендә үткәрелгән. Эшләп торган мәчетләрнең саны аз булу сәбәпле, мөселманнарның күп өлешенә догалар укуны, дини йолаларны өйләрендә башкарырга туры килгән. Җомга көннәрендә, дини бәйрәмнәр вакытында, алар берәр мөселманның өендә, яки ябылган, беркем тарафыннан да файдаланылмый торган иске мәчетләрдә, яисә бөтенләй ачык күк астында, зиратларда җыелып җәмәгать намазларын укыганнар. Андый җәмәгать намазларында катнашучылар саны, рәсми теркәлү алган мәчетләрдә гыйбадәт кылучылар санынннан күпкә кимрәк булган, ул 20-100 кеше арасында тирбәлгән.

Авылларда профессиональ дин әһелләре җитмәү үзен нык сиздергән. Шул ук вакытта, күп кенә элеккеге муллалар, хакимият органнары эзәрлекләүләреннән һәм салымнар салудан шикләнеп, дини йолаларны башкарудан баш тартканнар. Элеккеге дин әһелләренең дини йолалар башкаруда катнашулары турында үз хисапларында билгеләп үтеп, СРК вәкиле: «Алда әйтеп кителгән сукбай муллаларның гамәлләре турында, минем тарафтан җирле органнарга җиткерелде. Аларның исемлеген мин, аларга табыш

1. Информацион Отчетлар. 1951.

www.darul-kutub.com

салымы салу предметы буенча тикшерергә, финанс органнарына бирәм»[1], — дип яза.

Мөселманнарга дини йолаларын башкарыр өчен, еш кына, күрше авылларда рәсми теркәлү алган гыйбадәт йортлары булуына сылтап, үз авылларында рөхсәт бирмәгәннәр. Андый «күршелек» ун яки аннан да күбрәк чакрым ераклыкта да булган. Келәш авылы мөселманнары дүрт чакрымдагы Каран-Елга авылына йөрергә теләмиләр, ә тәтешлеләр — 15 чакрымдагы Сәйтәк авылына, Тимкәнекеләр — шулай ук Сәйтәккә, шулай ук 15 чакрымга, дип зарлана вәкил[2].

Мөселманнарның дини тормышында изге Мәккәгә хаҗ кылуны яңадан торгызу зур вакыйга була. 1945 елның 26 октябрендә мөфти Рәсүлев мөселманнарга: «Хөкүмәт, мөфти җитәкчелегендәге 17 кешелек мөселман төркеме төзеп, 1945 елның декабрендә хаҗ кылырга барырга рөхсәт бирде», — дип игълан итә. Хаҗ кылып кайтканнан соң мөфти зәм-зәм чишмәсеннән алынган изге суны мөселманнарга таратуны оештыра.

1947 елны бар дини нәзарәтләрдән дә (Үзәк, Урта Азия, Төньяк Кавказ, Кавказ арты) 40 кеше хаҗ кылырга бара. Хаҗ кылырга баруга һәм аны оештырыр өчен рөхсәт алуга ирешү бик кыен була.

1946 елны СРК «... Ирандагы авыр метеорологик шартлар, автомобиль һәм тимер юллар булмавы һәм диңгез юлының ышанычсыз булуы аркасында»[3] рөхсәт бирми. Ә 1948 елны хаҗга бару «гарәп илләре арасында сәяси мөнәсәбәтләрнең катлаулануы һәм Иранда ваба авыруы таралуы»[4] аркасында булмый кала. Хаҗ кылырга баручылар саны нык чикләнә,

---

1. Информацион отчетлар. 1946.
2. ЦГИА РБ. Ф. 4732. Оп. 1. Д. 2. Л. 39.
3. ЦГИА РБ. Ф. 4732. Оп. 1. Д. 2. Л. 4.
4. ЦГИА РБ. Ф. 4732. Оп. 1. Д. 2. Л. 5-9

www.darul-kutub.com

анда баручылар кырыс сайлап алу һәм куркынычсызлык органнарының тикшерүләрен үтәләр, һәм аннан тыш, күпләренең хаҗ кылырга барыр өчен җитәрлек акчалары да булмый.

Илнең мөселман төбәкләрендә шактый сандагы изге урыннар була. Мөселманнар ул изге урыннарга, зиярәт кылырга дип, дини бәйрәмнәрдә дә һәм мондый көннәрдә дә килә торган була.

Андый зиярәт кылулар Ватан сугышы елларында бик популяр була, ул вакытта мөселманнар догаларда юаныч алуга аеруча мохтаҗлык кичерә.

Мөселманнарның бу зиярәт кылулардагы активлыгы аларда дини традицияләрнең нык булуы хакында да сөйли. Хакимият органнары исә, бу изге урыннар дин әһелләре һәм оешмаларына күп табышлар бирә һәм дини карашларның ныгуына китерә дип исәпләгән.

1946 елдан башлап СРК бу изге урыннарны зиярәт кылу турында, аларны бетерү максатыннан, белешмәләр җыя башлый. Зиярәт кылулар зарарлы хорафатлар дип игълан ителә. Рәсми дини җитәкчелек тә бу зиярәт кылуларга каршы канәгатьсезлек белдерә, андый табынулар, борынгы вакыттан ук мәҗүси традицияләр калдыгы булып исәпләнгән. 60нчы елларда дин галимнәре, мөселманнарга тиешле мөрәҗәгать кабул итеп, хакимиятнең мондый изге урыннарга табынуны бетерүгә турындагы күрсәтмәсен хуплыйлар.

Россиянең ислам белгечләре бу фактны дин әһелләренең исламга «тәрәккыять бирергә омтылуы» дип карый. Белгечләр фикеренчә, мондый тәрәккыять мөселман культының «эволюциясен»[1] чагылдырган. Инкыйлабка кадәр дә шәһадәтнамә буенча тәгаенләнгән муллалар бу җирле «изге

1. Калимуллин Б. г. Архитектурные памятники Башкирии. Вып. III. — Уфа, 1958, 345 с.

www.darul-kutub.com

урыннарга» табынуны (анда потларга табыну күреп) шулай ук хуплап карамаган.

Сугыштан соңгы чорларда илдәге исламның хәлен тикшергән вакытта бар дин әһелләренең дә, бер искәрмәсез дип әйтерлек, шул ук вакытта рәсми теркәлү алмаган мәчет муллаларын да кертеп, өлкән яшьтәге кешеләр булганлыгын күрми калу мөмкин түгел. Дини белемнәр, имам-хатыйб исемнәре аларга XX гасыр башында ук, Беренче Бөтендөнья сугышына кадәр үк бирелгән булган.

Сугыштан соң инкыйлабка кадәр эшләп килгән күпсанлы мәдрәсәләрнең берсе дә калмаган, ябылып беткән. Илдә мөселман дин әһелләре әзерләүче бердәнбер уку йорты Бохарадагы Мир-Араб мәдрәсәсе була. Ләкин анда Татарстан өчен беркем дә укымаган.

Мондый вазгыять мөселманнарны, МҮДНне, мөфти Габдрахман Рәсүлевнең үзен дә борчымый калмаган. Алар СРКга, имамнар әзерләү өчен, 30 кешелек кыска сроклы дини курслар булса да ачарга рөхсәт сорап берничә тапкыр мөрәҗәгать иткән. Укыту программасы әзерләнгән, ул программага Коръәнне, хәдисләрне, дин кагыйдәләрен, ислам этикасын, СССР Конституциясен укыту кертелгән.

1946 елны Рәсүлев СССРның Министрлар Советы каршындагы СРКка җәйге курслар булса да ачуны рөхсәт итүне сорап гариза юллый. Әмма курслар ачылмый кала, чөнки « ... бу курсның тыңлаучылары уку вакытында үзләрен тәэмин итә алмыйлар»[1] икән.

1948 елны кабул ителгән МҮДНнең уставы киләчәктә нинди дә булса дини уку йортларын булдыру мөмкинлеген бөтенләй юкка чыгара. 30нчы еллар репрессияләрен кичергән өлкән яшьтәге профессиональ дини кадрлар елдан ел кими, аларны алмаштырырлык бер кеше дә булмый.

1. Аширов Н. Эволюция ислама в СССР. М.,1972. С. 57

www.darul-kutub.com

Мөселманнарның күп өлешенең дини тормышы, күрүебезчә, йә тыелган, йә хакимиятнең бар урыннарга да үтеп керә торган контроле астында булган. Тик, шуңа да карамастан, ул яшәвен дәвам иттергән. Ул гына да түгел, сугышның соңгы елларында импульс алып, Башкортстандагы дини тормыш инерция буенча үсешен дәвам иткән.

Бу очракта, тикшерү алып барган чорда, динилекнең саклануы һәм алга таба үсүенә китергән факторларны күрсәтеп китәргә кирәк.

1. 30нчы еллардагы репрессияләр белән ил халкын бик нык кыскан хакимияттән курку хисе чамасыз газаплар һәм халыкка зур корбаннар китергән Бөек Ватан сугышы чорында юкка чыккан. Илне тышкы дошманнардан азат итү халыкның рухи хөрлек алуы белән бергә барган.

2. 1943-1948 елларда хөкүмәтнең дини сәясәт өлкәсендә азмы-күпме либеральләшүе булган, мөселманнарга һәм дин әһелләренә өлешчә ташламалар эшләнгән. Халык 1946 елның 26 гыйнварендәге карарны хакимиятнең дини сәясәт өлкәсендә җибәргән хата һәм ялгышларын тануына дәлил итеп кабул иткән. Һәм бу ялгышларны киң күңел белән гафу итәргә әзер дә булган. Мөселманнарда дини активлык күтәрелә башлаган, ул гыйбадәт йортларын, дини җәмгыятьләрне яңадан торгызуда чагылыш тапкан.

3. Динилекне саклау һәм кире торгызуда мөһим фактор: кадрларның — инкыйлабка кадәр үк күпсанлы авыл мәктәп һәм мәдрәсәләрендә (шул чордагы урта һәм югары дини уку йортларында) тулыкыйммәтле белем алган кадрларның сакланып калуы. Аларның күбесе тоткынлыкта булып кайтса да, куркуларын җиңеп, дини эшчәнлекләрен дәвам итәргә әзер булган.

4. Ниһаять, дини кануннарны, кагыйдәләрне, йолаларны белү халыкның үзендә дә сакланып калган. Ислам, тормыш рәвеше буларак, ике буын вәкилләреннән торган күп гаиләләрнең тормыш-көнкүрешендә сакланган.

www.darul-kutub.com

Соңгы ике фактор, безнең карашка, аеруча әһәмиятле. Нәкъ менә белемле дин әһелләре буынының, шул ук вакытта гаиләдә традицион дини белем алган кешеләрнең табигый юкка чыгуы белән дини тормышның әкренләп сүрелүе күзәтелә дә. Ә бу сүрелү, котылгысыз рәвештә, 70нче елларның дини кризисына, шул елларның рухи һәм иманлылыкны югалту кризисына китергән.

Марат МӘРДАНШИН,
тарих фәннәре кандидаты,
Татарстанның көньяк-көнчыгыш төбәге казые

www.darul-kutub.com

НӘРСӘ УЛ ҖИҺАД?

Соңгы вакытта, ислам дине турында сүз чыкты исә, еш кына «җиһад» сүзе калкып чыга. Мәгълүмат чараларында да күпләрне әлеге сүз белән өркетәләр, шуңа да «Ислам динендә җиһад нәрсәне аңлата соң?» дигән сорау белән мөрәҗәгать итүчеләрнең шактый булуы бер дә гаҗәп түгел. «Җиһад» гарәпчәдән турыдан-туры тәрҗемә иткәндә «тырышу», «дәрт» дигән мәгънәне аңлата. Бу — изге гамәлләр өчен, рәхәтлекләр хакына тырышу. Җиһад ике: эчке һәм тышкы төрдә була. Эчке җиһад дигәндә үз җитешсезлекләреңне төзәтү, үз кимчелекләрең, безне эчтән кимерүче иләс-миләслек белән көрәш күзаллана. Бу нәкъ менә бөек җиһад төшенчәсе хакына уйланылган төп җиһад инде.

Сугышларның берсеннән соң пәйгамбәребез Мөхәммәд (с.г.с) үз сәхабәләренә: «Әйдәгез, хәзер кече җиһадтан бөек җиһадка күчик», — дип мөрәҗәгать иткән. Ә алар исә аптыраштa калып: «Ничек инде алай? Әле генә без яулаган җиңүдән дә олырак көрәш, бөек җиһад бармыни?!» — дип сорап куйганнар һәм шундый җавап ишеткәннәр: «Әйе, бар. Бу — үзеңне-үзең җиңү җиһады. Үзеңдәге җитешсезлекләрне, кимчелекләрне җиңү. Бөек җиһад шушы». Үзеңнән башкага юнәлдерелгән җиһад, ягъни изгелек өчен көрәш, тырышу берничә төргә бүленә: бу — сүз белән җиһад, бу — шәхси үрнәгең белән җиһад, бу — югары идеаллар хакына кулга корал алып җиһад кылу. Әгәр дә кеше дөрес нәрсәләр турында сөйләсә яки башкаларга үз тормышларын үзгәртергә булышса, йә инде үзенең шәхси үрнәге белән бүтән кешеләргә бәхеткә илтүче юлны күрсәтсә, бу инде нәкъ без көткән, ниндидер яктылык, яхшылык алып килүче җиһад була. Әмма, шулай да, безне барыбер кулга корал тотып яуланган җиһад турындагы сорау борчый.

www.darul-kutub.com

Тышкы кече җиһад һәрчак эчке, бөек җиһадның дәвамы булып тора. Шуңа да кеше дөньядагы явызлык белән көрәшкәндә һәрвакыт үз уй-теләкләренең изге булуына игътибар итәргә, үз гамәлләрен һәрчак бөек идеаллар белән чагыштырырга тиеш. Бу җәһәттән, ислам диненең бөек каһарманы Гали (р.г) турында бик тә мәгълүм бер вакыйга бар. Сугышларның берсендә ул дошманын җиргә егып сала, башы өстендә кылычын күтәрә, әмма тегесе соңгы мизгелдә аның битенә төкерә. Һәм Гали хәзрәт дошманын җәзалыйсы урынга, көтмәгәндә һәм аның гаҗәпләнүенә каршы, кылычын түбән төшерә һәм үз дошманын иреккә җибәрә. Тегесе гаҗәпләнеп: «Ни өчен син мине үтерми калдырдың? Без дошманнар бит, югыйсә», — дип сорый. Моңа каршы Гали хәзрәт: «Син миңа төкергәндә, мин үземдә көчле ачу тойдым. Әгәр дә мин шул чакта үтергән булсам, үз ачуымны гына алыр идем, ә үзем инанган бөек идеаллар өчен түгел», — дип җавап кайтара. Шуңа да тышкы җиһадны эчке җиһад белән чагыштыру кешеләр алып барган көрәш, шул исәптән кулга корал тотып алып барылганы өчен дә аерылгысыз шарт булып тора. Бөек Ватан сугышы елларында мөселманнар тарафыннан игълан ителгән җиһад та моңа мисал. Бу — ниндидер бер киная генә түгел. Мөселманнарның Диния нәзарәте рәисе, мөфти Габдрахман хәзрәт Рәсүлевнең СССР мөселманнарын фашистик Германия нацистларына каршы җиһадта катнашырга чакырып мөрәҗәгать белән чыгуын дәлилләгән тарихи документлар бар. Әлеге мөрәҗәгать күп кенә мөселман халыкларының туган телләренә тәрҗемә ителгән һәм мөселманнар күпләп яшәгән төбәкләргә таратылган. Ул заманында мәчетләрдә укылган, «Труд» газетасында басылып чыккан.

Шунысын да искәртү мөһим, Бөек Ватан сугышы елларында мөселманнар алып барган җиһад, аларның яу кырында ятып калуы Сталин хакына, Алласыз тоталитар режим хакына түгел, ә бөек идеаллар өчен, илне саклау һәм аның бәйсезле-

www.darul-kutub.com

ге хакына. Мөселманнар гомер бакый яшәгән җирләре өчен көрәшкән. Әлеге сугыш Аллаһы Тәгалә хакына булды. Шуңа да Россия мөселманнары күз алдында Бөек Ватан сугышы җиһадында һәлак булган кешеләр — шәһидләр, ягъни алар үз диннәре, иманнары өчен газап чиккән. Алар истәлегенә Мәскәүнең Поклон тавында православие храмы һәм яһүд динендәгеләр часовнясы белән янәшә Бөек Ватан сугышы елларында туган илебезне һәм азатлыгыбызны яклап һәлак булган мөселманнар өчен салынган шәһидләр мәчете, ягъни газап чиккәннәр мәчете төзелә.

Кораллы җиһад та һәрвакыт югары идеаллар белән чагыштырылырга тиеш. Ул беркайчан да диндар кешеләрнең дини омтылышларын мәкерле максатларда файдаланучы бозык сәясәтнең аерылгысыз өлеше булырга тиеш түгел. Шуңа күрә, әгәр дә җиһад югары идеаллар хакына түгел, ә пычрак уй-теләкләрне күздә тота икән, Аллаһ юлындагы изге эштән гөнаһлы эшкә әверелә. Шундый ук хәлне без башка дини күрсәтмәләрдә дә күзәтәбез. Мәсәлән, канун саналырдай намазны алыйк. Әгәр дә ул тиешле шартлары үтәлмичә укылса, (мәсәлән, төш вакытында яки кояш чыкканда яисә кояш баеганда укылса), бу вакытта мәҗбүри гыйбадәттән күңелгә ятмаган, кирәксез нәрсәгә әйләнә. Әгәр инде кеше гыйбадәт вакытында явыз ният белән башкаларга зыян сала, мәсәлән, берәрсенең намазлыгын урлый яки тагын нindидер хилафлык кыла икән, бу очракта намаз гөнаһка әверелә. Җиһад белән дә шундый ук хәл. Бер гаепсез кешеләрне үтерүгә яки шәһид билбаулары бәйләп үзләрен тыныч халык арасында шартлатып, аларның гомерен өзүгә китергән гамәлдән һәммәбез зыян күрә. Шуңа да ул берничек тә җиһад дип санала алмый.

Кызганыч, хәзер мөселманнарның мөмкинлекләре чикләнгән. Мәсәлән, аларга карьера ясау торган саен кыенлаша, үзләренә каршы юнәлтелгән җәмгыятьтә яшәве дә авырла-

www.darul-kutub.com

ша бара. Әлеге тискәре карашның тамыры шунда: кайбер кешеләр сәяси уеннарда уйный һәм җиһадның югары рухи төшенчәсен үзләре кылган гөнаһлы гамәлләр белән чикли. Мондый кыланышлар берничек тә җиһад була алмый, алар гөнаһлы, Аллаһы Тәгаләнең мондый гамәлләргә ачуы көчле. Бүгенге көндә бу турыда белеп тору аеруча мөһим.

Рөстәм БАТЫРОВ,
Татарстан мөселманнары Диния нәзарәте
рәисенең беренче урынбасары

www.darul-kutub.com

БАБАЛАРЫБЫЗ ҮРНӘГЕН ОНЫТМЫЙК

Бөек Җиңүне бәйрәм итү көне, ягъни 9 Май алдыннан безгә тарихның асылы һәм ул сугышта өстен чыккан халыкның язмышы турында барыбызга да уйланырга кирәктер.

Билгеле булганча, тарихны җиңүчеләр яза. Әмма XX гасырның 40 нчы елларына карата бу фикерне куллану гадел булмас, чөнки сугышта җиңеп чыгучы як, бихисап кешесе һәлак булганга күрә, аеруча кыен хәлдә калды. Мондый сугышлардан соң барлык халыклар да ниндидер мәгънәдә оттыручы хәлендә кала.

Советлар Союзы, һичшиксез, Гитлер Германиясе җиңелүенең төп сәбәпчесе булып тора. Ләкин, кешелекне фашистлар вәхшилегеннән коткарган халыкларның язмышы нинди соң? Аерым бер мәгънәдә аларның язмышы куанырлык түгел. Әгәр немецлар ярты гасыр диярлек бер-берсеннән аерым яшәгәннән соң, берләшеп, торгызылса һәм Европа Берлегенең әйдаманына әйләнсә, сугышта җиңүче совет кешеләренең язмышы шактый катлаулы булды. СССР таркалганнан соң, андагы халыклар бүленеп бетте. Уртак Ватанны басып алучылардан бергәләп саклаган халыклар арасында хәзер яңа чикләр пәйда булды.

Бүгенге Россиянең неофашистлары һәм неонацистлар, аларның бабаларына Германия фашистлары идеологиясе никадәрле кайгы-хәсрәт алып килгәнен онытып, чыгышы белән Урта Азиядән булган халыкларны эзәрлекләргә кереште. Мөгаен, мондый аяныч нәтиҗә буласын аларның бабалары иң куркыныч төштә дә күрмәгәндер.

Бүген либераль интеллигенция вәкилләреннән дә еш кына ачыктан-ачык шовинистик шигарьларны ишетергә мөмкин. Мәсәлән, «Кавказны туендырып ятуны туктатыйк» диләр һәм

www.darul-kutub.com

Урта Азия илләре белән виза режимын кертүне таләп итәләр. Игътибар итегез, сүз Украина яки Белоруссия турында бармый, ә нәкъ менә мөселман халыклар яшәгән Урта Азия һәм Төньяк Кавказдан бүленү, читләшү турында бара.

Иң әһәмиятлесе, тарих безне нәрсәгә өйрәтә дигәндә — бернәрсәгә дә өйрәтми. Чынлыкта, мондый шигарьларны ишеткәннән соң, үз тарихын оныткан илнең киләчәге өчен кайгыра башлыйсың.

Фашизмны җиңүдә мөселман халыкларының роле бихисап зур. Советлар Союзы Герое исеменә СССРдагы барлык милләт вәкилләре дә, шул исәптән 161 татар, 96 казакъ, 69 үзбәк, 43 азәрбайҗан, 39 башкорт, 18 төрекмән, 14 таҗик, 12 кыргыз, 7 кабардалы, 6 адыгей, 5 абхазлы һәм башкалар лаек булды. Мөселманнар арасыннан 600 мең кеше яу кырында ятып калды. Ә сугышта катнашмаган никадәрле мөселман кешесе һәлак булды? Моны исәпләп чыгаруы да кыен мәсьәлә.

Шуны да өстәп әйтү мәслихәт: сугыш заманында Идел буе, Урта Азия һәм Кавказ халыклары үзләрендә Россиянең Европа өлешеннән килгән никадәр күп качакларны кабул итте, аларны ашатты һәм эчертте. Шуңа күрә Россиягә эш эзләп килгән үзбәк, таҗик һәм кыргызларны дошман сыман каршы алуларын күрү авыр тойгылар уята. Ә бит кайчандыр бу бердәм вә тату ил иде!

1942 нче елда СССРның Европа өлеше һәм Себер Диния нәзарәте фашистлар Германиясенә каршы җиһад, ягъни изге сугыш игълан итте. Ватан өчен көрәш, тышкы агрессорларга каршы тору мөселманнарның изге бурычына әйләнде. Миллионнарча мөселманнар рус, украинлылар, әрмәннәр, грузиннар, якутлар һәм чувашлар белән бер рәттә, кулларына корал тотып, ватанны илбасарлардан саклады.

Сүз уңаеннан, Бөек Ватан сугышы вакытында совет хөкүмәте дингә карашны йомшартты. Әгәр узган гасырның 30 нчы елларында коммунистлар динне әфьюн дип игълан итсә, мә-

www.darul-kutub.com

четләр, чиркәүләр җимерелеп, муллалар һәм поплар кулга алынып атып үтерелсә, илгә бәла килгәч халыкның Аллаһка, дингә мохтаҗ икәнлеге ачыкланды.

1943 нче елда Урта Азия һәм Казакъстан мөселманнары Диния нәзарәте төзелә, аның мөфтие итеп төрмәдән чыгарылган Эшон Бабахан билгеләнә. 1944 нче елда Кавказ аръягы Диния нәзарәте һәм Төньяк Кавказ Диния нәзарәте барлыкка килә. 1945 нче елда совет гражданнарына хаҗ кылырга рөхсәт ителә, Сталин Европа һәм Себер Диния нәзарәте җитәкчелегенә Ватан сугышында актив катнашкан өчен Рәхмәт хаты юллый.

Бөек Ватан сугышы чорында СССРның дин әһелләре ныклы ватанпәрвәрлек юлына баса һәм совет хөкүмәтенә Гитлер агрессиясенә каршы көрәштә булыша.

Минемчә, исламофобия, ксенофобия, мигрантофобия (кызганыч, алар җәмгыятебездә бар) фонында безгә күбрәк, Икенче бөтендөнья сугышында мөселманнар һәм православие әһелләре бергәләп ирешкән бөек җиңүебез хакында барча кеше ишетерлек итеп әйтү зарур.

Аннары Рейхстаг өстенә беренчеләрдән булып Кызыл байрак элүчеләрнең татар кешесе Гази Заһитов, дагстанлы Габделхәким Исмәгыйлев һәм казакъ Рәхимҗан Кошкарбаев икәнлеген дә онытырга ярамый.

Мөселманнар үзләренең каһарманлыгы белән Ватанның тугры уллары һәм туган илдә тынычлык вә иминлек булсын өчен гомерләрен дә бирергә әзер икәнлекләрен күрсәтте. Шуңа күрә бабаларыбызның үрнәген хәзерге заман мөселманнары да истә тотсын, шулай ук илнең башка гражданнары да безнең гомуми җиңүләребез хакында хәтереннән чыгармасын.

Илдар БАЯЗИТОВ,
Татарстан мөфтие урынбасары

www.darul-kutub.com

ИСЛАМ — СОВЕТ ДӘҮЛӘТЕ СӘЯСӘТЕНДӘ
(1943-1948 НЧЕ ЕЛЛАР)

Сугыш дәүләтнең Исламга карата мөнәсәбәтенә сизелерлек төзәтмәләр кертә. Хөкүмәт дингә элеккечә тыелгысыз басым ясау тәҗрибәсеннән баш тартып, илнең диндар халкына өлешчә ташламалар ясарга мәҗбүр була.

Дин һәм дәүләтнең кискен капма-каршылыгы дәвам иткән очракта, хезмәт тылында таркалу килеп чыгу ихтималы туа һәм хакимиятне буйсындырырга тырышып та, рухы сынмаган динле халыкның ышанычын югалта баруы куркыта. Хөкүмәт үзенең сугышчан дәһрилек сәясәтен авызлыкларга, аны Исламга карата түземлерәк мөнәсәбәткә алыштырырга мәҗбүр була. 1943 елдан хакимият дингә карата юл кую сәясәтенә күчә.

СССР Халык комиссарлары Советының 1944 ел, 19 май Карары белән СССР Халык комиссарлары Советы каршында Дин эшләре буенча Совет оештырыла. Ул, православиедән тыш, барлык конфессия — дини оешмалар, берләшмәләр җитәкчеләре һәм хөкүмәт арасындагы бәйләнешләр өчен җавап бирергә тиеш була.

Шунысын әйтеп китәргә кирәк, тикшерүчеләр, кагыйдә буларак, дини сәясәттә шушындый сизелерлек борылыш ясап ил өчен авыр булган ул көннәрдә дини оешмаларның, аның эшлеклеләренең ватанпәрвәрлек карашларын куәтләүләре белән бәйлиләр. Ислам тәгълиматының танылган белгече Т.С. Сәидбаев, мәсәлән, бу күренешкә карата гомум кабул ителгән карашларны берләштереп: «...Совет хакимиятенә карата лояль бу карашлар, аларның эшчәнлекләрендә узган гасырның 20 нче елларыннан ук урын алып, индустрияләштерү, социа-

www.darul-kutub.com

лизм төзү вакытында тагын да үскән һәм ныгыган карашларның логик йомгаклануы булды», — дип исәпли.

Чынлап та, сугыш елларында мәчетләрдә Ватанны якларга чакырулар яңгырый, фронтка киемнәр, ашамлыклар җыю оештырыла, дәүләт облигацияләре займнары таратыла, мөселманнар Кызыл Армиягә акча җыюда катнаша.

1942 нче елның май аенда ук СССРның Европа өлеше һәм Себер мөселманнары Үзәк Диния нәзарәтенең чираттан тыш киңәшмәсе үтә. Анда СССРның барлык мөселманнарына гомерләрен кызганмый Ватанны яклау турында мөрәҗәгать кабул ителә. Ул барлык мәчетләрдә дә, мөселманнарның җыелышларында да укыла.

Нәкъ менә шул мөрәҗәгать һәм динле кешеләрнең аңа карата булган фикерләре хөкүмәтне мөселманнарның лояльлегенә инандыра, һәм шуның нәтиҗәсе буларак, Исламга карата Бөек Ватан сугышы елларында дини сәясәттә борылыш күзәтелә. Мөселманнарның Үзәк Диния нәзарәте мөрәҗәгате дингә мөнәсәбәт курсы үзгәрүнең тышкы бер сәбәбе була. Чынбарлыкта исә, дингә һәм дин тотучыларга карата мөнәсәбәт үзгәрүнең төп сәбәбе — СССРда динне җиңеп чыгу турындагы фикерләрнең иллюзор булуын, чиркәү белән мөнәсәбәтләрне, гәрчә күз буяр өчен генә булса да, нормальләштерү зарурлыгын аңлау була.

Хакимиятнең дингә карата сугыш елларында булган чагыштырмача лояль сәясәте, аның дин эшлеклеләренә бирелгән кайбер салым ташламалары гамәлгә керә. Аларның берсе СССР Халык комиссарлары Советы каршындагы мобилизациядән азат итү һәм кичектерү буенча комиссия тарафыннан 1945 елның 26 февралендә кабул ителгән карарында билгеләнгән. Әлеге карар буенча гыйбадәт йортларында дини йолаларны башкаручы дин эшлеклеләре хәрби хезмәткә чакырылудан азат ителергә тиеш. Бу — СССР территориясендә эшчәнлек алып барган барлык конфессия руханиларына да кагылган.

www.darul-kutub.com

СССР Министрлар Советының 1946 елның 3 декабрендә кабул ителгән «Дин эшлеклеләренә салым салу тәртибе» махсус карары буенча дин эшлеклеләренә салым күләме киметелә. 1948 елның августында алар өчен паспорт режимы да йомшартыла. Дәүләт-дин мөнәсәбәтләрен нормальләштерүдә СССР Халык комиссарлары Советының 1946 елның 28 гыйнварында кабул ителгән «Дини оешмаларның гыйбадәт йортлары турында»-гы карары әһәмиятле роль уйный. Бу карарның беренче пунктында «Дини җәмгыятьләр файдалануында булган гыйбадәт биналарын, бар диндәгеләр өчен дә, алар гыйбадәт кылу өчен арендага алган йортларны СССР Халык комиссарлары Советы каршындагы Дини эшләр Советы рөхсәтеннән башка ябу тыела» диелә. Бу — элеккеге дини мәхәлләләрне торгызырга рөхсәт итү буларак кабул ителә.

СССР Халык комиссарлары Советы каршындагы Дин эшләре буенча Совет һәм аның өлкә, республикалардагы вәкилләре гыйбадәт йортларын ачу, дини мәхәлләләр оештыру турындагы дини төркемнәрнең гаризаларын тикшерергә керешәләр. Гамәлдә исә бу яңадан теркәүгә кайтып кала.

Мәсәлән, 1945 елның 1 гыйнварына БАССРда уникe мәчет теркәлә. Аларның өчесендә бернинди дин эшлеклесе дә булмый.

Дин тотучыларның бу гаризаларын тикшергәндә, СССР Министрлар Советы каршындагы Дин эшләре буенча Советның 1947 елның гыйнварында таратылган «Гыйбадәт йортлары ачу турындагы эшләрне рәсмиләштерү» дип аталган хатка таянып эшләргә кирәк була. Тутырылырга тиешле документлар исемлеге мәчетләр ачу мәсьәләсен уңай хәл итүне шактый кыенлаштыра. Күрсәтмәләрдә, «яңа вак дини оешмалар саны артуын булдырмау өчен», гаризаларны кире кагу тәртибе дә әйтеп кителә: бинаның яраксыз, төркемнең аз санлы булуы, бинаның мәдәният, сәнәгать-оборона яки торак максатларында файдалануы, якында гына бу конфессиянең гыйбадәт йорты булуы һ. б.

www.darul-kutub.com

Хакимият органнарының гыйбадәт йортларын ачтыру, мәхәлләләр төзү турындагы гаризаларны кире кагу өчен бар нигезе дә була. Мәсәлән, Стәрлетамактагы дүрт мөселман мәхәлләсенең шәһәрдәге Кырым урамы, 33 нче йортта мәчет ачу турындагы гаризасын элек мәчет булган ул йортның балалар бакчасына әйләндерелүе, Башкортстанның Бүздәк районындагы Гафури (элекке исеме — Чукраклы) авылы мөселманнарының гаризасын «җиде чакрым ераклыктагы күрше Иске Муса авылында мәчет булуы» сәбәпле кире кагалар.

Иң күп үтенечләр 1945-1946 елларда канәгатьләндерелә. Сугыш бетүе хакимияткә дингә карата булган элеккеге лояль мөнәсәбәттән баш тартырга мөмкинлек бирә. Партиянең идеологик эшне көчәйтү турындагы 1946 елгы карары 180 градуска кире борылуны, барлык башкача фикер йөртүчеләргә, аеруча дин тотучыларга карата, элеккеге килешүләрсез басым ясауга күчүне аңлата. Идел буенда, Уралда, Мордовиядә дини җәмгыятьләрне теркәү күпкә кими.

1947-1949 елларда мәхәлләләрне теркәү кискен кими. 1948 елның апрелендә үк инде Дин эшләре буенча Совет үзенең җирле вәкилләренә «дини җәмгыятьләрне теркәүне туктатырга катгый рәвештә тәкъдим ителүе» турында күрсәтмәләр җибәрә. 1950-1954 елларда Дин эшләре буенча Совет рәхимсез карашларда тора: дин тотучыларның бер генә үтенече дә канәгатьләндерелми.

Шунысын да искәртеп үтәргә кирәк: Дин эшләре буенча Советта бары тик тиешле документлары булган гаризалар гына тикшерелә, канәгатьләндерелә яки кире кагыла. Гаризаларның күп өлеше документларның тиешле дәрәҗәдә тутырылмаган булуы сәбәпле түбәндәге идарә баскычларында ук кире кагыла.

Мәләвез мөселманнарының тырышлыклары бары тик дүртенче омтылышта гына уңышка ирешә. Стәрлетамак районының Аллагувәт авылы дин тотучыларының гаризалары

www.darul-kutub.com

1946 елдан 1955 елга кадәр карала. Кайвакыт дин тотучылар Югары Советка шикаять белән мөрәҗәгать итәргә — «Булганин исеменә» хат язарга мәҗбүр булалар.

Шуңа да карамастан, мөселманнар элеккечә үк дини гореф-гадәтләрне башкаруын дәвам иттерә, балаларга исем кушканда, туйлар вакытында, мәрхүмнәрне җирләгәндә дини йолаларны үтиләр, һәм, әлбәттә, мәчетләргә һәм муллаларга мохтаҗлык кичерәләр. Дин эшләре буенча Совет вәкиле хисапларында: хакимият органнары рөхсәтеннән башка дини йолаларны башкаручы төркемнәр «теркәлмәгән дини җәмгыятьләр» булып исәптә торалар, диелә. Мондый статус мөселманнарга җәмгыятьнең тиешле гыйбадәт-йолаларында катнаша алу гына түгел, ә бәлки, мөэминнәрнең төп бурычларының берсе — мәхәллә, мәчет тоту өчен акча җыярга да мөмкинлек бирмәгән.

Шулай да, кайберәүләр артта калган, надан бабайлар дип атаган дин эшлеклеләре, бернигә дә карамастан, төрле репрессияләр, кимсетелүләргә дә түзеп, еш кына, яшерен рәвештә дә, Аллаһы Тәгалә күрсәтмәләрен таратканнар һәм башкарганнар. Традицион исламга төрлечә пычрак атарга тырышкан, шул исәптән аны «бабайлар исламы» дип атаган бүгенге күпме «активистлар» шундый сынаулар астында калса, аны ничек кичерер иде икән?

Марат МӘРДАНШИН,
тарих фәннәре кандидаты,
Татарстанның көньяк-көнчыгыш төбәге казые

www.darul-kutub.com

ИКЕНЧЕ БҮЛЕК

ДАНЛЫКЛЫ ҖӘЛИЛЧЕ-МАКИЗАР[1]

Җай чыккан саен, Яңа бистәдәге Татар зиратында булырга тырышам мин. Мәркәзебез Казанның хатирәләрне яңарта торган гыйбрәтле вә изге урыннарының берсе ул. Биредә милләтебезнең йөзек кашлары булган бихисап олуг шәхесләр үзләренә мәңгелек сыену урыны тапкан. Араларында үзем белгән, якыннан аралашкан күренекле әдәбият-сәнгать әһелләре дә, хәрби эшлеклеләр, сугыш һәм хезмәт каһарманнары да байтак. Зират аллеялары буйлап йөргәндә, аларның каберләре алдында кулларымны күкрәк-йөрәк турысына куеп үзем белгән догаларны укыйм...

Монда горур җанлы җәлилче-макизар Әмир Галимҗан улы Үтәшев тә (1919–1996) үзенең мәңгелек урынын алган. Генерал-майор Юныс Ибәтуллин кебек фидакарь хәрби эшлеклеләр, Рәшит Ваһапов, Ильяс Әүхәдиев кебек халкыбызның олуг мәхәббәтен казанган әдәбият-сәнгать осталары, Гыйлем Камай, Рәфгать Таһиров кебек киң танылган галимнәр янәшәсендә ята ул...

...Әмир ага белән мине туксанынчы еллар башында атаклы җәлилче якташым — нәсел тамырлары белән Мамадыш өязенең Өскебаш төбәгеннән булган мөхтәрәм Рушад ага Хисаметдинов таныштырган иде:

— ...Франциядә фашистларга каршы көрәштә зур батырлыклар күрсәткән легендар шәхес ул Әмир абыең!.. Озак еллар дәвамында хаксызга рәнҗетелгән, «оныттырылган» чын

1. Макизар — француз партизаны.

www.darul-kutub.com

каһарманнарыбызның берсе... Әйдәгез, бергәләшеп, күтәрик әле үзен — кайтарыйк илгә, халыкка данлы исемен!..

Әмир ага Үтәшев белән соңгы елларда якыннан аралашуым-дуслашуым, андагы искитмәле тарихи язмалар, Франциядән җибәрелгән, Дәүләт Куркынычсызлыгы комитеты (КГБ) архивларында дистәләрчә еллар яткан байтак документлар белән танышуым нәтиҗәсендә мин Рушад аганың батыр йөрәкле көрәштәше турында ихластан әйткән сүзләренең хаклыгына тагын бер мәртәбә тирәнтен ышандым...

Сугышка хәтле Ә. Үтәшев, Уфада кооперация техникумын тәмамлап, Татарстанның Арча районы үзәгендә, райпотребсоюзда баш бухгалтер урынбасары, аннары баш бухгалтер булып эшләгән. Фронтка да шуннан киткән. Алабугада политруклар хәзерләүче кыска сроклы курсларны тәмамлаган өлкән лейтенант Үтәшев (батальон комиссары) беренче сугышчан чыныгуны 1942 елның июне азагында Курск өлкәсендә ала. Хәлиткеч, җитди көрәшләрнең берсендә, дошман танклары белән «дуэль» вакытында ул, ике аягы да авыр яраланып, аңсыз хәлдә берничә тәүлек бомба чокырында ята. Һәм шул хәлдә дошман «тырнагы»на килеп эләгә. 1942 елның 6 июленнән аның өчен газаплы әсирлек тормышы башлана...

Баштарак фашистлар Әмир абыйны Киевта, аннары Дарница, Владимир-Волынск лагерьларында яткыралар, соңыннан Польшаның Ченстохов лагерена күчерәләр. Яралары да төзәлеп бетмәгән Әмир абый биредә тифтан егыла. Немец офицеры, аның терелүенә өметен җуеп, мәетләр барагына чыгарып ташларга боера. Әмма дөньяда яхшы адәмнәр дә бар бит әле: таныш бер әсир-санитар Үтәшевнең документларын үлгән чуваш егете Александр Николаевныкы белән алыштырып куя да, Әмир абыйны эчләре китүче авырулар ята торган баракка күчерә һәм тифтан дәвалау чараларын күрә. Шулай итеп, Әмир Үтәшев Александр Николаев (Франциядә «Александр Николас», «Капитан Александр») булып китә. Фран-

www.darul-kutub.com

цузлар биргән барлык документларда аның исеме алга таба «Әмир» дип түгел, «Александр» дип телгә алына...

1943 елның маенда Ә. Үтәшевне Польшаның Едлинодагы хәрби әсирләр лагерена — «Идел-Урал» легионына китерәләр. Биредә ул, Рәхим Саттар, Әкрам Мамлеев ярдәмендә, Муса Җәлил белән якыннан таныша һәм биредәге яшерен оешманың ныклы әзерлекле бер әгъзасы булып китә.

— ...Легионда синең яшерен эш алып баруыңның төп максаты — үзебезнең ватандашларны, ничек кенә булса да, партизаннар ягына алып чыгып, фашистларга каршы бергәләп көрәшү булырга тиеш! — ди Муса Әмиргә. — Мин сиңа ышанам: башлаган эшебезне дошманны тәмам җиңгәнчегә кадәр дәвам ит... Дөнья бит бу, безне алда нәрсә көткәнен бер Аллаһ үзе генә белә...

Күңеле дөрес сизенгән икән шагыйрьнең. Озак та үтми, 10 августта, фашистлар М. Җәлилне һәм яшерен оешма әгъзаларының бер өлешен кулга алып, зинданнарга ташлыйлар. 1943 елның августында «Идел-Урал» легионының Көнчыгыш фронтка җибәрү өчен әзерләнгән өченче (штаб) батальонын, ашыгыч рәвештә ике эшелонга төяп (писарь Әмир Үтәшев тә шунда була), немецларның көчле сагы астында, Франциянең Югары Луара департаментындагы Ле-Пюи шәһәренә озаталар (чөнки баштагы беренче, икенче батальоннардагы легионерлар, фронт сызыгына килүгә үк, немец офицерларын юк итеп, Витебск өлкәсендә һәм Көнбатыш Украинада партизаннар ягына чыккач, гитлерчылар тирән пошаманга төшә). Җәлилчеләрнең Франциядәге яшерен оешмасы җитәкчесе буларак, Ә. Үтәшев тиз арада француз партизаннары — макизарлар белән элемтәгә керә һәм легионерларның, бераздан немецларны коралсызландырып, французларның Каршылык күрсәтү хәрәкәтенә бердәм рәвештә кушылуларын тәэмин итә. Бер үк вакытта Совет Армиясе офицеры да, Франция Эчке Көчләре капитаны да, татар һәм рус партизаннарының

www.darul-kutub.com

беренче группасы җитәкчесе дә булган Әмир абый (французлар аны, хөрмәтләп, «Комбатан Волонтер» дип йөртәләр, үзләренең иң зур орденнары белән бүләклиләр), ике меңгә якын легионерны, макизарны Туган илгә исән-имин кайтаруда да һәм җәлилчеләрдән Габбас Шәрипов, кан кардәше, авылдашы Нигъмәт Терегулов, француз патриоткасы Мария Дебиезе белән берлектә, дөньяны тетрәткән «Моабит дәфтәрләре»нең беренчесен саклап калуда да чын егетлек күрсәтә. (Безнеңчә, аларның һәркайсына — хәтта кайберләре инде үлгән булса да! — Россия, Татарстан хөкүмәтләре тарафыннан тиешенчә бәһа бирелергә тиеш. Әнә бит, Бельгия гражданины Андре Тиммермансны, «Моабит дәфтәрләре»нең икенчесен саклап калганы өчен, Совет хөкүмәте 1966 елда «Батырлык өчен» медале белән бүләкләде!)

Ә. Үтәшевне дә «бүләклиләр». Тик — башкача. 1945 елның 1 сентябрендә Әмир Галимҗан улын — Франциядәге ватандашларын Туган илгә алып кайтучы эшелон җитәкчесен — совет-герман чигендә армия контрразведкасы кулга ала. Хәрби трибунал башта аны «Ватанга хыянәт иткән өчен» атарга хөкем итә, бераздан бу карар 25 елга иректән мәхрүм итү — каторга белән алыштырыла... Гаделлек, чын дөреслек тантана итсен өчен бик озак көрәшергә туры килә бу батыр йөрәкле, курку белмәс ир-атка. Үзеннән бигрәк, бер гаепсезгә төрмәләргә ябылган, лагерьларга озатылган сугышчан дуслары өчен борчыла, газаплана ул. Фашизмга каршы бергәләп көрәшкән иптәшләренең намуслы исемнәрен кире кайтарырга булышу, инде вафат ветераннарның якыннарына легионер-макизарлар турында чын хакыйкатьне ачу өчен, Әмир ага 1990 елның августында француз теле белгече Надежда Татаренко (Казан) белән бергә махсус рәвештә Франциягә, Баинс, Ле-Пюи шәһәрләренә барып, якташларыбызның каһарманлыкларын раслаучы үтә мөһим документлар алып кайта...

www.darul-kutub.com

Сүз уңаенда шунысын да әйтеп үтик: Франциядә аны, зурлап, милли Герой итеп каршылыйлар! Югары Луара департаментының «Трибуна» газетасы 1990 елның 3 август санында «46 ел узгач, Россия макизары Баинс янында сугышлар барган урында» дигән мәкаләсендә болай дип яза:

«...Бу пәнҗешәмбедә Баинс шәһәренең мэры Мишель Декольн әфәнде, Казан кунагы Александр Үтәшевне аэропортта каршыларга дип, Парижга китте. Ярты гасырга якын вакыт узганнан соң, Россия солдаты кайчандыр сугыш кыры булган урыннарга, өч ватандашы күмелгән Вержезак зиратына әйләнеп кайта. Аның кайтуы Каршылык күрсәтү хәрәкәтенә, дөресрәге, Баинс янындагы сугышларга бәйләнгән. Бу хакта, Фернан Буатенең «Түгелгән канның таш шаһитлары» дигән китабын укып, төгәлрәк мәгълүматлар алырга була.

...Ле-Пюига килеп урнашкан һәм Каршылык күрсәтү хәрәкәтендә катнашучыларга каршы сугышырга тиешле немец гарнизонында хәрби рус әсирләре дә була. Дөресрәге, легионга көчләп кертелгән, җирле халык «монголлар» дип атаган татар әсирләре алар. Каршылык күрсәтү хәрәкәте ныгый барган шул чорда йөзләп әсир, гарнизоннан качып, Ружак һәм Иссенжо районнарында капитан Сегель җитәкчелегендәге макизарларга барып кушыла. Немецларга каршы Баинс шәһәре өчен барган сугышта һәлак булган алты партизанның да өчесе — элекке легионерлар. Менә алар кемнәр: Андрей Аксенов — очучы, капитан; Газизҗан Зөбәеров һәм билгесез солдат...

Ул сугышта исән калганнарның берсе — Александр Үтәшев. Легионнан качып, ул Каршылык күрсәтү хәрәкәте алып барган көрәшләрдә бик нәтиҗәле катнаша...»

Шул ук газетаның 13 августта чыккан санындагы «Баинс: 1944 елгы сугышны искә алу» дигән язмага да күз салып үтик:

«...Баинста һәлак булганнар монументы янына ике йөзләп кеше җыелды. СССРдан капитан Александр Үтәшев килү сәбәпле, быелгы тантана аеруча истәлекле узды. Каршылык күр-

www.darul-kutub.com

сәтү хәрәкәте ветераннары элеккечә олы кунак янәшәсенә тупландылар...»

«Левэй» газетасы шул ук елның 14 август санында чыккан «Каршылык күрсәтү хәрәкәте сугышчылары Александр Үтәшев янында» дигән мәкаләсендә, Әмир ага турында сүзне дәвам итеп, түбәндәгеләрне яза:

«...Ле-Пюидагы яшерен оешма җитәкчесе Үтәшев СССРда 8 ел буена лагерьларда утырып чыкканнан соң гына реабилитацияләнә. Хәзер инде ул үзенең көрәштәш ватандашларын аклау чараларын эзли...

Һәлак булган иптәшләренең каберләренә чәчәк бәйләмнәре куйгач, карт солдат күз яшьләрен тыя алмады...

Һәйкәл янында соңгы сүзне Генераль совет вәкиле Прориоль әфәнде әйтте. Ул Үтәшев әфәндегә, көчле рухлы, изге-якты күңелле шәхес булганы һәм Францияне дошманнан азат итүдә турыдан-туры катнашканы өчен кайнар рәхмәт белдерде. «Сугыш Сезне бу якларга элек көчләп, мәҗбүри итеп китергән булса, бүгенге иминлек Сезне безнең департаментта олы кунак сыйфатында кабул итәргә ярдәм итте», — диде ул...»

* * *

Франциядән кайткач, Әмир ага Үтәшев радио-телевидение тапшырулары, газета-журнал битләре аша чыгышлар ясап, Идел-Урал төбәкләрендәге хәрби комиссариатлар, Дәүләт Куркынычсызлыгы комитеты вәкилләре белән элемтәгә кереп, үзенең сугышчан дусларын, легионер-макизарларны эзләүгә тагы да ныклап кереште...

1991 елның 24 декабрендә Казан Кремлендә Татарстан Республикасы Президенты М. Ш. Шәймиев белән дә очрашты ул. Бу көнне бирeдә Алманиянең Плетцензее төрмәсендә 1944 елның 25 августында көндезге 12 сәгать 06 минуттан 12 сәгать 36 минуткача вакыт эчендә фашист гильотинасында

www.darul-kutub.com

башлары киселгән унбер татар каһарманын зурлап искә алу, шуларның унысына, дөресрәге, якыннарына, I дәрәҗәле Ватан сугышы орденнарын тапшыру тантанасы үткәрелде.

* * *

1993 елның 21–24 апрель көннәрендә Ә. Үтәшев, Франциядә фашистларга каршы көрәшкән легионер-макизарларның Беренче халыкара конференциясендә дә катнашып, эзләнүләрен тагын да киңрәк җәелдереп җибәрү өчен зур мөмкинлекләргә ия булды. Шул ук елның 6 маенда, Татарстан Дәүләт милли музеенда җәлилчеләргә багышланган искә алу җыенында, Әмир аганың тырышлыгы белән, Каршылык хәрәкәтендә катнашучыларның «Кызыл ромашка» исемле ассоциациясе төзелде. Оешманың рәисе (президенты) итеп бертавыштан аның үзен сайлап куйдылар. Әлеге ассоциация Идел буе, Урал төбәге республика-өлкәләрендә яшәүче элекке легионерларны, макизарларны, хәрби тоткыннарны, партизаннар хәрәкәтендә катнашучыларны үзенә берләштерде.

Әмир Галимҗан улының турыдан-туры булышлыгы белән легионер-макизарлардан байтак кешегә намуслы исемнәре кире кайтарылды, хәрби бүләкләре тапшырылды. Ул йокыялын онытып, көрәштәш дусларының язмышларын җиңеләйтү өчен, югары оешмаларга бихисап хатлар язды, аларның чын патриотлар икәнлеген раслаучы тарихи документларны туплап җибәрде, кирәк икән — теге яки бу төбәккә үзе үк барып кайтты. Әйтик, Татарстанның Буа районындагы Янтуган авылында яшәүче легионер-макизар — француз партизаннары отрядында данлыклы старшина булган Ибраһим Айнатулла улы Айнатулловны һаман да сугыш ветераны итеп санамауларын-санламауларын белгәч, ул, барлык эшен ташлап, юллар өзеклегенә, язгы ташуга карамастан, 1992 елның март азагында — апрель башында шул төбәккә барып чыкты. Би-

www.darul-kutub.com

редә ул сугышчан дусты турында район һәм хуҗалык җитәкчеләре белән очрашып сөйләште. Авыл халкы, укытучылар һәм укучылар катнашында аңа багышлап мәктәптә зур кичә үткәрде. Шуннан соң гына Ибраһим аганың кәефе дә, абруе да бердән күтәрелеп китте. Гомере буе туган ягында шофер һәм янгын сүндерүче булып намуслы хезмәт иткән, сөекле хәләл җефете — Хәтирәсе белән берсеннән-берсе булдыклы егетләр, уңган кызлар тәрбияләп үстергән ветеранның иңнәренә пар канатлар үскәндәй булды шул истәлекле, дулкынландыргыч очрашулардан соң…

Республикабызның Кукмара районындагы Зур Сәрдек, Ташлы Елга, Ятмас Дусай авылларында яшәүче Гаян Әхмәтшин, Нургали Шәйдуллин, Галимҗан Әхмәтҗанов, Әтнәдән Мөбарәкша Хәсәнов, Азнакайдан Гомәр Асибаков, Баулыдан Петр Долгов, Буадан Фазыл Хәйруллин, Казаннан Ризван Мөхетдинов, Башкортстанның Туймазы, Октябрьск, Уфа шәһәрләреннән Фәйзерахман Закиров, Әлмөхәммәт Низаметдинов, Әкрам Минһаҗетдинов, Әстерханнан Хәбибулла Моратов кебек дистәләгән легионер-макизарларны аклау, аларның намуслы исемнәрен кайтару буенча да ныклап шөгыльләнде Әмир ага. Бу эшләрнең һәммәсендә аңа кешелекле һәм уңган хатыны — якын дусты һәм киңәшчесе Рәйсә ханым, үз мәктәпләрендә «Иң яхшы мөгаллимә» буларак танылган кызлары Әлфия, оныгы — яшь шагыйрә Кадрия бик теләп булыштылар.

1995 ел азагында Әмир аганың тормышында тагын бер истәлекле вакыйга булды: ул Франция хөкүмәте билгеләгән махсус пенсияне ала башлады! Идел-Урал төбәгендә яшәүче элекке макизарлар арасында беренчеләрдән булып… Әнә шулай, киң күңелле, олы җанлы французлар үз Ватаннарының азатлыгы һәм бәйсезлеге өчен көрәшкән «комбатан Волонтер»ны — инде сугыштан соң күп еллар үтсә дә! — онытмыйлар. Әмир ага Үтәшев турында кайгыртып, 1995 елның

www.darul-kutub.com

апрелендә Казанга Франциянең Россиядәге Гадәттән тыш һәм тулы вәкаләтле илчесе Пьер Морель әфәнде махсус килеп киткән иде. Пенсия өчен кирәкле документларны да шул чорда хәзерләтеп алган иде ул. Рәхмәт үзенә — сүзендә торган!

Үләренә берничә ай кала, Әмир ага Казан — Чаллы — Азнакай — Баулы — Октябрьск — Туймазы — Бүздәк — Уфа — Казан маршруты буенча йөреп кайтты. Үзенең көрәштәш дуслары, легионер-макизарлар һәм аларның гаилә әгъзалары, якын туганнары белән очрашты ул. Аңарчы Әмир ага Франциянең Баинс шәһәре янында барган сугышларда батырларча һәлак булган дусты — үз отряды сугышчысы Газизҗан Зөбәировның гаиләсе янында — Башкортстан Республикасының Кыйгы районында булып, алар белән рухи туганлашкан иде...

Әмир ага Үтәшевне рәхимсез авыру (инфаркт-инсульт) 1996 елның 21 гыйнварында, башка кузгала алмаслык итеп, урынга екты. Бөтен гомере тоташ батырлыктан, ялкынланып янудан торган олпат ир-атның — Әмир Галимҗан улы Үтәшевнең күпне кичергән тынгысыз йөрәге изге Рамазан аеның 16 нчы көнендә (6 февраль) тибүдән туктады... 77 яшен дә тутырырга өлгермәгән олуг милләттәшебезне, зур кадер-хөрмәт күрсәтеп, Казан каласының Яңа бистәдәге мөселман зиратында җирләдек...

Шаһинур МОСТАФИН,
эзтабарларның «Хәтер яктысы»
берләшмәсе җитәкчесе,
Россия Хәрби-тарихи фәннәр
академиясенең мөхбир-әгъзасы

www.darul-kutub.com

ПРЕДСМЕРТНЫЙ КОРАН:

ТАЙНА ГИБЕЛИ МУСЫ ДЖАЛИЛЯ И ЕГО СОРАТНИКОВ

Воспоминания Усмана, сына Галима, записанные Анваром Галимом

«Попасть в заключение по политическим мотивам в любой стране, тем более в военное время, — тяжелое испытание. Ни одно государство не терпит действий, направленных против него. Именно поэтому я предполагал, что положение Мусы и его товарищей не будет легким. Так оно и вышло. Когда их расстреливали, меня тоже вызвали как мусульманского священнослужителя.

Я не могу забыть тот день. Да его и невозможно забыть. 20 августа прошлого года (1944) меня позвал Шафи и сказал: «25 августа приведут в исполнение смертный приговор для Мусы и его товарищей, необходимо твое присутствие, об этом сообщил Главный Муфтий». В тот день рано утром я пошел в тюрьму Плетцензее и сначала поговорил с тюремным пастором. Пастор обрадовался моему приходу. Он сообщил мне, что татары будут расстреляны в 12 часов. По словам пастора, приговоренные к смерти татары находятся в одной большой комнате, и им не верилось, что их расстреляют. Пастора они всегда принимали тепло и высказывали ему свои жалобы.

Предсмертный Коран Мусы Джалиля и фото муллы Усмана

www.darul-kutub.com

Около 11 часов мы с пастором зашли к приговоренным татарам. Так как приговоренных к смерти узников я посещал впервые, я растерялся, не знал, что сказать... Мне казалось, что любое мое слово придется не к месту. Все и так понятно: все поникли, все в растерянности, в смятении. Когда я вошел, все, подняв головы, посмотрели на меня. Мне показалось, что им со мной говорить не хотелось... Ожидание последних минут жизни было бесконечно тяжело. Меня охватила дрожь, сначала меня бросило в холод, потом в жар.

Первым я протянул Коран Алишу и что-то ему прошептал (сам не помню, что именно). Он медленно встал, положил руку на Коран и заплакал. Все испытывали душевные муки. Говорю душевные, так как, по словам пастора, заключенных не подвергли такому варварству, как избиения и пытки.

Я подошел к Гарифу Шабаеву и протянул ему Коран. Когда он положил руку на него, я спросил: «Не пытали?» Он ответил: «Нет, пыток не было». Я подходил ко всем, протягивал Коран, и все, положив руку на него, говорили: «Прости, прощай» (тат. — «Бэхиль, бэхиль» прим.пер). Ахмет Симай, положив руку, сказал: «Усман эфенди, мы не ожидали, что будет так, не ожидали». Последний, к кому я подошел, был Муса. Я протянул ему Коран. Он, положив руку, прошептал: «Прощайте, это судьба, мы не думали, что нас убьют». Среди них были еще два человека, которых я не знал, должно быть, это были легионеры...».

***

Вот о чем рассказал Усман, сын Галима, — продолжает Анвар Галим. Затем я спросил: «Расстреляли или повесили?» «Расстреляли, — сказал он, — у меня в кармане Коран, клянусь Кораном: их расстреляли. Потому что, — говорил он, — они военные, военных не вешают, военных расстреливают,

www.darul-kutub.com

это во всех странах так...». Подумав немного, он добавил: «Я думал, что Муса и его товарищи не примут меня, муллу, не станут разговаривать из-за того, что они коммунисты. Видимо, их коммунистические убеждения были повержены (тат. коммунистлыгы жинелде — досл. коммунизм побежден — прим. пер.)».

Слова муллы Усмана были для меня новостью. Я хотел побольше расспросить его об этом, да как-то не смог: губы мне не повиновались. В этот момент вошла госпожа Луиза (супруга муллы Усмана, по национальности немка — прим. авт.) и позвала муллу Усмана обедать. Я, низко склонив голову, вышел...

КОММЕНТАРИИ

Многие, прочитав эти воспоминания, могут подумать, что Мусу и его товарищей расстреляли, а не отрубили головы. Как тут не поверить, ведь сам мулла поклялся Кораном! Однако не будем торопиться с выводами, давайте-ка поразмышляем вместе.

Сам мулла Усман во время исполнения казни не присутствовал. Он лишь предполагает. «Потому что, — говорит он, — они ведь военные, военных не вешают, военных расстреливают, это во всех странах так...». И глубоко ошибается. В фашистской Германии, особенно с июля 1944 г., после покушения на Гитлера, военных наказывали по-разному: и расстреливали, и вешали, а иногда отрубали головы. (Именно так поступили с теми, кто покушался на фюрера.)

Тюремный пастор, о котором упоминал мулла, пастор Юрытко, остался жив. Я за много лет до этого переписывался с ним. Хотя он сам не присутствовал при казни, он хорошо помнит Мусу и его товарищей. По его словам, их повесили.

Такие различные версии естественны, потому что гитлеровцы никого близко не подпускали во время казни. Эта мер-

www.darul-kutub.com

зость осуществлялась закрыто. Место казни — одноэтажное угрюмое здание (оно сохранилось до сего дня) — расположено чуть поодаль от тюремного двора Плетцензее. Там заключенных и расстреливали, и вешали, и отрубали им головы.

А раз так, единственным источником, которому можно доверять, остается только документ, акт, составленный самими палачами. Оригиналы этих документов по сей день хранятся в архиве тюрьмы Плетцензее. Никто не выражал сомнения по поводу их подлинности. Согласно этим документам, джалилевцев казнили, отрубив им головы на гильотине 25 августа 1944 г. между 12.06 и 12.36.

Второй каверзный вопрос касается веры Джалиля и его товарищей в Аллаха. Мулла Усман считает, что они могли не принять муллу и не говорить с ним из-за того, что они коммунисты. Но после того, как осужденные попрощались, положив руки на Коран, он делает вывод: «Видимо, их коммунизм побежден». Кстати, именно этот факт и мешал выходу в свет этих воспоминаний. Мы, подчеркивая мужество и героизм джалилевцев, с одной стороны, оказывается, совсем забыли о другой стороне. Да, они действительно держались мужественно, вели неустанную борьбу с фашистами в самых тяжелых условиях. Они тайно организовали общество, распространяли листовки. (В воспоминаниях Анвара Галима об этом тоже говорится.)

Но ведь они тоже живые люди! Все они были молодыми, примерно в возрасте 25-27 лет, и все предстали перед смертью. Самому старшему среди них, Мусе, было 38 лет. Естественно, что перед смертью люди оказываются в растерянности, в смятении, подавленности, прощаются с жизнью с Кораном в руках... Это их слабость или человечность? Видимо последнее...

Нельзя забывать и том, что мать Мусы Джалиля Рахима апа была дочерью муллы. В их доме в деревне Мустафино Орен-

www.darul-kutub.com

бургской области помимо Корана было много религиозных книг. Поэтому Муса с детства воспитывался в духе ислама. В Оренбургском медресе «Хусаиния», как и все, он изучал религиозные предметы и, по словам его товарищей, знал наизусть некоторые суры Корана. Действительно, в советскую эпоху Джалиль был комсомольцем, затем вступил в Коммунистическую партию, отрекся от религии, выступал против нее. Однако в час смерти он вернулся в религию, видимо, вера все же в нем жила, несмотря на внешнее отречение.

Муса Джалиль и его соратники

Здесь нужно сделать еще одно пояснение. Мулла Усман, полагаясь на слова пастора, говорит, что грубого отношения к заключенным, избиения или пыток не было. Даже Гариф Шабай на его вопрос ответил: «Нет, пыток не было». Возмож-

www.darul-kutub.com

но, в свое время мы слегка приукрасили эту сторону. В действительности же было по-разному: кого-то били, кого-то пытали, кого-то нет. Многие видели, что Муса возвращался с допросов избитый, изможденный. Я своими глазами видел красные полосы от кнута на спине Рушата Хисаметдинова, который был арестован вместе с Мусой и чудом остался жив. Многое зависело от того, кто и как себя поведет, к какому следователю попадет…

Мулла Усман сказал: «Среди них были еще два человека, которых я не знал, должно быть, это были легионеры…». Действительно, помимо джалилевцев, которых он знал, с кем встречался и общался, были еще два человека из легиона. Узнать их имена помогли те же документы: Ахат Атнашев и Салим Бухаров.

После смерти муллы Усмана упомянутый Коран находился сначала в Германии, затем перешел на хранение в руки татар, живущих в Америке. В дни Первого Всемирного конгресса татар эту священную книгу привез в Казань наш соотечественник и передал в руки известного ученого Миркасыма Усманова. Он передал книгу в музей Мусы Джалиля. Сейчас Коран является самым ценным экспонатом музея.

Рафаэль МУСТАФИН,
писатель

www.darul-kutub.com

ӨЧЕНЧЕ БҮЛЕК
ФРОНТОВИК ХАТИРӘЛӘРЕ

Салихов Харис Салих улы (Харис Салихҗан) 1927 елда Татарстанның Балтач районы Чутай авылында туа. Авыл мәктәбендә укыган вакытында әтисе аны ислам гыйлемнәренә һәм гарәпчә укырга өйрәтә. Чутай җидееллык мәктәбен тәмамлаганнан соң Арча педучилищесына укырга керә. 1944 елда фронтка китә. Яу кырында күрсәткән батырлыклары өчен Ватан сугышының II дәрәҗәле Ордены һәм 20дән артык медаль белән бүләкләнә. Сугыштан соң Мәскәүдә һәм Казанда хокук саклау органнарында эшли. Гадел һәм профессиональ юрист буларак танылa. 1972 елда Кызыл Йолдыз ордены белән бүләкләнгән. Публицист А. Станислав сүзләре белән әйтсәк: «Малай һәм сугышчы; коммунист һәм мөселман; милиционер һәм имам, мөфти урынбасары; крестьян малае һәм профессор атасы; куылган һәм танылган; гади шәхес һәм теолог. Академик, Россия гуманитар фәннәр академиясенең шәрифле әгъзасы — болар барысы да бер кеше, аксакал Харис Салихҗан язмышына сыйган».

Харис абый бүген дә актив, аның һәр көне зур түрәләрнеке сыман минуты-сәгате белән планлаштырып куелган. Шул планга «төзәтмә» кертеп, мөбарәк җомга көннәренең берсендә мөхтәрәм шәхесебез Харис хәзрәт Салихҗан белән очрашып сугыш хатирәләрен тагын бер кат хәтердә яңартып алдык. Максатыбыз Бөек Ватан сугыш елларында дингә нинди мөнәсәбәт булуын шушы олы афәтнең тере шаһите булган имамыбызның үз авызыннан сөйләтү иде...

www.darul-kutub.com

«АЛЛАҺ ДИГӘН СҮЗ ЧЫГАРМА, ТӨРМӘГӘ ЯБАРЛАР»

Сугыш вакытында динне тыю булмады. 43-45 елларда бер генә частьтә дә (ә мин НКВД частендә идем) бер генә кеше дә тыймады аны. Хәрби җитәкчеләр арасында Аллаһка мөрәҗәгать иткән, дога кылган кешене түбәнсетү дә, шул ук вакытта дога кылыгыз әле дип әйтүче дә булмады.

Унҗиде яшем тулганда — 1944 елны мине армия сафларына чакырып алдылар. Бер үземне генә түгел. Авылыбызның бөтен яше-карты безне сугышка озатып калды. Ул чактагы елашулар кичә генә булган шикелле. Әби миңа: «Бишмәтеңә «Ясин» сүрәсен тектем, югалта күрмә», — дигән иде. Дөрестән дә, мин аны югалтмадым, ул әле хәзер дә саклана… Яу кырында ярты ел гына булган кешемен, әмма аның һәр көне — йөрәктә.

www.darul-kutub.com

1945 елның март аенда Венгриядә каты сугышлар булды. Без НКВД гаскәре — гел алгы сафта. Үлем белән күзгә-күз очрашабыз. Балатон күле янында безне 3 сәгать тоташ бомбага тоттылар. Аны сүз белән генә әйтә, аңлата торган түгел. Фашист шулкадәр явыз, Гитлерның сайлап алынган гаскәре белән сугышабыз.

...Сазлыктагы түмкәкләр арасына кереп яшеренергә мәҗбүр булдык. Башны гына чыгарып ятабыз. Суык. Фашистлар безне бертуктаусыз бомбага тота. Иманы көчәеп китте күрәмсең, Сәгъдулла исемле иптәш малай: «Яшьтәш, үтерәләр бит, әйдә, укы әле», — диде. Мин укыйм. Әлхәм сүрәсен укыйм. Сәгъдулла тагын «укы!» ди, мин тагы укыйм... Укы да укы, диләр. Хәлем бетте, укый-укый арып та беттем. Аллаһының рәхмәте, безнең отделениедән берәү дә үлмәде, Кәримов Нургаян исемле солдатның гына аягы яраланды. Ә үлүчеләр бихисап күп иде. Әлеге вакыйгадан соң татар малайлары сизеп алды укысаң исән каласың икәнлеген. Хәтта моңа кадәр бөтенләй ышанмый йөргәннәре дә. Бу хәлдән соң болар күбрәк минем янга сырыша башлады.

Һәр сугышка керер алдыннан Сәгъдулла да, Нургали дә, башкалар да «укы!» диләр иде. Вена операциясе алдыннан Сәгъдулла әйтә: «Әйдә, яшьтәш, намаз укыйк», — ди. Бөтен бер фронт яуга әзерләнгән вакыт бу. Без, сугышка әзерләнүчеләр — 17 яшьлек, 40-50 килолы малайлар инде. Күбебез русча да рәтләп белми. Дөресен әйтергә кирәк, безне килүгә үк өлкәнрәкләргә беркеттеләр. Русларга. Алар барысы да йә коммунист, йә комсомол.

Вена операциясендәге бурычыбыз алдагыларына караганда катлаулырак иде. Әзерлегебезне тикшереп карарга булдылар. Ә без — радистлар. Сәгъдулла радиостанция белән эшли алмады, каналга керә алмады. Старшина әйтә: «Син бит бернәрсә дә белмисең. Запас полктан үттеңме?» — ди. «Үттем», — ди Сәгъдулла. «Анда нишләдең?» — ди. «Шапком каша ку-

www.darul-kutub.com

шал», — ди бу. Запас полкта һәр солдатта кружка, кашык бар, ләкин савытлар юк иде. Чиләк белән аш алып киләләр. Аны кружкага салып бирәләр. Гел су гына инде ул, аш дип аталса да. Бер үк вакытта «икенче блюдо» дигәнен дә тараталар, ә анысын салырга урын юк. Шул сәбәпле без бүрекләрне тезеп куя идек. Аңа бер кашык тары боткасы салалар. Үз бүрегеңдәгесен ашамыйсың әле, башка солдатныкы эләгә... Шуңа күрә дә Сәгъдулла «шапком каша кушал» диде старшинага.

Хаклыкны әйтергә кирәк, безнең гаскәрдә сайлап алынган кешеләр, бары тик комсомоллар һәм коммунистлар гына тупланган иде. Иң түбән белем — 9 класс. Без мөселманнар бит. Киткәндә әти миңа бик нык кисәтеп: «Аллаһ дигән сүз чыгара күрмә, төрмәгә ябып куярлар», — дигән иде. Шулай ук: «Үзеңә кыен чакта гына түгел, һәрвакыт Аллаһка ялвар, дога кыл!» — дип тә нәсыйхәт бирде. Әтинең шул сүзләрен гел күңелдә тоттым.

НАМАЗ УКЫСАҢ — ҮЛМИСЕҢ!

Апрель аенда Вена операциясендә катнаштык. Без бер батальонда 30лап татар малае идек. Әйткәнемчә, малайлар: «Әйдәгез, операция алдыннан намаз укыйк», — диделәр. Һәр солдатта плащ-палатка бар, намазлык урынына шуны җәябез. Мин — имам. Малайлар мин нишлим, шуны эшли. «Намаз укысаң, үлмисеңме?» — диләр. Мин әйтәм: «Үлмисең. Ихлас ят та, Аллаһтан сора». Сәҗдәгә яткач малайлар «йә Аллаһ, йә Аллаһ...» дип елыйлар. Бик җитди хәрби операциягә әзерләнәбез бит. Бертуктаусыз комсомол җыелышлары бара. Бертуктаусыз үгетләү бара. Бертуктаусыз аңлату бара... Сугышырга өйрәтәләр. Ә без намаз укыйбыз шушы өйрәтүләрдән бушаган арада. Командирларга күренеп түгел инде, әлбәттә, качып кына. Кая инде ул күрсәтеп гыйбадәт кылу?! Берсендә мине өлкән сержант Сорокин күреп алды:

Кил әле монда. Фамилияң ничек? — диде.

www.darul-kutub.com

— Кызылармеец Салихов.
— Сез нишлисез анда?
— Кайда?
— Куаклар арасында нәрсә пышылдыйсыз?
— Намаз укыйбыз.
— Нәрсә ул намаз?
— Намаз — ул мөрәҗәгать.
— Кемгә?

Эчтән генә әйтергә уйлыйм, Иосиф Виссарионович Сталинга дип. Әмма күңелне «шәп чыкмас бу» дигән уй били. Ә Аллаһка мөрәҗәгать итәбез дип әйтергә куркам. Шулай ни әйтергә белми тордым да, бармагымны күккә күтәреп:

— Әнә, анда, өстә утыручыга, — дидем.
— Богу что ли?
— Так точно. Богу.

Шуннан соң, Аллаһның рәхмәте, бу миңа:

— Ә нәрсә сорыйсыз? — диде.
— Без, иптәш Сорокин, кызылармеец Салихов операция вакытында үлмәсен дип сорыйбыз.
— «Тагын нәрсә сорыйсыз?» — ди бу. Мин берәмләп бөтен татар малайларының исемен атап чыкканнан соң: «Пашка үлмәсен дип тә сорыйбыз, дөрес, аның алласы бүтән», — дидем. Миңа аптырап карады да: «Ничек бүтән?» — ди. Мин аңлатып күрсәттем инде русларның үз алласы, татарларның үз алласы булуын. Ә ул миңа «Яхшы итеп исеңдә калдыр, синең үз аллаң юк! Сезнең Аллаһ та, безнең бог та бер үк затны аңлата» димәсенме?! Менә сиңа өлкән сержант, коммунист! Ул һаман төпченүен дәвам итте әле. Шуннан соң мин аңа: «Ә без тагын операция вакытында иптәш Сорокин үлмәсен дип тә сорыйбыз», — дидем. «Чынлапмы?»— диде дә елый башлады. Мине кочаклап елады.

Урыс малайларының Библиядән язып алынган догалары бар иде. Ә кайберләре кесәләрендә икона да йөртте. Шуны

www.darul-kutub.com

кулларына алып «спаси нас бог» дип дога кылалар иде. Мин: «Ничек безгә дин мәсьәләсендә ирек бирәләр икән?!» — дип аптырый идем. Бер кеше тыймый, әле яклыйлар да.

ӘЙДӘ, «ЯСИН»НЕ УКЫ

...Вена операциясендә безнең бурыч — операция башланганчы 5-6 сәгать алдан Дунайны кичеп чыгып, плацдарм алу иде. Иллеләп көймә. Һәр көймәдә 15тән артык солдат. Дунай елгасын кичәргә тотынган идек кенә, немецлар безне бомбага тота башлады. Без тиз-тиз ишәбез көймәне. Бомба йә алга төшә, йә янга, йә артка. Малайлар миңа «укы, укы» диләр. Мин укыйм да укыйм. Ярга чыгып җитәргә йөз метр чамасы калгандыр көймәбез башына мина төште дә кире әйләнеп капландык. Без су астыннан йөзеп чыгып аның сыртына ябыштык. 18 малай идек. Икебез юк. Мин — отделение командиры. «Иптәш кызылармеецлар, паникага бирелмәгез, хәзер безнең бурыч — гомеребезне саклау!» дип әмер бирдем. Кычкырып-кычкырып «Паникага бирелмәскә!» дигән сүзләрне кабатлыйм. Көймәгә ябышкан хәлебездә Дунай буйлап агып барабыз. Менә күп тә үтмәде атыш арасына килеп кердек. Бер яктан фашистлар ата Совет солдатлары дип, ә икенче яктан, немецлар дип уйлап, безнекеләр. Менә шунда чын паника башланды. Ун минутлап барды бу хәл. Бер генә солдатыбыз югалды. Ничек төшеп киткәнен күрми дә калдык. Караңгы төн. Салкын дулкын дәһшәт белән безгә китереп бирә...

Тагын хәрби зонадан чыктык. Атыш бетте. Агабыз да агабыз. Сәгать ярым — ике сәгать тирәсе аккач, хәлебез бетте. Бармаклар, куллар кабарып чыкты. Туңа башладык. Көймә сыртына тотынган килеш агабыз бит. Тотынырлык урыны да юк рәтләп. Күңел төшенкелегенә бирелеп бер малаебыз елый башлады. Аңа кушылып мин дә елый башладым. Нәнәй җаным, үләбез, нәнәй җаным, үләбез, дим эчтән генә. Шул

www.darul-kutub.com

чак Сәгъдулла китереп орды теге малайга. Паника ясыйсың монда дип. Тотып ыргытам мин сине Дунайга, ди. Мин — командир, мин тыярга тиеш, югыйсә. Шып булдым. Миңа: «Син еларга тиеш түгел, нинди командир синнән?!» — ди. Бу хәлдән соң акыл керде безгә. Күпмедер вакыттан соң тагын бер малаебыз юкка чыккач, Сәгъдуллага әйтәм: «Әйдә, каешларны башка бәйлик», — дим. Ике кешене тоташтырырлык итеп, каршы як белән башны башка якынайтып каеш белән муеннан бер-беребезгә бәйләндек. Дулкын китереп бәргәндә төшеп китмәскә, ныграк тотынып торырга шәп мөмкинлек булды ул. Без барыбер үләсебезне беләбез инде. Бик каты туңдык та... Күңеле төшкәнгәдер инде Сәгъдулла: «Әйдә, ясинне укы», — диде. Ясинне начар беләм, дим. Белгән кадәр укы, ди. Рядовой солдат минем белән командовать итә хәзер. Ясин сүрәсен укый башладым...

Шулвакыт бер пароход үтеп китте. Фронтка таба. Без дулкын арасында калдык. Сигнал бирер идек, кычкырырга — тавыш, атарга корал юк. Шуннан Нургали әйтә: «Малайлар, үләбез, Аллаһ безгә шулай язган», — ди. Укы, ди миңа. Миннән башка укый белүче юк... Тагын бер пароход... бу юлы яныбыздан гына узып китте. Безне күрерләр дип шулкадәр өметләндек инде, тик... күрмәделәр. Бик тә үкенечле булды. Пароходның бусы да узып киткәннән соң, көчле паника башланды. Инде күпме акканыбызны да белмибез. Тагын бер малаебыз юкка чыкты. Бөтенесе дә Дунай төбенә китеп бардылар. Алай да уннан артык калдык әле. Татарлардан берне генә югалттык. Каеш тота безне, муен тота. Баш башка тигән. Минеке Сәгъдулла белән. Болай эшләү шактый җиңеллек бирде безгә.

Менә тагын бер пароход килә. 300-400 метр ераклыкта булгандыр бездән, туктады бу. Туктады да прожектор белән Дунай өстен яктырта башлады. Көтәбез инде безгә кайчан төшәр икән дип. Йә Аллаһ, йә Аллаһ безгә төшсә иде, дибез. Миңа тагын «укы да укы» диләр. «Әлхәм»не укый башладым.

www.darul-kutub.com

Сиңа гына гыйбадәт кылабыз, синнән генә ярдәм сорыйбыз дибез бит бу сүрәдә. Бөтен дөньяны яктырта. Шактый вакыт яктыртты, әмма безгә төшми. Тагын паника башланды... һәм менә, Аллаһның рәхмәте, берзаман безгә дә төште. Яктылык эчендә калдык. Яктырттылар да, яктылыкны алмыйлар, гел безнең өстә тора. Безне күргәннәрен аңлап алдык. Шатланыргамы, шатланмаскамы — белгән юк. Болар кемнәр икән, фашистлармы, венгерләрме, әллә безнекеләрме дибез. Күпмедер вакыттан соң яныбызга ике көймә йөзеп килде. Без «товарищи, товарищи» дибез. Болар «другари, другари» диләр. Югославлар икән... Соңрак без Дунайда йөз чакрым тирәсе акканыбызны белдек.

...Австралиянең башкаласы Венаны яулап алган көн — 13 апрель. 15 апрельдә совет гаскәрләре, ә алар белән бергә НКВД батальоннары да сугыша-сугыша Санкт-Пельтен — Тулын — Корнейбург линиясенә барып җитеп, анда Америка гаскәре белән очрашты. Безгә алар белән багланышка керүне катгый тыйдылар. Шул рәвешле Вена операциясе тәмамланды.

***

Мин гомерем буе кешелеклелек тәгълиматы тарату тарафдарымын. Бөек Ватан сугышы тәмамлануның 70 еллыгы якынлашкан көннәрдә дә илебезгә килгән шушы олы афәт хакында бәхәсле сүзләр, ялган-боһтаннар язучылар, сөйләүчеләр бар. Гомерләрен бәндәләр иминлегенә багышлаучыларның каһарманлыгына күләгә төшерергә тырышучылар бар. Мин аларны кискен тәнкыйтьлим: «Белегез, батырлар Ватанга хезмәт итте!»

Нурия ӘЛМИЕВА, журналист

www.darul-kutub.com

ӘТИЕМ ЯДКЯРЕ

Бөек Ватан сугышы башланганда әтием Габдерәшит Сөнгать улы Мәһдиевкә 23 яшь тулган була. Яшьтәшләре РККАга (Эшче-крестьян Кызыл Армия) каралган вакытта аны «халык дошманы» — мулла малае дип армиягә алмыйлар. Әлбәттә, моңа бик кимсенә. Хәрби хезмәткә ул сугыш башланырга нәкъ бер ай калганда чакырыла. Егетнең шатлыгы эченә сыймый. Ни дисәң дә кеше рәтеннән урын биргәннәр бит! Авыл тормышының михнәтләреннән, кыерсытудан, хаксызлыктан котылуы да җанда өмет уята. Әмма бу шатлыклар озакка түгел икән — Бөек Ватан сугышы башлана. Ул үзе белән кайгы-хәсрәт, югалтулар, зур авырлыклар алып килә. Йөрәкләре, җаннары якты хыяллар, өмет белән тулы шушы буынга язмыш биниһая зур сынаулар әзерләп куйган. Аларның иң гүзәл, иң матур яшьлек елларын «сугыш аждаһасына» йотарга язган икән...

Тагы кайгы-хәсрәт, югалтулар, олы михнәтләр, үлем белән яшәү арасында изалану...

Хуш исле канәфер, шомырт чәчәкле Җиңү көнен Дан Орденлы сапер-минер, кече сержант Рәшит Мәһдиев Чехословакия башкаласы Прагадан 60 чакрым ераклыктагы Хомутов шәһәрчегендә каршылый.

Халкыбыз бәяләп бетерә алмаслык корбаннар бәрабәренә фашизмны җиңүгә иреште. Заманалар үзгәрүе белән, Бөек Ватан сугышы турында, анда катнашканнарга карата да төрле фикерләр әйтелә. Әмма азатлык хакына, бәйсезлек хакына гомерләрен, яшьлекләрен корбан иткәннәр алдында без генә түгел, килер буыннар да мәңге бурычлы!

Сугышта күргәннәре, кичергәннәре турында әти еш сөйли иде. Кулына каләм алып хатирәләрен кәгазьгә сырлаганын да күргәләдем, әмма язганнарын туплап бастырырга ул ничектер җөрьәт итмәде. Күптән түгел аның архивын күздән

www.darul-kutub.com

кичергәндә сугыш турындагы истәлекләренә тап булдым һәм шуларны беркадәр эшкәртеп укучылар игътибарына тәкъдим итәм.

«КЫРЫК БЕРНЕҢ КЫЗУ ҖӘЕ»

Безнең бер мең ике йөз солдаттан торган эшче батальон 1941 елның май ае азакларында Казанда оештырылды. Подразделение, нигездә, шәхес культы елларында «халык дошманнары» балаларыннан тора иде. 2 июнь көнне безне тауар вагоннарына төяп көнбатышка таба алып киттеләр. Дүрт көн баргач, Көнбатыш Белоруссиядә поляк армиясенең ат абзарына кертеп тутырдылар. Алтынчы июньнән егерме икесенә чаклы, карьердан китерелгән дәү ташларны кувалда белән ваклап, бетоннан измә ясап хәрби аэродромда очу полосасы төзедек. Эш ашаган ризыгыбыз кире чыгар дәрәҗәдә авыр булды.

Сугыш башланган көнне батальонны көнчыгышка таба җәяүләп алып киттеләр. Атлый торгач, шактый ара үтелгән,

www.darul-kutub.com

Витебск-Орша арасында әрәмәлектә төн кундык. Иртәгесен, әле таң атмаган иде, батальон политругы Шаповалов безнең подразделениегә «145 нче Аерым инженер-сапер батальоны» дигән исем бирелүе турында боерык укыды һәм хәрби ант кабул иттек. Безнең төп бурычыбыз түбәндәгеләрдән гыйбарәт иде: оборонада торганда дошман кинәт үтеп кермәсен өчен чәнечкеле тимерчыбыктан киртә кую, миналар урнаштыру, гаскәрләребез чигенгәндә дошман тоткарлансын өчен юлларны миналау, күперләрне шартлату, һөҗүмгә күчкәндә су-елгалар аша күпер сугу, дошман куеп калдырган миналарны эзләп табып зарарсызландыру, пехота, танклар һәм бөтен төр техника үтү өчен шартлар булдыру. Шуңа да карамастан кулыбызга автомат яки винтовка бирергә ашыкмадылар, әллә инде ышанып бетмәделәр — һәрхәлдә сугышның беренче айларында кулдан лом, көрәк, чүкеч, балтаише эш кораллары төшмәде.

Безнең төп эш урыныбыз да нейтраль полоса иде. Бер якта дошман позицияләре, икенче якта НКВДның сак гаскәре, халыкта аны «заградотряд» дигән исемдә йөрттеләр. Уртада без мина кырлары ясыйбыз, гитлерчыларга тозак куябыз. Тылга таба чыгу катгый тыела. Шундук тотып атачаклар. Шулай бервакыт яралы солдатны озата барырга дип бер юаш кына сугышчыны җибәргәннәр иде. Медсанбатка иптәшен тапшырып частька кайтып барганда, бичара заградотрядка очрап харап булган. Командирыбыз аны эзли, егетнең кая югалганын ачыклый башлагач, югарыдагыларның берсе мәсьәләне куертмаска боерган.

Сугышның беренче айларында бик авыр мизгелләр күп булды. Аңлашылмаган чаклар да булгалады. Дошман техникасын үткәрмәс өчен аның һөҗүм итү юнәлешләрендә көрәк белән тирән котлованнар казыттылар. Эш шул чаклы авыр иде ки, ашаган ризык кире килә иде. Чокырның немец килә торган ягы сөзәк, каршы ягы туксан градуска текә. Дошман танкы шул

www.darul-kutub.com

текә ярга килеп төртелә дә туктап калачак, имеш. Әмма немец безнекеләр уйлаганча тиле түгел икән шул. Һөҗүм башланыр алдыннан фашист бомбардировщигы без атна буе газапланып казыган чокырның нәкъ уртасына бомба китереп сылый да, шартлау дулкыны белән күтәрелгән балчык, аны тигезли дә куя.

Кырык бернең июлендә батальон составында җимерүче-шартлатучылардан торган дүртенче рота сугышчылары Смоленск тирәсендә камалышта харап булды, безне, ягъни беренче, икенче һәм өченче роталарны машиналарга төяп тылга күчерергә өлгерделәр. Шулай итеп исән калынды.

БАШКАЛА ОБОРОНАСЫ

Мәскәү янына кадәр кайтып җиттек Волоколамск юнәлешендә ныклы оборона сызыгы булдырылды. Шул көннәрдә безгә Башкомандованиенең «Бер адым да чигенмәскә!» дигән 227 нче мәгълүм боерыгы игълан ителде. Сугышның иң киеренке хәлиткеч айлары иде ул.

Берзаман безнең частькә өстәмә көчләр китерделәр. Болар сәер генә гаскәр булып чыкты. Русча бер авыз сүз белмиләр. Үзләре кыска буйлы, баштан аяк мех киемнәргә төренеп беткән, игезәкләр шикелле бер-берсенә охшаш, кысык күзле кешеләр. Яннарында хикмәтле генә чаңгылары да бар. Төньяк, Себер халыклары икән, аучылар булып чыкты алар. Хәрби хәрәкәтләрдә нинди роль уйнаганнарын белмим, алар ничек кинәт пәйда булган булса, бераздан шулай ук юкка да чыктылар.

Иң кыен, иң канкойгыч сугышлар октябрь-ноябрь айларында Мәскәү оборонасы көннәрендә булды. Хәтердә 4 октябрь вакыйгалары уелып калган. Безнең саперлар подразделениесен дошман килә торган юнәлешкә тараттылар, хәрби бурыч куелды. Иптәшләремнән Кукмара егете Иван Балякин, Әтнә районыннан Госман Ибраһимов, тагы бер иптәш (исеме истә түгел) Истра шәһәреннән Волоколамскига таба

www.darul-kutub.com

бер чакрымлык арадагы ике юлны сакладык. Бу урыннарда миналар куелды. Сменалап уникешәр сәгать сакта тордык. Хәрби задание буенча без дошман генераль һөҗүмгә күчү белән, юлларга мина урнаштырып, көйләп куярга һәм безнекеләрнең соңгы солдаты узу белән юлны ябып иң ахыргы кеше булып китәргә тиеш. Фашистлар көчле һөҗүмгә күчте. Миналарны урнаштырырга дигән боерык булды. Дошман бик якын, аларның хәтта танк моторы тавышы ишетелә иде. Танкка каршы миналарны урнаштыру үтә катлаулы һәм куркыныч эш. Сапер бер генә тапкыр ялгыша дигән әйтем бар. Запалны дөрес куймасаң, мина шундук шартларга мөмкин. Миналарны урнаштырып бетергәч Истра елгасы буйлап чигенә башладык. Бәхетебез, өлгердек тагы. Елга буендагы куаклар да саклагандыр. Дошман безне камалышка ала алмады. Елганың икенче ярына чыктык. Башкалага нибары илле чакрым калган иде. Высоково авылына җиттек. Дошман шушы авылны алгач, кич җитте һәм һөҗүм туктатылды. Шул урыннан ярты чакрымнар Мәскәүгә таба киткәч галәмәт зур бетон күпер бар иде. Безгә әлеге күперне шартлату бурычы куелды. Без төне буе шуны шартлату өчен әзерлек эшләре алып бардык, чөнки гитлерчылар гадәттә иртүк һөҗүмгә күчәләр иде. Күпергә танкка каршы миналар, як ягына куәтле шартлаткычлар куелды. Төне буе шул күпердә мәш килдек. Бик салкын кырык градуслы көннәр иде бу. Солдатларның битләре өшеп каралып беткән иде. Өстә телогрейка, аның өстеннән шинель, сырган чалбар, аякта киез итек, башта шлем астыннан киелә торган йон башлык, аның өстеннән бүрек. Иртән дошман һөҗүмгә күчү алдыннан артиллерия әзерлеге ясады. Шул чакта күперне шартлаттык һәм Волоколамскка таба бара торган юлга техника үтмәслек итеп аркылы-торкылы агачлар кисеп аудардык. Шуннан соң гына Ленино-Снегири авылына чигендек. Бу авыл безнең подразделение өчен оборона тотуның иң соңгы ноктасы иде. Бер адым да чигенерлек түгел,

www.darul-kutub.com

чөнки башкалага бик якын ара калып бара иде. Без бу хәрби бурычны искиткеч зур югалтулар бәрабәренә, намус белән үтәдек.

Алга таба китеп шуны да искәртим, әлеге авылның музеенда 1984 елда безнең 145 нче инженер-саперлар батальоны сугышчылары хөрмәтенә махсус экспозиция ачылган иде. Тантаналарда ветераннарыбыз да катнашты.

КОНТРҺӨҖҮМ БАШЛАНДЫ

1942 елның яз, җәй айларында генерал Рокоссовский җитәкчелегендәге 16 нчы Армия контрһөҗүмгә күчте. Бу чорда подразделениенең составы бик нык сирәгәеп яңа көчләр белән тулыландырылган иде. Батальонга төрмәләрдән азат ителгән сәясәткә мөнәсәбәте булмаган статьялар буенча хөкем ителгәннәрне һәм «төрмә стажы» шактый булган уголовникларны китереп тутырдылар. Араларында курку белмәс «ташбаш» юлбасарлар да байтак иде. Алар үтеп баручы йөк машинасы әрҗәсенә сикереп менеп андагы товарны «үзләштерү»дән дә, юлда очраган крестьян хуҗалыгын «чистартып» чыгудан да тайчанмыйлар, ә инде әсирлеккә төшкән немец солдатын сугып егып аның ранецын умырып алып «әрчү» алар өчен пүчтәк бер нәрсә иде.

Командирлар арасында да төрлесе бар иде. Күбесе чын мәгънәсендә кайгыртучан, мәрхәмәтле, кешелекле, әмма араларында күрәләтә адәм баласын утка кертеп үтертә торганнары да булды. Шул уңайдан бер вакыйга истә калган: кышкы айларның берсендә туң җирдә дошман куеп калдырган миналарны эзләп зарарсызландырып йөрибез. Күптән түгел генә батальонга сафтан чыккан сугышчылар урынына яңа гаскәр килде. Алар әле тәҗрибәсез. Бездән ничек эш итәргә икәнен өйрәнеп кенә киләләр. Сапёр бер генә тапкыр ялгыша дигән мәкальне отып калдылар инде. Төп максат: минаны саклык белән генә чистартып, боз-кардан аралап, запалын борып

www.darul-kutub.com

алудан һәм аның таба зурлыгындагы корпусын алып зарарсызландырудан гыйбарәт. Минаны оясыннан чыгара алмаган очракта, аның тоткасына озын тимерчыбык бәйләп, үзебез ераккарак китеп шартлатырга мәҗбүрбез. Шулай берзаман табылган минаны чыгара алмый бимазаланып ятканда офицерларның берсе:

— Вакыт әрәм итеп, нәрсә маташасыз анда, кая әле, менә болай эшлиләр аны, дип дуамалланып, кулындагы сапёр көрәге белән «таба»га ябышкан кантарга оруы булды, бик көчле шартлаудан соң 7-8 егет җан тәслим кылды, үзенең дә әгъзаларын җыеп алып җирләдек.

Югары катлау офицерлары арасында яһүдләр күп иде. Берсе истә калган, куркак иде, бахыр. Көн актысында алгы сызыкта эшләп эт булгач, стройга тезеп, 20 чакрымга тылга тәпиләп кайтарта иде. Икенче көнне таң белән эш урынына барабыз. Югыйсә, шунда эшләгән җирдән читкәрәк алып китеп кенә ял иттерәсе. Шулай итеп бу безне тәмам интектереп коры сөяккә калдыра язды. Аны башка частькә күчергәч кенә җиңел сулап куйдык.

АДӘМ БАЛАСЫ ЧЫДАМ ШУЛ...

1942 елның июль башларында оборона тотканда фашист бомбардировщигы безнең гаскәр торган районга һөҗүм итте. Һәлак булучылар байтак иде. Рота парторгының гүдәсен дә таба алмадык. Яныбыздагы бер таза гына егетнең (Башкортстаннан иде бугай, фамилиясе истә калмаган) сул аягы төптән үк өзелгән иде. Без аны плащ-палаткага салып күтәреп медсанбатка алып киттек. Яралы шок хәлендә берни булмагандай, безнең белән сөйләшеп бара:

— Егетләр, менә мин котылдым инде, сезнең дә шушы мәхшәрдә исән калуыгызны телим.

Ул бичара безне кайгырта бит әле. Күңелемнән аның исәнсау туган якларына кайтуын теләдем.

www.darul-kutub.com

Кеше нинди генә мохиткa эләкмәсен, гаҗәп дәрәҗәдә түземлек, сабырлыкка ия икән. Моны үз тәҗрибәмнән чыгып әйтәм. Снаряд шартлау, пуля яңгыры бер нәрсә, һава шартларының кырыслыгы: җиле-яңгыры булсын, чатнама суыгы-эссесе булсын адәм баласы бөтенесенә дә яраклаша, чыдый икән.

Аллаһның рәхмәте, биш ел дәверендә чирләмәдем дә, ныклап хаста да булмадым. Хәтеремдә 1943 елның гыйнвар-февраль айлары. Сталинград оборонасын тотабыз. Дала җиле үзәкләргә үтә. Өстә сырма-телогрейка, бүрек, киез итек. Ашарга кирпеч ипи өләштеләр. Аны пычак белән кисәрлек түгел — боз булып каткан. Аптырагач аркылы пычкы белән кисеп, бүләбез дә кайнар суга салып җебетеп, ашыйбыз. Төн кичергә кирәк. Ачык кырда сиңа бирәү дә урын-җир түшәп куймаган. Кар көртен казып, плащ-палатка җәеп, шуңа сузылдык, өскә шулай ук плащ-палатка яптык. Төнлә безне кар каплап киткән. Иртән кар астыннан көчкә табып казып алганнар. Ничекләр исән калганбыз: колак ишетә, гәүдә үзе юк шикеллерәк — җылысы беткән. Өстерәп чыгардылар. Карда әвәли торгач, җан керде тагы. Шунысы гаҗәп ник беребез төчкерсен!

Йокы мәсьәләсе дә гаять мөһим. Кайвакыт ару-талу шул дәрәҗәгә җитә иде ки организм ихтыярга буйсынмый башлый. Марш-бросок вакытында сафта барган шәпкә күзләр йомылып, йоклап киткән һәм нәкъ шул мизгелдә төш күргән чаклар да булды.

Ашау мәсьәләсенә килгәндә, сугышның башлангыч чорында кыенлыклар байтак булды. Кыр кухнясына снаряд эләгеп ач калган чаклар да булгалады. Андый чакта һәркем үзен кайгыртты. Бервакыт Сталинград фронтында блиндаж янында ниндидер эре терлек ятканына игътибар иттем. Снаряд тиеп үтергәндер инде. Кардан чистартып, итен кисеп алып котелогыма кар эретеп салып, учакка астым. Пешереп кабып кара-

www.darul-kutub.com

сам, телеңне йотарлык. Байтак еллар узгач кына белдем дөя ите булган икән.

Дошманны үз өнендә тукмый башлагач, ашау тагы да төрләнде. Ротаның аш пешерүчесе эшсез калды диярлек. Нәрсә әзерлим, дип тора. Чөнки немец ташлап киткән утарлардагы булган бөтен кош-корт, мал-туар, азык-төлек запасы безнеке. Кем нәрсә таба шуны үзе әзерләп яки пешерергә заказ биреп әзерләтә. Алпавытның хәзинәдә булган бөтен җиһазына, утарына да без хуҗа. Ашап-эчкәч тәрәзәне ачып өстәлдәге эскәтерне генә селкибез. Савыт-саба юып ятып булмый бит инде. Шул рәвештә атна-ун көн яшәп без утардан китеп барганда да савыт-саба кимемәгән була иде.

БЕХИ АВЫЛЫ ИСТӘЛЕГЕ

...Украина. Коростень районы, Житомир өлкәсендә оборонада ятабыз. 1943 елның октябрь ае бу. Бер ай элек дошманның көчле басымы белән Бехи авылын калдырып көньякка таба чигенгән идек. Авыл янындагы үзәнлектә фашистларның һөҗүм юнәлешендә без ясаган мина кыры. Күп итеп ЯМ-5 (ящиклы мина, авырлыгы 5 кило) куелды. Шул кырны саклыйбыз. Ай азакларында дошман гаскәре хәрәкәткә килде. Ерхов һәм Братусь исемле ике хезмәттәшем белән миңа мина кыры аша соңгы солдатны уздырып, сукмакны бикләү бурычы куелды. Бер яралы солдаттан «тагы безнекеләр бармы анда» дип сорап, ул «миннән соң башка кеше күренми» дигәч, юлны бикли башладык. Ерхов, ул Рязань кешесе иде:

— Иптәш ефрейтор, инде дошман танкларының тавышы ишетелә, харап булабыз бит, тизрәк сызыйк моннан, — дип кыбырсый башлады.

— Танкка каршы гранаталар нәрсәгә соң? Хәрби бурычны үтәргә кирәк бит, — дип җавап бирдем.

Миналар куеп бетереп взвод командиры лейтенант Борис Буслаевка кайтып заданиенең үтәлүе турында әйттек.

www.darul-kutub.com

27 декабрьдә Буслаевны штабка чакырып алдылар. Ул бераздан әйләнеп килде һәм безгә сугышчан заданиене җиткерде. Отделение командиры сержант Чайкинга ике отделение сугышчылары белән дошман оборонасында безнекеләр узып китү өчен юл ачарга: миналарны зарарсызландырырга, чәнечкеле тимерчыбыклардан ясалган чикләрне юк итәргә дигән бурыч куйды. Гадәттә мондый хәтер боерык булуга, илле яшьлек Чайкинның һушы китә иде. Взвод командиры иптәшебезнең әлеге «сыйфаты»н чамалый. Ахыр чиктә хәрби бурычны үтәү отделение командиры урынбасары буларак минем өскә төшә. Мина эзләү җайланмасы, компас, эш кораллары күтәреп киттек заданиене үтәргә. Иң мөһиме, көн яктыра башлаганчы эшне тәмамларга кирәк.

Тиз арада эшне башкардык һәм боерыкның үтәлүе турында хәбәр иттем. 28 декабрьдә 6 сәгатьтә дошманның котын алу өчен артиллерия әзерлеге башланды. Канонада шул дәрәҗәдә көчле булды, хәтта янәшә сөйләшеп торучыны ишетерлек түгел иде. Шуннан соң взвод командиры Борис Буслаев, Мусин Бату һәм мин һөҗүм буласы урынга юнәлдек. Пехота, нигездә, дошманнан яңа гына азат ителгән җирле халыктан иде. Атакага күтәрелергә дигән әмер булуга болар окоптан чыкты да сузылып ятты. Һөҗүмгә күтәрелергә исәпләре юк. Тыннары да чыкмый. Каршыдагы дошманның ут ноктасы безгә баш күтәрергә дә ирек бирми.

— Нигә җавап уты ачмыйсыз? Пулемётларыгыз бар ич, станковыйдан бәреп тончыктырырга була бит! — дип команда бирәбез.

Дәшмиләр. Барып затворны ачып карасак, ай буе чистартылмаган да, майланмаган да шуңа да эшкә ярарлык түгел икән.

Ул арада артиллерия дивизионының расчеты килеп җитте. Алар танкка каршы ата торган туп китереп, фашистларның ут ноктасына бер-ике залп ясады. Пулемёт тынды. Шул миз-

www.darul-kutub.com

гелдә атакага күтәрелеп фашистларның оборона сызыгына ябырылдык. Окопта бер немец солдаты үлеп ята, блиндаждан 9 фашист кулларын күтәреп килеп чыкты. Аларны коралсызландырып өлкән сержант Волк җитәкчелегендәге бер төркем солдат тылга алып китте. Буслаев, Мусин һәм мин дошманның чигенүче төркемен эзәрлекләп киттек. Бу төркемдә утызлап солдат яннарында бер офицер да бар. Солдатлар яңа гына әсирлеккә төшкән хезмәттәшләренә карата нинди җәза кулланылыр икән дип күзәтә. Үзләре дә кул күтәрергә дип икеләнеп тора болар, ут ачмыйлар. Без дә атуны туктаттык. Тегеләрнең офицерлары тузына бит, бик каты итеп кычкыра. Безнең исәп — авыл очындагы йортны әйләнеп үтеп, дошманнарның каршысына кинәт кенә килеп чыгу һәм төркеме белән кулга алу. Шул мизгелдә взвод командиры Буслаев яраланды. Снайпер пулясы аягына эләкте. Мусин Бату аны култыклап тылга алып китте.

Соңыннан билгеле булды, ул көнне фронт 60-70 чакрымга көнбатышка таба киткән икән. Бу зур уңыш иде.

Ровно шәһәрен азат иткәч, бер кичне безне бөтенебезне дә клубка җыйдылар. 7 нче штурмлы инженер-саперлар бригадасы командиры, полковник Бараш исемлек буенча сәхнәгә чакырып операцияне уңышлы башкарып чыккан өчен хөкүмәт бүләкләре өләште. Взвод командиры Буслаевка «Бөек Ватан сугышы» Ордены, Федор Волк, Бату Мусин һәм миңа солдат өчен иң югары билге булып саналган «Өченче дәрәҗә Дан» Орденнары тапшырды.

ҮЛЕМ БЕЛӘН ЙӨЗГӘ-ЙӨЗ

Язмыштан узмыш юк, диләр. Адәм баласы өчен иң зур сынау яу кырында икән ул. 1418 көн дәвам иткән кан коешта ничәмә-ничә кеше шәһит булганын әле дә булса исәпләп чыгара алмыйлар. Төп-төгәл итеп аны исәпләрлек тә түгелдер. Җиде урынлы саннар фаразлана. Ә бит аларның

www.darul-kutub.com

һәркайсы кемнеңдер газизе иде. Күпме өмет өзелгән, күпме нәсел киселгән, күпме бала ятим калган! Кешелек җәмгыятенә, яшәешкә сугыш алып килгән коточкыч фаҗиганең асылы да нәкъ менә шундадыр. Сугышка кергәндә мин шушы мәхшәрдә исән калырмын, туган илемә кайтырмын дип һич кенә дә башыма китермәдем, хәер, бу хакта кем дә уйламагандыр. Ходайның рәхмәте, биш ел ут эчендә йөреп ник бер зыян-зәүрәт күрим! Ә шулай да Газраил фәрештәнең канат очлары кагылып киткән мизгелләр булды. Менә шуларның берничәсе.

Бервакыт кичкырын взвод белән блиндажда кунарга җыендык. Берәүләр йоклау өчен урын әзерли. Үзем гадәттәгечә өс-башны тәртипкә китерәм, гимнастеркага төймә тегеп утыра идем. Каршымда бер иптәшем пистолетын чистартып, майлап утыра. Кинәт пистолет үзеннән үзе атып җибәрде. Нәкъ чигәм турысыннан пуля сызгырып узды. Эсселе-суыклы булып киттем. Дусларым да сикергәләп куйды.

Икенче вакыйга болай булды: төн кичерү өчен безнең взвод авыл өенә кереп тулды. Мин чиратым җитеп тышкы яктан постка бастым. Берзаман йомышлап килергә дип куак арасына кереп китүем булды, шуны гына көткәндәй, берәү атылып йортка кереп тә китте. Мин аваз салырга да өлгерми калдым. Өй эчендә тавыш-гауга купты.

— Башыгызны югалттыгызмы әллә? Дошман кереп кырып чыга бит барыгызны да! Кем сакта иде? Китерегез монда! — дип җикеренеп, кобурасыннан алтатарын чыгарып миңа ташланды. Үзем дә авыз ачып тормас идем. Үзем хәл итәргә әзер идем. Бары тик фронтташ дуслар арага кереп «кызу канлы» иптәшне аралап калдылар.

Өченче бер вакыйга болай булды: машиналарга төяп, колоннасы белән фронтның икенче урынына күчерәләр. Бервакыт приваля ясадык. Егетләр каяндыр канистра белән эчемлек юнәткәннәр. Кайберләре кәефләнеп тә алган. Миңа

www.darul-kutub.com

да өлеш бар икән. Фляжкамның капкачына «зәм-зәм суы»н тамызыйм дип торганда өлкән офицер килә дигән хәбәр ишетелде. Мәҗлесне түгәрәкләргә мәҗбүр булдык. Шул вакытта «По машинам!» дигән команда булды һәм бәхетемә теге эчемлекне татымый калдым. Кичкә таба аяныч хәбәр таралды. Мәҗлес корып эчемлекне авыз иткәннәр бөтенесе дә агуланып җан тәслим кылган.

1943 елда Сталинград сугышлары тәмамлангач, безнең подразделениены сугыш кырларын шартламый калган снарядлардан, миналардан арындырырга калдырдылар. Апрель ае иде. Миңа хәрби задание итеп пакет белән донесение тоттырдылар да шактый еракта урнашкан штабка илтеп тапшырырга куштылар. Яндагы тимер юл разъездына чыгып тауар поездының ачык платформасына кереп постым. Хәйран еракларга киткәч сикереп төшеп калдым. Карта, компас буенча юнәлешне чамалап карлар ерып китеп бардым. Ул вакытта «тавык күзе» чире йоккан иде. Организмда витаминнар җитмәүдән яз көне була торган зәхмәт, караңгы төшә башлагач күзләр сукырая. Кая барганыңны да күрмисең.

Телеграф баганаларындагы сузылган чыбыкның зыңлаган тавышы буенча шактый ара үткәч, язгы сулар шау итеп торган елга ярына җиттем. Бер колга табып шуның белән елга төбен капшап көчле агымлы суга кереп киттем, Аллаһка тапшырып. Берзаман тирән чоңгылга эләгеп көч-хәл белән йөзеп чыктым. Ярга чыгып биштәремдәге тротил шашканы ягып киемнәрне киптереп алдым. Янә киенеп тагы алга таба атладым. Яңадан елга шавы ишетелде, аны да ерып чыктым. Шул рәвешчә шактый баргач караңгы төшә башлады. Суытып җибәрде. Салкын җилдән саклану өчен бер фанера кисәге табып шуны телеграф баганасына сөяп аркамны терәдем. Җылыну нияте белән чыбык-чабык, кипкән әрем җыеп учак ягып карыйм. Зур өем коры чыбык күкерт урынына күз ачып

www.darul-kutub.com

йомганчы яна да бетә. Төне буе шулай бимазаланып чыктым һәм хәлдән таеп егылдым. Таң алдыннан гына изрәп йокыга талганмын. Кояш күтәрелеп, җылытып кыздыра башлагач уянып китсәм, күктә бер таныш кош сайраган тавыш. Тургайлар сайрый икән. Компас-карталар буенча юнәлешләрне барлагач юлны дәвам иттем. Дала өсте ниндидер ялтыравыклы утлар белән бизәлгән. Шуның якындагысына барып карасам камалышта калган фашистларга кыш көне самолётлардан ташлап калдырылган әрҗәләр икән. Алар җиргә төшкән шәпкә ярылганнар да консерв банкалары таралып кояш нурларында ялтырап ята. Кар эчендә әйбәт кенә сакланган ризыклар иде ул. Тамакны ялгап алдым һәм биштәремә дә тутырдым. Ниһаять, тиешле пунктка барып җитеп пакетны тапшырдым һәм үзебезгә кайтып киттем.

МАРШАЛ РОКОССОВСКИЙ

Белоруссиянең калын урманнары. Безнең подразделение юан-юан наратларны аударып, бурап бер тәүлектә йорт салабыз. Эш авыр. Чи бүрәнәләр адәм күтәргесез. Фронт командующие өчен урман куелыгында яшерен ставка төзибез. Бервакыт эшләп ятканда затлы хром пальто, каракүл бүрек кигән берәү пәйда булды. Бу генерал Константин Рокоссовский иде. Ул читтәнрәк безнең эшләгәнне күзәтте. Тәмәке кабызды. Байтак вакытлар карап торды.

Шушы минутларда нәрсәләр турында уйлады икән ул? Үзенең михнәтле язмышы, гаиләсе һәм якыннары турындамы, әллә инде бөек «юлбашчы» тарафыннан репрессиягә эләгүе хакындамы, әллә 1939-1940 елларда НКВД гаскәрләренең полякларның меңәрләгән асыл ир-егетләреннән торган хәрби частьләрен кырып бетерүе турындамы, яки шушы сазлыклы урманда авыр эш башкаручы, үзенеке кебек ачы язмышлы йөзәрләгән хокуксыз бәндәнең киләчәге турында уйлады микән, ул кадәресе мәгълүм түгел иде.

www.darul-kutub.com

Форсаттан файдаланып, күренекле хәрби эшлеклеләрнең берсе генерал һәм соңрак маршал дәрәҗәсенә чаклы җиткән полководец Константин Константинович Рокоссовский (1896-1968) турында мәгълүмат биреп узу да урынлы булыр. Ул поляк милләтеннән. Яшьлектән үк язмышын армия белән бәйләгән. Кече унтер-офицер сыйфатында Беренче бөтендөнья сугышында катнаша. Кызыл Гвардиядә 1917 елның октябреннән. Ватандашлар сугышында кавалерия эскадроны һәм полк командиры була. Соңрак кавалерия полкы, бригада, дивизия белән командалык итә, ә 1936 елдан корпус командиры була. Большевикларның эшче-крестьян армиясен төзегәндә патша армиясе офицерларын башта үз итеп, ә соңрак читләштереп хәтта эшләрендә гаеп табып, зинданнарга ябулары сер түгел. Ә шәхес культы елларында әлеге затларны кулга алып, ГУЛАГларга озату гадәти күренеш саналган. Репрессияләр тегермәне Кызыл Армиянең иң югары башлыкларыннан алып полк командирларына чаклы «тарттырганлыгы» мәгълүм. Псков гарнизоны башлыгы, 5 нче кавалерия корпусы командиры Константин Рокоссовскийның кулга алынуы да гайре табигый булмаган. Сорау алганда җәзалаулар, шәхесне кимсетүдә гестапочылардан ким кыланмаган палачлар кулыннан котылып, сынмый-сыгылмый, хезмәттәшләреннән беркемне дә сатмый, нахак гаепләү кәгазьләренә кул куймый, тулысынча акланып, Ленинградның мәшһүр «Кресты» төрмәсеннән иреккә чыккан генералга теш табибы сукмагын шактый таптарга туры килә. Сугыштан соң байтак вакыт узгач та Константин Константинович янында һәрвакыт пистолет йөрткән, моны күргән кызы нигә болай эшләвен сорагач, маршал:

— Янәдән кулга алырга килсәләр, тере килеш бирелмәячәкмен! — дип кырт кискән, имеш.

Бу җаваптан «корыч бабай» егетләренең ни дәрәҗәдә оста эшләүләрен чамаларга мөмкин.

www.darul-kutub.com

Маршалның оныгы подполковник Константин Рокоссовский истәлекләрендә бер вакыйга баян ителә. Фронт командующие бердәнбер кызы, 17 яшьлек Аделаиданың радист булып сугышка китүенә күңеленнән никадәр риза булмаса да, баласы инәлеп сорагач, рөхсәт бирергә мәҗбүр була. Көннәрдән бер көнне кыз әтисе янына алгы сызыкка килеп чыга. Шул чакта дошман самолётлары кинәт пәйда булып, бомба яудыра башлый. Халык кайсы кая тарала. Әти кеше гәүдәсе белән баласын каплый. Һава һөҗүме тәмамлангач утырып килгән машиналарының күккә очуын күреп өнсез калалар. Аделаида ханым гомере буе бу хакта тетрәнеп сөйләгән икән.

К.Рокоссовский тарихи вакыйга — Җиңү парады белән командалык иткән һәм Маршал Георгий Жуковка рапорт биргән кеше.

1949 елдан Польшаның милли оборонасы министры һәм ПХР Министрлар Советы рәисенең урынбасары була. 1956 елдан СССР оборона министры урынбасары булып хезмәт итә. Ике тапкыр Советлар Союзы Герое, илнең иң югары хәрби билгесе «Җиңү» ордены белән бүләкләнә. Шуны да ассызыкларга кирәк, нинди зур дәрәҗәләргә ирешкән олы җитәкче булмасын, Константин Константинович үтә тыйнак, сабыр холыклы һәм гадел кеше булып калган. Аның яраткан шөгыльләре — ауга йөрү, бакчачылык һәм печән чабу булган.

БАТАЛЬОННЫҢ СУГЫШЧАН ЮЛЫ

Июнь, 1941ел — апрель, 1942 ел Мәскәү оборонасы. Мәскәү өлкәсе, Истра районы, Снегири авылы. Үзәк фронт составында Армия генералы К.К.Рокоссовский командалыгында сугышта катнашу.

Июль-август, 1943 ел Орел-Курск дугасындагы тарихи бәрелеш.

Поныри-Ольхватка торак пунктлары тирәсендә хәрби хәрәкәтләр.

www.darul-kutub.com

Ноябрь, 1942 ел — февраль, 1943 ел Генерал В.И.Чуйков командалыгында 62 нче армия составында Абганерово станциясе тирәсендә хәрби бәрелешләр.

Май, 1943 ел Сталинград өлкәсен миналардан чистарту.

1943 елның сентябрь-декабрь айлары Новгород–Северский һәм Коростень шәһәрләрен азат итү.

1944 елның гыйнвар-март айларында Сарны, Луцк, Ровно, Здолбунов һәм Дубно шәһәрләрен азат итү.

Июль Львов юнәлешендә немец оборонасын өзү. Владимир — Волынск, Рава-Русская, Рославль шәһәрләрен азат итү.

Август 1944 ел Сандомир шәһәрен азат итү.

1945 елның гыйнваренда Сандомир шәһәренең көнбатышында немец оборонасын өзү һәм Петракув шәһәрен азат итү.

Февральдә Одер елгасын кичү һәм Шпротау, Кельце, Зорау шәһәрләрен азат итү.

Апрельдә Нейсе һәм Шпрее елгаларын кичеп, немец оборонасын өзү, Эльба елгасына һәм Берлинга барып җитү, Виттенберг шәһәрен азат итү. Бу көннәрдә батальон сугышчылары союздаш армия — АКШ гаскәрләре белән очраша. Американнарның ачык машиналарга төялеп кара күзлек, фотоаппаратлар асып туристик сәяхәтчеләр кебек иркенләп йөргәннәрен күреп шаккаткан идек.

Май аенда Берлинның көньяк-көнбатышында дошман группировкасын тар-мар итү.

Җиңү бәйрәмен батальон Чехославакия башкаласы Прагадан 60 чакрым көньяктарак Хомутов шәһәрендә каршы алды.

Бу вакытта без 13 армия составында 19 нчы Кызыл байраклы Кутузов һәм Богдан Хмельницкий Орденлы инженер сапер бригадасында хезмәт итә идек инде. Соңыннан мәгълүм булды: Казаннан чыгып киткән 1200 кешенең ун проценты гына әйләнеп кайту бәхетенә ирешкән.

Үзем белән сугышта катнашкан кайбер фронтташ дусларымның, милләттәшләремнең исемнәрен искә алып китүне

www.darul-kutub.com

изге бурычым дип саныйм: Яруллин Хасип, Баһманов Сәлимгәрәй, Мидхәт Подмарев, Госман Ибраһимов, Әсәт Хәйретдинов, Фоат Ибраһимов, Ф. Гыйлемханов, г. Шәяхмәтов, Гаделша Сабиров, Бату Мусин, Сәетша Тимершин, Фатыйх Фәттахов.

Бүген аларның байтагы гүр ияләре инде. Урыннары оҗмахта булсын!

ТУГАН ИЛГӘ КАЙТУ

Сугыш бетүгә безне хәрби хезмәттән азат итмәделәр. Бер еллап Украинаның Житомир шәһәрендә хезмәт иттек. Бу чорда частьтән өлкәнрәк яшьтәге фронтовиклар тәртип белән өйләренә кайта башлады, ә алар урынына яшьләр килә иде. Алмаш килеп хәрби тормышка күнегеп, бездән тәҗрибә туплагач кына туган якларга кайтырга әмер була иде. Аңа чаклы хәрби өйрәнүләрдә катнашып, көндәлек солдат хезмәтен үтәп, һич кыенсынмый хезмәт иттек. Шулай беркөн строй белән өйрәнүләрдән кайтып бара идек. Рота командиры капитан Я.Биберман подразделение белән идарә итүне миңа тапшырды. Бу чакта мин инде кече сержант званиесендә идем. Офицер юлдан читтәнрәк атлый. Мин гадәтләнгәнчә җырларга боерык бирдем. Солдатларның бер өлеше җырны күтәреп алды, ләкин яңарак алмашка килгәннәр авызларына су капкандай ләм-мим. Арыганнардыр да инде. Өстәвенә сансызлык та бар бит әле. Мин кабат:

— Запевай! — дип команда бирәм.

Санга сукмыйлар. Минем дә моңа хәтер калды. Әлбәттә, рота командиры да бу хәл белән килешә алмагандыр. Ничек инде ярты Европаны түше белән шуышып узган фронтовикларның сүзләрен сары томшыклы малай-шалай колакка да элмәсен ди. Капитан казарма ишеге төбенә килеп җитүгә солдатларны стройга тезде дә җырга кушылган егетләр белән миңа кереп китәргә боерды, ә сансызларны бүлеп алып:

www.darul-kutub.com

— Әменә бу иптәшләр белән үзем бераз шөгыльләнәчәкмен, дип алып калды.

Байтак вакыт узып, без ашап, ял итеп туйгач кына тегеләр мышнап, тирләп-пешеп кайтып егылдылар.

Шулай була ул өлкәннәр сүзен санга сукмасаң, дип уйлап куйдым... Ачу-үпкәнең әсәре дә юк, чөнки командир егетләрдән бер адым калмый үзе дә үрнәк күрсәтеп «кросс»та катнашкан.

1946 елның май ае азакларында, ниһаять, өйләребезгә кайту чираты безгә дә җитте. Тиешле кәгазьләр җыелды, боерык кулда, зарыгып көткән туганнар белән күрешү бәхете көтә. Безне әлеге дә баягы тауар вагоннарына төяп тантаналы төстә озатып җибәрделәр. Эшелон Рязаньга килеп җиткәч, без берничә якташ перронда төшеп калдык.

— Егетләр, нигә әле без Мәскәүгә, халык кайнап торган вокзалда авыр биштәр чемоданнар күтәреп тинтерәп йөрергә тиеш, әйдәгез, минем арттан. «Әйләнмәле булса да юл яхшы» дигәндәй Горький шәһәренә баручы поездга кереп кысылдык. Ул безне Люберцыга китереп бушатты. Анда шәһәр яны поездына утырып, Муромга җиттек. Вокзал дигәннәре бер кечкенә генә алачык иде. Халык шыгырым. Касса төбенә үтәрлек түгел, каплап алганнар, этеш-төртеш. Билетлар алу мөмкинлеге чамалы. Аны да состав килгәч кенә сата башлыйлар икән. «Мәскәү-Новосибирск» поезды килеп туктауга, халык вагоннарга ташланды. Кайбер җитезрәкләре хәтта вагон түбәсенә үк менеп кунакладылар. Без аптырагач ике вагон арасындагы мәйданчыкка урнаштык. Вагон ишегенә фанер чемоданымны терәтеп куйдым да аркамны сөядем. Поезд ыжгырып алга чаба. Җил сызгыра. Бераздан пижамалы таза-таза ирләр тегендә-монда йөри башлады. Янәшәдә генә вагон-ресторан икән. Урынымнан кузгалып аларга ишек ачып торырга мәҗбүрмен. Шул рәвешчә шактый баргач, сабырлыгым төкәнде. Проводникны чакырту өчен вагон

www.darul-kutub.com

ишеген каплаган фанераны кага-кага чыра иттем. Шулвакыт тәмәке көйрәтергә чыккан ирләрнең берсе проводник түтәйне чакырды. Ишекне ачуга эчкә бәреп кердек тә, апайны бөтереп алдык:

— Җиңүчеләрне вагонга кертми интектерәсең, бераздан төн җитә, шунда йокы аралаш тәгәрмәч астына төшеп үлсәк, син генә гаепле буласың, хәзер үзеңне шунда тотып тондырам, дип тузгыгач, юлдашларым мине тынычландырырга ашыкты:

— Берүк тавыш чыгара күрмә, безне харап итәсең!

Ул бичараларның әсирлектән кайтып килешләре икән…

Ханым елый-елый безне үзенең купесына урнаштырырга мәҗбүр булды. Багажымны өске шүрлеккә куйдым да юыну бүлмәсенә киттем. Көзгегә күз салсам, өс-башым забойдан чыккан шахтерныкы кебек корымга буялып беткән. Юынып, кыяфәтемне тәртипкә китергәч, өскә менеп сузылдым. Берзаман йокы аралаш ишетеп ятам, купега контролерлар кереп билет тикшереп йөри икән. Проводник хатын миңа таба ымлап:

— Зинһар, теге явызны уята күрмәгез, — дип тикшерүчеләрне юмалап озатты.

Казан вокзалында юлдашларым:

— Якташ, синең белән рәхәтләнеп кайткан идек, алга таба нишләрбез инде, — дип хушлаштылар.

1946 елның 3 июне иде бу. Бу көн хәтеремдә калган, чөнки шушы көндә «бөтенсоюз старостасы», СССР Югары Советы Президиумы Рәисе Михаил Калинин вафат булды, дип хәбәр ителде радиодан.

***

Бу урында әтинең язмалары өзелә. Сугыш турында истәлекләре белән әти даими уртаклаша иде. Өстәл янына утырып хатирәләрен кәгазьгә төшерүен дә күргәнем булды.

www.darul-kutub.com

Бүленеп-бүленеп булса да язгалаганы хәтеремдә, әмма ул ни өчендер истәлекләрен туплап бастырырга ашыкмады.

Бәхетемә заманында үземә дә әтиемнең фронтташ дусларының кайберләре белән очрашып танышырга насыйп булды. Кайсын гына алма, саф күңелле затлар, гаярь кешеләр иде алар. Сугыш михнәтләре, югалтулар аларның бәгырьләренә үтеп кереп катылатмаган, холыкларын тискәре якка үзгәртмәгән, ә бәлки киресенчә йомшарткан, сабырлыкларын арттырган гына. Җиңү бәйрәме уңаеннан очрашуларында да булдым. Мәскәү оборонасында торган җирләрдә, Ровно шәһәренә дә әтине озата бардым. Очрашуларның эчкерсезлеге истә калган. Чал чәчле фронтовикларның йөзләре шат, күңелләре күтәренке иде бу вакытта.

Әти сугыш турында сөйләгәндә, гадәтенчә, сүзнең түмен белеп хатирәләр диңгезенә чума иде. Шунысы гаҗәп, вакыйгалар моннан биш-алты дистә еллар элек узса да, көне-сәгате, вакыйга булган шәһәр-авыл исемнәрен яхшы хәтерли һәм үзен сабыр, тыныч тота иде. Фәкать ике очракта гына хискә бирелгәнен хәтерлим. Бервакыт туганнар мәҗлесендә ул сугышның беренче айларда авылларны калдырып көнчыгышка таба чигенүләре турында сөйләде. Бер юлы җимерек өйләр, морҗалары гына утырып калган йортлар, хәрабәләр арасында басып торган һәм снаряд тиеп җәрәхәтләнгән ат, аның эленеп калган эчке әгъзалары турында хатирәләре белән уртаклашканда һәм шушы үзәк өзгеч күренеш турында сөйләгәндә, авыл тормышына, атларга мөкиббән зат буларак, аның күңеле нечкәреп, тавышы калтыранып алганы сизелде. Икенче вакыйга болайрак исемдә калган: һөҗүмгә күчәр алдыннан сугышчыларга артык әйберләрдән арынырга боерганнар. Стройга тезеп коралларын, кием-салымнарын тикшергәндә бер өлкән яшьтәге солдатның биштәреннән бала киемнәре килеп чыккан. Мескеннең гаиләсе ишле икән, ата кеше туган нигезендә калган берсеннән-берсе

www.darul-kutub.com

нәни балаларына үткән-барганда кием-салым хәстәрен дә күргән икән.

Әтинең фронтташ дусларыннан исәннәрдән бүгенге көндә Әгерҗедә яшәүче миңа билгелесе бердәнбер Серафим Агафонов. Мин аның белән элемтәдә торам. Телефоннан аралашып, бәйрәмнәрдә котлау открыткалары, хатлар алышып яшибез. Серафим агайның язмышы үзе бер китап язарлык. Хәер, аның буын кешеләренең тормышлары турында да сөйләп бетергесез. Аның атасы Николай зур дәрәҗәле рухани булган. Репрессияләнгән. Серафим агай тугызынчы дистә белән барса да таза бәдәнле, киң җилкәле, күкрәк хәтле сакаллы. Аны Әгерҗедә белмәгән кеше юктыр. Киленнәре, балалары, оныклары белән матур гына гомер кичерә.

Рөстәм МӘҺДИЕВ, журналист

www.darul-kutub.com

В БОМБОЛЮК С МОЛИТВОЙ

Гафиев Фасыйх 18-летним юношей в сентябре 1941 г. ушел на войну добровольцем. Он попал в десантные войска, и его отправили в город Марианталь Саратовской области, оттуда на шестимесячные курсы в военно-воздушное училище в Москву. Во время учебы в училище в самые трудные дни декабря 1941 г. он, как и все курсанты, принимал участие в обороне Москвы. После того, как враг был отброшен на 30 км от Москвы, они продолжили обучение. Через 6 месяцев Фасыйх стал стрелком-радистом, и его определили в гвардейский авиаполк, расположенный на аэродроме в Тушино.

Далее он принимал участие в освобождении Элисты, был ранен, и после госпиталя его вновь отправился в Москву, в 7-й военный воздушный корпус. По ходу войны Гафиев участвовал в окружении Сталинграда, в освобождении Ростова. Под Ростовом пытались отбить мост имени Муссолини, построенный фашистами, но, к сожалению, те успели его взорвать. Далее он участвовал в боях в Запорожье. При форсировании Днепра самолёт, на котором летел и Фасыйх для десантирования на тот берег и подготовки плацдарма для форсирования, попал под кинжальный огонь. Самолёт был вынужден повернуть обратно, а десантники, опасаясь, что самолёт не дотянет, начали выпрыгивать из самолёта. Раненный при обстреле самолёта Гафиев и еще два десантника выпрыгнули и вновь оказались обстрелянными. В Фасыйха, летящего с парашютом, снова попали. Он приземлился в нейтральной зоне — между своими и немцами. Упав в воронку, пролежал там с 4 до 8 утра с 11 ранениями, несколько из которых были тяжелыми: разбиты оба бедра, раздроблены три ребра. За эти четыре часа немцы два раза поднимались в контратаку и были в нескольких шагах от него. Истекая кровью, он лежал, ожидая смерти. Но Фасыйху повезло: один старик из трофейной команды подобрал его и

www.darul-kutub.com

оказал первую помощь. Конечно, Фасыйх будучи парнем верующим, в такие минуты не мог не вспоминать Аллаха. Да и не только в такие минуты. «Я любил прыгать с бомболюка. И всегда, когда прыгал с самолёта, молился. Бывало, садимся в самолёт, и мои боевые товарищи говорят: вон Гафиев начал бормотать», — рассказывает Фасыйх-хазрат.

«Был случай, когда под Батайском налетели немецкие самолёты и начали бомбить, — продолжает свой рассказ мухтасиб. — Я прыгнул в «стояк-ячейку»*. На меня прыгнул еще один человек, а затем еще один. Пришлось присесть. Когда бомбят, земля начинает ходить ходуном. Я начал вслух повторять: «Ля иляха илля Аллах». Майор, который был надо мной, тоже стал повторять «Господи помилуй, господи помилуй» и креститься. А третий оказался подполковником, после того как бомбежка кончилась, говорит ему: «Ну, ты даешь майор!». А тот ему в ответ, показывая на меня: «Вон, тот тоже по-своему что-то причитал».

Где война, там и смерть, а там, где смерть, там люди чаще вспоминают своего Творца. Не зря в одном из хадисов говорится о том, что смерть — лучший проповедник. Так что и офицеры, которые практически все были коммунистами, перед лицом смерти внимали ее проповеди, забывая о том, что коммунист должен быть атеистом. Конечно, можно спорить о цене такой веры, но, во всяком случае, не нам об этом судить. Сегодня Фасыйх-хазрат уверен, что все, погибшие на войне, обладающие иманом, являются шахидами. Сегодня он часто задает себе вопрос «Зачем нужна была эта война?» и не может найти ответа.

***

Послевоенная биография Фасыйха Гафиева ничем особенно не отличается от биографий миллионов ветеранов. Буду-

www.darul-kutub.com

чи по образованию бухгалтером и обладая организаторскими способностями, он занимал руководящие должности в хозяйствах района. Конечно, в советское время соблюдать религиозные правила было очень сложно, особенно если ты находишься хотя и на маленькой, но руководящей работе.

В те времена люди для совместного намаза собирались в частных домах почти что тайно. В один из таких домов и привел однажды Фасыйх абыя его шурин. Поскольку у него был красивый голос, его выбрали муэдзином. А потом, когда предыдущий имам покинул этот мир, его выбрали муллой. В 1993 г. на районном совещании имамов Гафиева выбрали мухтасибом.

Ранее он эту должность исполнял, будучи имамом мечети в родной Нижней Каменке. Однако преклонный возраст сделал затруднительным исполнение обязанностей имама. Но его организаторские способности и мудрость до сих пор востребованы. Сам Фасыйх-хазрат не раз уже просил освободить его от должности мухтасиба и переизбрать вместо себя кого-нибудь моложе. Однако ни имамы, ни руководство района не хотят видеть никого другого на этой должности, кроме Фасыйха-хазрата. «Тяжеловато, конечно, но отказываться не приходится, раз надо, значит надо», — говорит хазрат.

В 1993 г., когда он только был избран имамом мухтасибом, в Черемшанском районе было 8 приходов, сейчас в районе около 20 мечетей и, соответственно, приходов. И курировать их не так-то легко — каких только людей нет среди прихожан. Ныне в районе на Курбан-байрам режут около 700 овец и несколько коров.

Как представителя старшего поколения, Фасыйх-хазрата волнует, что среди сельских мулл мало молодых имамов, имеющих духовное образование. На сегодня в районе их только двое — в селе Лашманка и в родной деревне хазрата — Нижней Каменке.

www.darul-kutub.com

В республике Фасыйх-хазрат знаменит тем, что самым первым из всех мухтасибов вышел с инициативой сбора у населения гошра (особого вида закята) и добился успеха в этом начинании. Впервые эту инициативу он воплотил в жизнь в своей родной Нижней Каменке. В прошлом году было собрано у населения района свыше 35 тонн сельскохозяйственной продукции: картошки, лука, моркови, свеклы… Из них 30 тонн отправили в Казань в духовные учебные заведения, а 5 тонн — в дом престарелых Черемшанского района.

***

Успешная деятельность Черемшанского мухтасиба вряд ли была бы возможной, если бы у него не сложились прекрасные взаимоотношения с администрацией района. Помощь администрации заключается не только в том, чтобы отвести землю при строительстве мечети в том или ином селе, как нередко это происходит, но и во многом другом.

Например, ежемесячное собрание имамов проходит в конференц-зале администрации района, на котором обязательно присутствует и глава района. Для главы администрации такие встречи тоже необходимы, так как муллы — это не только религиозные служители, но и духовные лидеры жителей района. «Ранее я был первым секретарем района, ныне глава администрации, и могу сказать, что воинствующего атеизма в районе никогда не было, мы не поддерживали верующих, но и не мешали им. Сейчас, конечно, поддерживаем и стараемся помочь по мере наших сил. Они в свою очередь тоже помогают нам, прежде всего в воспитании населения, и особенно подрастающего поколения», — рассказывает глава администрации района Минсагит Шакиров. Конечно, такие же отношения у администрации района сложились и с другими конфессиями, но, поскольку большинство населения

www.darul-kutub.com

мусульманского вероисповедования, пример с мухтасибатом наиболее показателен.

Фасыйх-хазрат Гафиев на встрече с учениками средней школы Черемшанского района РТ

Летом мухтасибат для сельских имамов организует автобусные экскурсии по историческим местам республики. Муллы со своими семьями уже побывали в Булгаре, Казани, Биляре и других местах. Интересен тот факт, что автобус для этих целей выделяет администрация. Фасыйху-хазрату по работе нередко приходится бывать в Казани, в Духовном управлении мусульман, и глава администрации практически никогда не отказывает ему в транспорте.

«Фасыйх» означает «говорящий ясно, красноречивый». Если же произносить «Фэсих», как некоторые его односельчане, то его имя будет означать «широкий, просторный». То есть человек с широкой душой. Поэтому, видимо, одним из

www.darul-kutub.com

неотъемлемых качеств Фасыйха-хазрата является умение находить общий язык с людьми. Еще одно свидетельство тому: при решении организационных вопросов нередко к его авторитету обращаются не только имамы, но иногда и православные священники района. И кто знает, так ли все сложилось бы, если не молитва в бомболюке…

Айназ МУХАМЕТЗЯНОВ, журналист

www.darul-kutub.com

ВСЯ ЖИЗНЬ В СЛУЖЕНИИ ЛЮДЯМ

В этом году исполнится 70 лет со дня победы в Великой Отечественной войне. Нам удалось побеседовать с Мисбахом Гималетдиновым, с одним из тех, кто, дойдя до Берлина в 1945 г., отвоевал нашему поколению шанс на будущее.

— Расскажите, пожалуйста, немного о себе. Откуда вы родом?

— Зовут меня Мисбах Гималетдинов. Родился в 1926 г. Родом я из Нурлатского района Республики Татарстан. Первый год войны я, 15-летний парень, был определен в комбайнеры и работал на уборке урожая в своем колхозе. На следующий год меня поставили механизатором, и я был занят на весенне-полевых работах, сеял хлеб. И наконец, когда мне исполнилось 17 лет, меня забрали в армию.

Нас отправили в учебную часть, находившуюся среди густых лесов вблизи п. Суслонгер Республики Марий Эл (этот

www.darul-kutub.com

учебный центр стал печально известным из-за своих ужасных бытовых условий). Там нам приходилось очень туго. На нас была полностью изношенная дырявая форма, а армейские ботинки настолько разошлись, что нам приходилось их скреплять гвоздями и проволокой. Многие не выдержали этих ужасающих условий и погибли от холода, сырости и плохого питания. Жили мы в сырых землянках, где на нас постоянно сыпалась земля. По ногами текла вода, поверх которой просто набросали ветвей, чтобы хоть как-то обезопасить себя от влаги.

Через 4 месяца подготовки нас отправили на фронт. Мы были этому несказанно рады. Зная о нашем бедственном положении, на первой же ж/д станции, где мы остановились, для нас приготовили горячую кашу (каждый из нас съел целый котелок) и новую чистую одежду. Меня определили в разведывательную роту, где я командовал отделением. Нас постоянно перебрасывали через линию фронта, в одной из вылазок отделение серьезно потрепали. После ранения, ввиду того, что я не мог уже служить в военной разведке, благодаря моей предыдущей профессии тракториста, меня перекинули в танковые войска. После короткого обучающего курса, наш экипаж определили в состав 5-й гвардейской танковой армии 3-го Белорусского фронта, в составе которой мне и пришлось дойти до Берлина.

Помню, как подойдя к реке Одер (граница Германии), мы вплавь по ледяной воде переплыли ее. Немцы в те дни усиленно сбрасывали нам свои пропагандистские листовки, но мы не обращали на них никакого внимания, а в ответ отправляли им свои.

Наконец, 13 апреля 1945 г. наша армия одной из первых подошла к Берлину. Целых три дня мы занимались подготовкой к решающему штурму, подтягивали в огромном количестве боеприпасы, снаряды. Затем по приказу Жукова, перед артподготовкой, во время которой был расстрелян практически

www.darul-kutub.com

весь наш боезапас, было решено использовать мощные зенитные прожекторы, чтобы ошеломить противника. Помню, в те дни нас совершенно ошеломил вид Берлина, в котором практически не осталось ни одного целого здания.

Мы все знали, что первыми на рейхстаг водрузили флаг не известные всем Егоров и Кантария, а наш соотечественник татарин Гази Загитов. Около 500 наших солдат полегло в те дни, пытаясь установить знамя над рейхстагом.

28 апреля 1945 г., за несколько дней до окончательного взятия города, наш танк подорвался на противотанковой мине. Меня сильно контузило, и весь наш экипаж отправили в госпиталь, где я и встретил весть о победе.

— Когда вы смогли вернуться в родные места?

— Домой я вернулся только через год, так как вынужден был все это время лечится в госпитале.

— Вы не почувствовали ожесточения сопротивления немцев после того, как война перекинулась уже на их историческую территорию?

— Да нет. Немцы они вообще очень дисциплинированный народ. Поэтому бессмысленного сопротивления с их стороны практически не было. Более того, я прекрасно помню, как мы даже делились друг с другом табаком. Они ведь прекрасно понимали, что мы не пришли их завоёвывать.

— Чем вы занимались после войны? Где работали?

— После войны вплоть до выхода на пенсию я проработал директором школы. Затем, переехав в г. Набережные Челны, я активно занялся открытием медресе, выпросил у городских властей выделения помещения в городе. В 1990-х годах также активно занимался пчеловодством и в тайне от родных откладывал вырученные от продажи меда деньги (переводя их в иностранную валюту) в свой старый военный китель. И на эти деньги в 2003 г. мне удалось построить мечеть Кул-Шариф в г. Набережные Челны.

www.darul-kutub.com

Эта мечеть является миниатюрной копи-ей, знаменитой мечети Кул-Шариф

***

Во время интервью Мисбах абзый очень сильно волновался. Чувствовалась, как трудно ему вновь переживать те драматические и судьбоносные для всей нашей страны дни. Но эта выдержка помогла ему не только дойти до Берлина, но и построить за свой счет мечеть, которая еще долго будет живым свидетельством необычайной судьбы нашего героя.

Через год нашему ветерану, дай Аллах ему здоровья, исполнится 90 лет. Пожелаем ему также бодро, как и сегодня, встретить большой юбилей.

Ильнар ГАРИФУЛЛИН, журналист

www.darul-kutub.com

СИГЕЗ БИЗӘКЛЕ СӨЛГЕ

Борынгы Мамадыш шәһәренең төбәк тарихын чагылдыручы искиткеч бай музеенда булган кешеләр еш кына, бик озаклап, бер экспонат — бизәкләп чигелгән Сөлге янында тукталып, тирән уйларга чумып басып торалар. Чөнки ул — гадәти Сөлге түгел, ә Туган җиребезгә сигез каһарманны бүләк иткән изге Ананың өмет белән тулы күз нурларын, дәртле вә сагышлы илаһи җырларын, йөрәк җылысын, кайнар күз яшьләрен үзенә сеңдергән, эшчән вә хисчән халкыбызның йөз аклыгын, намусын, күңел байлыгын чагылдырган биниһая кадерле Сөлге. Легендар Фатыйха түти Әхмәдиева Сөлгесе. Сигез бизәкле Сөлге. Сигез бизәк — яшәргә дип бу җиһанга килеп тә, яу кырында гомерләре вакытсыз өзелгән сигез улы төсе...

Заманында миңа бу гаиләнең үтә гыйбрәтле язмышы һәм Фатыйха түтинең оныклары белән танышырга Мамадыш районындагы Урта Кирмән авылында яшәүче Габденур абзый Ибраһимов ярдәм иткән иде. Эзләнүләр барышында мин Фәттаховлар язмышына охшаган тагын берничә гаилә таптым. Биредә, Фәттаховлар турында тәфсилләп сөйли башлаганчы, укучыларыбызны кыскача гына шул гаиләләрнең берничәсе белән таныштырып үтәм.

1. ЛЫСЕНКОЛАР

Мәскәүдә, илебез Коралллы Көчләре Үзәк музеенда йөргәндә, 17 нче залда очраттым мин аларны. Очраттым һәм... фоторәсемнәреннән күзләремне һич кенә дә ала алмадым. Кеше ышанмаслык гаҗәеп факт: бер гаиләдән, бер ата белән ананың ун улы Бөек Ватан сугышына китеп, унысы да Җиңү яулап, исән-сау кайтканнар, батырлар булып кайтканнар! Черкасс өлкәсенең Корсунь-Шевченко районындагы Бровахи авылында туып үскән Феодосий, Петр, Степан, Михаил,

www.darul-kutub.com

Андрей, Николай, Александр, Иван, Павел, Василий Лесенколар алар! Әлеге ир-егетләр тыныч тормышта да үзләрен фидакарь җаннар итеп танытканнар. Араларында кемнәр генә юк аларның! Игенчеләр, терлекчеләр, төзүчеләр... Барысы да туып үскән җирләрендә ныклап төпләнеп калып, гаилә корып, балалар үстереп, күптармаклы меңьяшәр горур имән кебек, Лысенколар данын киләчәк гасырларга да илтә алар. Күмәк фоторәсемдә Җиңү көнендә авыл мәйданында төшкән бертуган Лысенколарның йөзләреннән, үз-үзләрен тотышларыннан эчке бер горурлык, таза рух, җирнең, тормышның чын хуҗалары булу хисе бөркелеп тора — шуңа күрә аларга кат-кат карап сокланасың...

2. СТЕПАНОВЛАР

Сүз дә юк, Лысенколар — искиткеч бәхетле язмыш кешеләре! Ә менә Степановлар гаиләсенә бетмәс-төкәнмәс авыр кайгылар килгән. Уйлап карагыз: Краснодар краеның Тимашевский районындагы Шкуропадский (Беренче Май) хуторында гомер итүче Епистиния Федоровна белән Михаил Николаевичның барлык уллары — тугызы да! — бик яшьләй һәлак була. Гражданнар сугышы елларында беренче уллары Александрны — 18 яшьлек якты күңелле, җырчы егетне — кызылармеецларның пушкаларын төзәтүдә булышканы өчен, 1918 елда акгвардиячеләр җәзалап-атып үтерәләр. Икенче уллары — 27 яшьлек Федор — 1939 елда япон самурайларына каршы Халхин-Гол елгасы буенда соңгы тамчы каны тамганчыга кадәр үз-үзен аямыйча сугыша. 1941–1945 елларда Бөек Ватан сугышы фронтларында Федор, Павел, Василий, хәрби антларына ахыргача тугры калып, ил азатлыгы һәм бәйсезлеге өчен, бер-бер артлы газиз гомерләрен бирәләр (бу вакытта аларның иң өлкәненә әле 35 яшь тә тулып өлгермәгән була). Иван белән Филиппка үз җилкәләрендә фашист әсирлеге газапларын тотарга да, партизанлык итәргә дә туры килә. Төп-

www.darul-kutub.com

чек уллары Александр исә (өлкән Степановлар тугызынчы балаларына да беренче малайларының исемен кушалар. — *Ш. М.*), 1943 елның 2 октябрендә дошманнарның контратакасын кире какканда, соңгы гранатасы белән үз-үзен һәм бер төркем фашистларны шартлатып, Днепр елгасы буенда һәлак була. Әлеге гаярь рус егетенә СССР Югары Советы Президиумының 1943 ел 25 октябрь Указы нигезендә Советлар Союзы Герое дигән исем бирелә.

Яу кырыннан туып үскән нигезенә бары тик Николай гына әйләнеп кайта. Әмма аңа да озак яшәргә язмаган икән — сугыш җәрәхәтләреннән савыга алмыйча, бераздан ул да дөнья куя...

Музейда Епистиния Федоровнаның, аның рядовой һәм офицер улларының фоторәсемнәре янында шактый вакытлар уйланып басып тордым мин. Хәтеремдә тагын үзем ишеткән-белгән шундый ишле бер гаилә язмышын яңарттым.

3. АЛЕКСЕЕВЛАР

Алар турында миңа иң элек күренекле чуваш язучысы Михаил Юхма сөйләгән иде... Чувашстан Республикасының Моргауш районындагы Изедеркино авылында туып үскән сигез бертуган Алексеевлар турында китап язуы турында да әйткән иде ул шул чакта. Соңыннан Михаил Николаевич миңа, биргән вәгъдәсендә торып, «Бертуган Алексеевлар урамы» дигән китабын, култамга салып, бүләк итеп җибәрде. Мәскәүдә «Советская Россия» нәшриятында «Язучы һәм тормыш» сериясендә чыккан иде ул...

Бик яратып, дулкынланып, бер тында укып чыктым мин әлеге китапны. Шуңадырмы бертуган Алексеевларның һәркайсының исеме хәтеремә тирән уелып калды.

Гади бер чуваш крестьяны гаиләсендә Татьяна Николаевна белән Алексей Илларионович сигез егет — сигез бөркет тәрбияләп үстерәләр. Дәһшәтле кырык беренче елда ил өстенә

www.darul-kutub.com

кара афәт булып фашист козгыннары ябырылгач, аларның сигезе дә Ватан-Ана язмышы хәл ителгән алгы сызыкка бер-бер артлы китеп бара.

Күп тә үтми, Алексеевлар йорты тәрәзәсен кара кайгы шакып уза — Иван исемле уллары фашистлар белән тигезсез көрәштә батырларча һәлак була... Днепрны кичкәндә, зур каһарманлык үрнәге күрсәтеп, Григорий исемле икенче уллары үлемсезлеккә атлый. Аңа СССР Югары Советы Президиумының 1943 ел 30 октябрь Указы нигезендә Советлар Союзы Герое дигән олы исем бирелә... 1943 елда Егор исемле уллары Житомир янында, легендар Александр Матросов үрнәгендә зур фидакарьлек күрсәтеп, күкрәге белән дошманның ут өермәсен томалый, сугышчан иптәшләренә җиңүгә юл ача... 1944 елда исә яу кырында, мөһим бер биеклекне яулаганда, фашист ядрәсе Павелның гомерен кисә...

Бик авыр кичерәләр мондый олы кайгы-хәсрәтне өлкән Алексеевлар. Беренче Бөтендөнья сугышында катнашкан Алексей Илларионовичны да аямый үлем. Карт солдатның йөрәге кинәт ябырылган авырлыкларны күтәрә алмый...

«Инде нишләргә, ничек гомер итәргә?» — дип торганда, Татьяна Николаевна янына фронттан бер-бер артлы уллары Фрол белән Родион кайтып төшә. Гәрчә авыр яралы булсалар да, аларны тере килеш күреп, чиксез сөенә Ана кеше. Әмма куанычы озакка бармый аның — ике фронтовик улы да сугыш җәрәхәтләреннән яшьләй үлеп китә...

Бүгенге көндә бертуган Алексеевларның тик икесе — Александр белән Михаил гына исән. Сугышның башыннан алып ахырынача кадәр үткән, күп кенә орден-медальләр белән бүләкләнгән бу ветераннар хәзер Чабаксар шәһәрендә яшиләр...

Шулай да Татьяна Николаевна чагыштырмача бәхетле кеше икән: ул, сугыштан соң исән кайткан уллары кадер-тәрбиясендә тагын 25 ел яшәп, 91 яшендә вафат була...

www.darul-kutub.com

4. ФӘТТАХОВЛАР

Ә менә Татарстан Республикасының Мамадыш районындагы Урта Кирмән авылында гомер кичергән Фатыйха түти белән Фәттах ага Әхмәдиевларга һәм аларның сигез улларына мондый бәхет әз генә дә елмаймый. Гаҗәеп тирән драматизм белән сугарылган моңлы бу кыйссаны һич кенә дә тыныч сөйләп булмый...

...Дөрес, баштарак аларның да тормышлары түгәрәк, күңел күкләре аяз һәм кояшлы булган. Сабан тургайлы булган... Авылның иң булдыклы игенчесе, төзүчесе саналган Фәттах агай белән киндер тукымалар сугу остасы Фатыйха түтиләрнең ишле гаиләсе тирә-юньдә дан тоткан. Берсеннән-берсе уңган уллары белән бергәләп, гаилә башлыгы нарат бүрәнәләрдән күп тәрәзәле, алты почмаклы мәһабәт йорт та, каралты-куралар да торгызып куйган. Имана җирләре мулдан булгач, таза хәлле крестьяннар рәтендә йөргән алар. Хезмәтчеләр тотмаганнар — һәр эшне үзләре күмәкләшеп башкарганнар. Күмәк тормышның матурлыгын белгәнгә, файдасын күргәнгә, чын күңелдән ышанып, колхозга да иң беренчеләрдән керәләр Фатыйханыкылар. Керәләр һәм бар күңелләрен-осталыкларын биреп эшли дә башлыйлар. Гомумән, һәр яңа башлангычны күтәреп алучылар һәм аны тормышка ашыруда янып-ялкынланып эшләүчеләр, башкаларны киләчәк тормышның тагын да матуррак булачагына инандыручылар, рухландыручылар бертуган Фәттаховлар була да инде. Шәхси үрнәк, үтемле сүз, рухландыргыч җыр — менә аларның төп таяныр көчләре! Тора-бара Фәттах агайны, гаделлеге, булдыклылыгы, тынгысызлыгы өчен, яңа оешкан «Алга» колхозының баш тегермәнчесе итеп билгеләп куялар. Сынатмый ил агасы. Балалары да әти-әниләренең йөзләренә кызыллык китермиләр. Тырыш игенчеләр буларак таныталар алар үзләрен. Шуңа күрә көзен хезмәт көннәренә олавы-олавы белән иң күп ашлыкны да шушы ишле гаиләдәгеләр ала...

www.darul-kutub.com

Фатыйха түти белән Фәттах агайның иң олы уллары Исмәгыйль белән Ибраһим яшь Советлар властен саклап калу өчен, гражданнар сугышы фронтларында эчке һәм тышкы дошман белән бугазга-бугаз киләләр. Әлеге дәһшәтле көрәштә Исмәгыйль һәлак була. Ибраһим исә, кайнар канын түгә-түгә, абыйсының тәмамланмый калган эшләрен дәвам итеп, сугышны төгәлләп, туып үскән җирендә яңа тормыш төзергә ашкынып кайта. Бертуганнары Мөгътәсим, Мөхлисулла, Мәгъсүмҗан, Габделбарый, Мисбахетдин, Әгъмәлетдин белән бергәләп, Фәттаховлар данын Байрак кебек горур йөртә ул.

Авылда комсомол ячейкасы төзелгәч, аңа беренчеләрдән булып язылучылар-керүчеләр дә алар — Фәттахныкылар була. Уенын-чынын бергә кушып, «Фәттаховлар ячейкасы» дип тә йөртәләр бу беренче комсомолецларны. Урта Кирмән авыл советы башкарма комитетында сәркатиб булып эшләүче Мисбахетдин бер үк вакытта комсомол ячейкасы җитәкчесе вазифасын да җиренә җиткереп башкара. Соңрак ул, «Комсомол-яшьләр, самолётларга!» дигән чакыруга теләктәшлек белдереп, очучылыкка укырга китә һәм киләчәктә бар тормышын авиациягә бәйли…

Бөек Ватан сугышы башланганчы, гаиләдә 8 баланың икесе — Ибраһим белән Мөгътәсим генә гаилә корып өлгерә. Ибраһим авылда игенчелек белән шөгыльләнүен дәвам итә, ә Мөгътәсим башта Пермьдә, аннары Дон буендагы Ростов шәһәрендә шахтер булып эшли, үзен стахановчы буларак таныта. Хатыны Гамилә үлгәч, Исмәгыйль исемле улын, Нәсимә, Мәрьямбикә, Рәхимә исемле кызларын ияртеп, яңадан туган җиренә — Мамадышка әйләнеп кайта…

Сугыш уты кабынгач, бертуган Фәттаховлар бердәм рәвештә, үзләре теләп, яу кырына китәләр. Кайберләрен, бронь биреп, район хәрби комиссариатыннан кире борып та кайтаралар башта. Әмма алар үз сүзләрендә нык тора. Мө-

www.darul-kutub.com

гътәсим абыйны, мәсәлән, өч мәртәбә боралар. Ә дүртенче баруында ул барыбер үз теләгенә ирешә...

Бертуган Фәттаховлар төрле фронтларда, төрле гаскәрләр составында дошманга каршы аяусыз көрәштә барысы да батырларча һәлак була. Мисбахетдин исемле очучы туганнары легендар капитан Гастелло үрнәгендә олы фидакарьлек күрсәтә: хәрби заданиене үтәп кайтканда, дошман снаряды тиеп самолётына ут капкач, хәрби очкычын фашистларның җанлы көчләре, техникасы өстенә юнәлтә...

Фәттах агай, бер-бер артлы килгән кара хәбәрләрне күтәрә алмыйча, вакытсыз дөнья куя. Ә Фатыйха түти, зур сабырлык белән, ниндидер бер могҗиза туып, улларының кайсы да булса исән-сау кайтыр дип көтә — күңел түрендәге өмет утын һаман да сүндерми. Әнә бит, төпчек улы Әгъмәлетдин дә: «Кадерле Әти-Әниемә — сагынганда карар өчен!» — дип җибәргән, кулына чәчәк бәйләме тотып төшкән фоторәсеменең артына:

...Иделләрне йөзәмен дә буйлыймын,
Киткән кошлар да бер кайта,
Кайтырмын дип уйлыймын! — дип, шигъри сүзләр язган — үтә газиз-кадерле кешеләрен юатырга, рухландырырга тырышкан.

— ...Әбиебезнең иң соңгы ышанычы Әгъмәлетдин абый иде, — дип сөйли Фатыйха т үтинең оныгы, Ибраһим абыйның кызы Марзия апа Бикмурзина. — Чөнки Җиңү көненнән соң да аннан хатлар килеп торды әле. Ерак Көнчыгышта хезмәт итә иде ул. 1945 елның сентябрь аенда аның белән элемтә өзелде...

Әгъмәлетдин абыйның японнарга каршы сугышканда батырларча һәлак булу хәбәрен очраклы рәвештә генә ишеткән идем. Шулай беркөнне, безнең Урта Кирмән авылында яшәүче Миңсылу түтигә ияреп, күршедәге Чытыр (Су-Елга) авылына — аның яңа гына сугыштан кайткан энесе Мәгъсүмҗан абый Юнысовларга мендек. Менә шул фронтовик

www.darul-kutub.com

үзара сөйләшеп утырганда, безнең Әгъмәлетдин абыйның да исемен зурлап телгә алды: «Якын дуслар идек... Японнар кулындагы мөһим бер биеклекне алганда, аларның ут чәчүче пулеметы авызына күкрәге белән ятып, аны томалап, безнең сугышчыларга җиңүгә юл ачты. Соңыннан, плащ-палаткасына төреп, салютлар биреп, олылап җирләдек үзен...»

Мин моны ишеткәч тә, йөгерепләр диярлек, әбиебез янына кайттым һәм күргән-белгәннәремне чәчми-түкми аңа сөйләп бирдем. Гаҗәеп сабыр булган әбиемнең күзләреннән мөлдерәп берничә бөртек яшь тамды. Соңгы яшьләре...

Икенче көнне әбием, Мәгъсүмҗан абый янына менәр өчен, иртән-иртүк яхшылап әзерләнә башлады. Саклап тоткан әйберләрен барлап, тәмле ризыклар пешерде, улларына дип атап җыйган чикләвекләрен янчыкка тутырды. Һәм бөрчекле ак күлмәген киеп, ак шәльяулыгын ябып, мине дә үзенә ияртеп, җәһәт-җәһәт атлап, Чатырга юл тотты.

— ...Улым, син миңа Әгъмәлетдинем кебек, шуңа күрә һәммәсен яшермичә сөйлә, мин инде карт кеше — барысын да күтәрәм, — диде әбием Мәгъсүмҗан абыйга...

Фронтовик дусты ялындырмады...

Ана төпчек улының соңгы батырлыгы шаһиты булган шул якташ солдат сөйләгәннәрне, бар дөньясын онытып, сәгатьләр буе тыңлап утырды. Күңелен борчыган күп кенә сорауларга тулы җаваплар алса да, тиз генә Мәгъсүмҗан абый яныннан китәсе килмәде аның... Авылыбызга без бары тик кичкырын гына кайттык. Әбиебез, үзенең аерылмас юлдашы булган өрәңге таягына таянып, бик әкрен генә, үзалдына уйланып һәм, вакыт-вакыт газиз улларының исемнәрен берәм-берәм телгә ала-ала: «Кайларда ятасыз сез хәзер, балакайларым?» — дип өзгәләнеп кайтты.

Сабыр савытлары тәмам тулып ташкан иде әбекәебезнең... Шуннан соң урын өстенә егылды ул.

www.darul-kutub.com

— ...Улларымны күрермен, дип өметләнгән идем... Кайтмадылар инде... Ләгънәт кенә төшсен инде бу йөзе кара сугышка, аны башлаучыларга!.. Минем кебек, чәчләре вакытсыз агарган аналарның... улларым кебек, чәчәктәй гомерләре иртә өзелгән балаларның... чиксез нәфрәте эзләп тапсын аларны! Аллаһы Тәгалә аларга тиешле җәзаларын бирсен!.. Ә сез... гөлкәйләрем... сау-сәламәт булып... бәхетле-имин тормышта яшәгез!.. Миннән... хәер-фатиха сезгә!..

Әнә шундый сүзләр белән фани дөньядан мәңгелеккә күчте Әбиебез.

Шаһинур МОСТАФИН,
Эзтабарларның «Хәтер яктысы»
берләшмәсе җитәкчесе,
Россия Хәрби-тарихи фәннәр
академиясенең мөхбир-әгъзасы

www.darul-kutub.com

ТАТАРНЫҢ СОҢГЫ ИШАНЫ

Гайнуллин Гарифулла Гайнулла улы 1894 елның 24 мартында Буа районының Аксу авылында крестьян гаиләсендә дөньяга килә. 1909-1914 елларда үз авылының башлангыч дини мәктәбендә укый.

20 яшендә ул Донбасска күмер чыгару шахталарына акча эшләргә китә. Тиздән, 1915 елда, патша армиясенә чакырыла. I Бөтендөнья сугышында катнаша. Варшава шәһәре янында барган бәрелештә каты яралана. Госпитальдән, терелеп, 1917 елны туган авылына кайта.

Илдә Совет хөкүмәте урнашканнан соң, 1918 елда Кызыл Армия сафларына чакырыла. Ак гвардиячеләр белән сугышларда катнаша. Царицыно (Волгоград) янында 1919 елның гыйнварында каты яралана һәм Деникин армиясенә әсирлеккә төшә. Әсирлектә вакытта Дондагы Ростов (Ростов-на-Дону) шәһәрендәге лазаретта ята. Тиздән — 1920 елның гыйнварында Кызыл Армия отрядлары ярдәмендә азат ителә, Будённый армиясенең 62 кавалерия полкына кушылып, телефонист булып хезмәт итүен дәвам иттерә.

1921 елның май аенда, демобилизациядән соң, туган авылына кайта. 27 яшендә авылдашы Нурмөхәммәтова Разия Нурмөхәммәт кызына өйләнә. Укый-яза белүче, авылдашларының ихтирамын казанган Гарифулла Гайнуллин 1923 елда авыл советы әгъзасы, 1924 елда Аксу кооперациясенең идарә әгъзасы, ә 1927 елда Аксу кредит оешмасының идарә әгъзасы итеп сайлана.

Авылдагы авыр тормыш, хәерчелек аны 1930 елда Мәскәү өлкәсенең Шатура шәһәренә акча эшләргә китәргә мәҗбүр итә. Анда ул берничә ел төзелеш эшләрендә эшли. 1933 елда Аксу авылына кайта. Үзенең шәхси хуҗалык кереме хисабына тормышын алып бара. Ул вакытта Аксу авылы халкы яшелчә, күбесенчә, кишер үстереп, аны сәүдә итеп яши торган була.

www.darul-kutub.com

1934 елда авылдагы авыр икътисади хәл аны гаиләсе белән Үзбәкстанның Ташкент шәһәренә акча эшләргә китәргә мәҗбүр итә. Анда ул тимер юлга каравылчы булып урнаша. Бер ел чамасы эшләгәч Махачкала шәһәренә хатынының туганы, Зәйнулла ишан Рәсүлев укучысы — Баязид ишан Хәйруллин янына күчә. Дагестан балык трестында бригадир булып эшли. Бу елларда Гарифулла Гайнуллин Баязид ишанның мөриде була һәм үзен тарикатькә багышлый.

1937 елда ул яңадан туган авылына кайта, колхозда һәм үз хуҗалыгында хезмәт итә. Бөек Ватан сугышы башлангач, 1942 елның апрелендә Гарифулла хәзрәт Совет армиясе сафларына алына. Казанда хәрби хезмәткә өйрәнә һәм Сталинград шәһәрен сакларга җибәрелә. Канкойгыч сугышта берничә тапкыр каты яралана, озак кына госпитальдә дәвалана, соңрак инвалидлык алу сәбәпле, хәрби хезмәттән азат ителә. Туган авылына кайтып, шәхси хуҗалыгында эшләвен дәвам иттерә, орлыклар сату белән шөгыльләнә һәм тарикать юлында зур тырышлык куя, мөршид дәрәҗәсенә ирешә.

1951 елда Гарифулла хәзрәт гаиләсе белән Казанга күчеп килә. «Химчистка» артелендә каравылчы булып эшли. 1956 елның октябрендә пенсиягә чыга.

Казанда Гарифулла хәзрәт атна саен яшерен рәвештә үз шәкертләрен җыя, алар бергәләшеп хафи һәм җахри зекерләрен әйтәләр. Аның мөридләре саны уннан артмый — күбесе олы яшьтәге кешеләр була. Гарифулла хәзрәт даими рәвештә Казанның Мәрҗани мәчетенә йөри, өшкереп күп кешеләрне дәвалый. Аның янына һәрдаим кешеләр киңәш һәм ярдәм сорап килә. Эчке эшләр органнары тарафыннан аның эшчәнлеге һәрвакыт каты күзәтүдә була.

Гарифулла хәзрәтнең иң якын көрәштәшләренең берсе — Габделханнан хәзрәт Сафиуллин (1973 елда ахирәткә күчә). Ул да шулай ук Баязид Хәйруллин шәкерте була. Казанда яши, ишан буларак таныла.

www.darul-kutub.com

1957 елда Гарифулла хәзрәт СССРда яшәүче кешеләрнең бик сирәгенә насыйп булган Мәккә шәһәренә барып, хаҗ кылу бәхетенә ирешә.

Гарифулла хәзрәт 1984 елның 6 апрелендә 90 яшендә дөньядан китә. Ул Казан шәһәренең Яңа татар бистәсендәге мөселман зиратына күмелгән. Г.Гайнуллин үзененең варисы итеп Буа шәһәрендә яшәүче Камил Бикмөхәммәтовны калдыра (1922-2000).

Гарифулла хәзрәт Разия ханым белән 13 бала тәрбияләп үстерә (Хәмзә, Мәсхүт, Исламия, Суфия, Камил, Әхәтҗан, Кәүсәр, Әминә, Рокыя, Зөбәрҗәт, Җәүһәрия, Кәүсәр), аларның күбесе балачакта ук үлә. Бүгенге көндә Казанда аның 3 кызы яши: Зөбәрҗәт (1928), Җәүһәрия һәм Кәүсәр (1930).

Татар халкының соңгы ишаны Гарифулла хәзрәт, үз заманының абруйлы кешеләреннән булып, илебездәге авыр дәһрилек (атеизм) елларында ислам динен саклап калуга зур өлеш кертә. Замандашлары Гарифулла хәзрәтне якты-нурлы йөзле, югары әхлак иясе һәм диндар кеше буларак, тирән ихтирам белән искә алалар, аның рухына дога кылалар.

Рәшид МАЛИКОВ,
тарих фәннәре кандидаты,
Буа мәдрәсәсе директоры

www.darul-kutub.com

СУСЛОНГЕРДА ИСТӘЛЕК ТАШЫ КУЕЛДЫ

Бөек Җиңүнең 70 еллыгы якынлашкан көннәрдә Татарстанның Арча һәм Әтнә районнарыннан дистәдән артык кеше: хакимият вәкилләре, сугыш ветераннары, дин әһелләре Суслонгерга барып, биредәге лагерьда сугыш чорында мәрхүм булганнар истәлегенә мемориал такта куйды, алар рухына дога кылды. Мари Иле республикасының Звенигов районы Суслонгер шәһәр хакимияте башлыгы Владимир Кондратьевич Веселов һәм җирле халык Татарстаннан килүчеләрне хөрмәт белән каршы алды.

Суслонгер лагере, Бөек Ватан сугышы башлангач, 1941 елның июленнән 1943 елның ноябренә кадәр эшли. Хәзерге Суслонгердан 10 чакрым урман эчендә урнашкан әлеге лагерьнең вазыйфасы — рус телле булмаган халыкны — татарларны, башкортларны, чувашларны... рус теленә өйрәтү һәм курсантлардан сугышка пулемётчылар, артиллеристлар, танкка каршы ата торган мылтыклылар взводы командирлары әзерләү була. Бу өйрәнүләрне ун меңнәрчә солдат үтә. Монда булганнарның хатирәләре буенча, бу лагерьда йөзләгән кеше коточкыч җәфалар күрә, күпләр авырлыкларга чыдый алмый мәрхүм була.

НЕМЕЦЛАР БОМБАГА ТОТМАГАН...

РФ Оборона министрлыгының Үзәк архивы күрсәткечләре буенча, сугыш елларында бу станциядә 31 нче, 46 нчы запас һәм 47 нче өйрәнү укчы дивизияләре, тагын ике — 102, 105 нче гаубица артиллерия бригадалары урнаша. Югалтулар булырга тиеш тә түгел кебек, чөнки монда сугышлар булмаган, немецлар килеп бомба да ыргытмаган, ә үлүчеләр саны йөзләр белән исәпләнә.

Бөек Ватан сугышының Казан музей–мемориалы мөдире Михаил Черепанов бүгенге көнгә Суслонгер җирендә респу-

www.darul-kutub.com

бликаның барлык районнарыннан да чакырылган 300 татарстанлының үлеп калуын, аларның исемнәре билгеле булуын әйтә. Әмма бу әле чик түгел икәнлеге күбебезгә мәгълүм.

Суслонгерның архивы булмау, булса да мәгълүматларның яшерен икәнлеге җанны әрнетә. Биредә үлеп калучылар үзләренең ни өчен мәсхәрәләнгәннәрен аңламаган. Монда үлеп калучыларның балалары да җитмештә хәзер, оныклары да иллене үтеп бара, ә мәгълүмат юк. Болай булырга тиеш түгел бит?!

Кундыш, Сурок лагерьлары да була, тик аларның берсендә дә Суслонгердагы кебек ачлык, ялангачлык булмый. Солдатлар ачка чыдый алмыйча чүплекләрдә актарына торган булган, күрсәләр анысы өчен дә җәзалаганнар. Баштарак кызыл чөгендер генә ашап үлүчеләр дә күп булган. Ышана торган да түгел, тик монда эшләүче югары чиндагыларның «шестерка»лары солдатлар ризыгын, киемнәрен базарда сатып акча эшләгәннәр. Социаль челтәрдәге күп чыганакларда «СССРның халык комиссары К.Е. Ворошилов килеп тәртипсезлекләр раслангач, гаеплеләр җәзалана, лагерь эшләүдән туктый» дип языла.

«МИН МОНДА ҮЛЕП ТЕРЕЛДЕМ»

Әтиемнең әтисе — бабам Габдерәүфнең бертуганы Кави Баттал улы да, сугыш башлангач, өйрәнергә алынган җиреннән башка меңләгән солдатлар белән бергә, фронтка китә алмыйча, Суслонгер урманында ятып калган. «Без илткән бәрәңгеләрне агач башларына элеп саклый торган булганнар, үзләренә эләкмәгәндер дә инде», — дип уфтана иде Фатыйма әби. Гомеренең соңгы көненә кадәр иренең башына җиткән мәлгуньнәрне сүкте ул. Без бабайның башына җитүчеләрне фашистлар дип белеп үстек. Сабый бала үз илендә солдатларны шул дәрәҗәдә каһәрләүләрен каян белсен?!

www.darul-kutub.com

Куәмнән туры юлдан җәяүләп ирләренә ашарга илтүчеләр арасында бер Фатыйма әби генә булмаган. Иске Җогып авылында яшәүче Раушан абый Садыковны — 40 көнлек сабыйны әнисе Бибизәкия, күршеләрендә калдырып, ире Әнәс Садыков янына Суслонгерга ике-өч тапкыр барган.

1941 елда Мари урманына киткән Шәрип Әхмәтҗанов янына, Олы Әтнәдән 125 чакрым җәяү юл үтеп, хатыны Майтап та 7 тапкыр ашарга илткән. «Әтинең энесе Мөхәммәтҗан да шунда булган, алып барган ашамлыкларның яртысын офицерларга бирә идек, шунсыз ирләребезгә бирмәделәр дип сөйли иде әни», — дип искә ала Мөбарәкша абый Әхмәтҗанов.

Олы Әтнәдә яшәүче Наилә апа Хөсәенова да әнисе Гайшәнең әтисе Әхмәтҗан янына барганнарын яхшы хәтерли. «Ризык алып килсәгез, кесәгә сыя торган итеп пешерегез, саклар өчен җайлы була, алайса алып бетерәләр» дип әйтә торган булган ул.

Арча районының Наласа авылында гомер итүче 90 яшьлек Газиз бабай Сабиров та оныта алмый Суслонгерны. Шушы җиргә барып хезмәттәшләре рухына бер дога кыласы килә аның: «1943 елның ноябрендә алты авылдашым белән бергә барып төштек Суслонгерга. Алты ай буе сугышырга өйрәттеләр, хәрби киемнән булмасак та, мылтык тотып басуда йөрдек, андагы халыкның җәфа чиккәнен, ачка интеккәнен сөйләп бетерә торган түгел. Ашарга 12 кешене бергә утырталар иде. Өстәлдә калай тәлинкәләр, хәзер андыйлар юк инде, шуңа шулпа салып бирәләр. Ул су гына, аны күтәреп эчәбез, тамакка да йокмый. Иртән дә, кичен дә шул шулпа. Төшке ашка шул шулпага өстәп бер агач аш кашыгы җебетелгән сохари бирәләр. Бөтен ашау шул. Бараклар, землянкалар тезелеп киткән, урын булмаганнар плащ-палаткаларда тора. Ә 1941 елда килгәннәр күл буенда шалаш корып, озын борыннар каһәрләвенә түзеп, агач бүрәнәләр сөйрәп ташып бараклар, землянкалар салалар, 10-12 сәгать эшләү. Кышын

www.darul-kutub.com

суык үзәккә үтә. Урман эчендә булса да утынлыкка агачларны «җәһәннәм читеннән» ташыталар. Кырылды инде халык, сугыш Герман җирендә булмады ул, Суслонгерда булды. Мин үлеп терелдем анда. Ачлыктан шешенеп үлә дип, тимер кружкага су салып, каз канаты белән авызны сыпырганда айнып киткәнмен, гомер бетмәгән булгандыр. Аннан фронтка чыгып китү зур бәхет саналды. Без Наласаның алты егете май аенда чыгып киттек Суслонгердан, Белоруссия фронтына эләктек, тик бер бәхетсез кайда да бәхетсез инде...» — дип туктап калды Газиз бабай. Төнлә Суслонгерны өндәге кебек күреп, дерелдәп торып утырган вакытлары күп була аның. «Калтыратып, дерелдәтеп уята, 70 ел узса да, онытылмый, бәгырьдә ул», — ди әтисен җил тегермәне салган өчен кулак дип сөргәннәрен дә күргән ветеран.

Районыбызның Ары авылында яшәүче атказанган мәдәният хезмәткәре Гарәфи ага Әхмәтҗановның хатирәләре дә Газиз Сабир улыныкына аваздаш. «Язмыш җилләре мине дә 1943 елның октябрендә, колхозга бирелгән нәрәт нигезендә, 1927 елгы егетләр белән бергә Мариның Суслонгерына китерде, аннан Шелонгер станциясенә агач ташыдым. Минем белән бергә авылдан Габдуллахан да бар иде. Биш кубометр чыгарасың икән, ашарга талон бирәләр: атка — солы, үзебезгә — 500 грамм ипи, көнлек норманы үтәмәсәң, атка да,үзеңә дә ашарга юк. Көндез агач чыгарабыз, ә төннәрен болын буенда атларны саклыйбыз. Учак ягып, киемнәрне утта тотып бетләрне коябыз. Бердән алып унга кадәр санаганчы, шырпы тартмасы бет белән тула иде. Киенергә юньле кием булмады. Эшли торгач, Габдуллаханның күлмәге таушалып, ертылып, өстенә кияргә яраксыз хәлгә килде. Бер мари хатынына яшереп кенә утын алып кайтып биреп, күлмәкле булдык. Ул мескен хатынның ире үлгән булган, күлмәк шул мәрхүмнеке иде. Минем аяктагы чолгау тузды.Тагын утын алып кайтып, аяк чолгаулы булдым, ә чабатаны үзем үрә идем. Без мон-

www.darul-kutub.com

да күргәннәрне эт тә күрмәде. Көне буе эшлисең, ял юк. Әле шуның өстенә халыкны ач тоталар иде. Түзә алмаслык хәлләр иде анда. Бервакыт качып та карадык, куып тотып кире алып кайттылар, каты итеп кыйнадылар. Безнең белән Чепья кызлары да бар иде. Аларны аннан соң хөкемгә тарттылар, безнең яшебез җитмичә генә калдык», — дип сөйли Гарәфи абый.

СУСЛОНГЕРДА — АРЧА ИСТӘЛЕГЕ

Суслонгер шәһәр тибындагы гадәти бистә, татар тормышыннан азрак аерылса да, биредә йортлар начар түгел, яңа төзелгәннәре дә бар. Юллар да бездәге кебек: асфальтлы урыннары да, машина батарлыклары да очрый. Урам тутырып йөргән кешеләрне очратмадык, берән-сәрән генә. Бар да гади.

Зират янәшәсендә Суслонгерда үлеп калучылар хөрмәтенә Мари Иле кешеләре тарафыннан куелган һәйкәл. Чәчәкләр дә салынган, чиста. Караусыз булса нихәл итәр идең. Янәшәсендә куелган тагын бер таш бар. «Анысын узган ел Югары Осланнан китерделәр, соңгы елларда менә шулай һәлак булганнарны искә алып килә башладылар», — диде Суслонгер шәһәр хакимияте башлыгы В.К. Веселов.

«Бу зиратка урман эчендәге чокырга күмелгән мәетләр соңрак күчереп җирләнде, 1950 нче еллардан башлап монда кеше күммибез инде, бу ябык зират, карап кына торабыз. Ә ул чакта, 4 класста укучыларга, өелеп торган мәетләрне зур чокырга ташлап, аны җир белән тигезләргә куштылар. Монда румыннар, немецлар, дип аңлаттылар. Без аларның үзебезнекеләр: татарлар, чувашлар, Киров өлкәсеннән килүчеләр булганлыгын сонрак белдек. Монда әйләнә-тирәдә гел мәетләр. Госпиталь урыны урман эчендә, әле кереп булмый анда», — дип уңайсызланып туктап калды бүгенге көндә биредә гомер итүче Александр Богатырев. Үзенең туган җирендәге бу

www.darul-kutub.com

вәхшилек өчен җанына тынычлык тапмаган бу агай да, без дә бер бизмәндә тигез кебек тоелдык. Дүртенче сыйныф баласы монда лагерь түгел, госпиталь иде, гел яралылар ташыдылар, үлүчеләр бик күп иде, дип хәтерендә калдырган. Һәркем үзенчә хаклы, еллар төрле дә, чынбарлык кына ачы…

Мәрхәмәтле хуҗалар белән саубуллашып, кайту юлына кузгалдык. Туган якка алып кайта торган юллар һәрвакыт кыска тоелып, күңелгә рәхәтлек бирә. Изге гамәл кылып канәгатьлек алсак та, бу юлы җан иңрәве басылмады. Тарих үзендәге кара таплар белән бергә безгә иярде…

Сүрия МИНГАТИНА, журналист

www.darul-kutub.com

ДҮРТЕНЧЕ БҮЛЕК
ПИСЬМА С ФРОНТА

На «Радио Азан. Голос Ислама» запустилась новая программа!

В преддверии 70-летия Победы в Великой Отечественной войне радио подготовило специальный проект «Письма одного солдата». В прямом эфире будут зачитаны весточки солдат, воевавших на фронтах Второй мировой. Письма были предоставлены Национальным музеем Республики Татарстан. Передача выходит каждый понедельник и среду в 8.50, 12.50 и 20. 50. Слушайте новый проект на русском и татарском языках только на радио Азан! Те, кто по тем или иным причинам не смог прослушать в прямом эфире, могут найти программу в нашей группе «В Контакте» в аудиоархивах http://vk.com/radioazan

www.darul-kutub.com

«СОВЕРШИТЕ ДУ'А, ЧТОБЫ Я ВЕРНУЛСЯ ЖИВЫМ»

В истории народов много значимых, эпохальных событий, которые навечно запечатлелись в памяти поколений. Таким важным историческим событием явилась Великая Отечественная война 1941-1945 гг. Память о ней живет в сердцах потомков и в письмах с фронта. Читая письма солдат с передовой линии фронта, ощущаешь их интонацию, теплоту и искренность чувств, веру в победу и скорую встречу с родными и близкими.

...Солдатские письма. Треугольники, сложенные из страничек ученической тетради или грубой оберточной бумаги. Писались они в блиндажах и окопах, во время коротких передышек между боями или в период излечения в условиях полевого палаточного госпиталя. Содержание этих писем примерно одинаково — каждодневный тяжелый труд, походные условия, просьба не тревожиться, но всех их объединяет надежда на победу над врагом.

Вот судьба одного из рядовых солдат той войны, семидесятую годовщину Победы которую мы с вами готовимся отметить.

Гуссам Мингазетдинович Мингазов родом из села Альметьево Муслюмовского района Республики Татарстан. 18-летним парнем был призван на фронт в сентябре 1941 г. Воевал на передовой в составе 1060 стрелкового полка, принимал непосредственное участие в обороне Смоленска.

Сохранилось письмо солдата, адресованное близким:

«Это письмо, наполненное чувствами искренней любви и уважения, пишет ваш сын — солдат Красной Армии, который воюет с ненавистным врагом, защищая нашу Родину. Дорогие папа и мама, я очень скучаю по вам и отдал бы все ради того,

www.darul-kutub.com

чтобы увидеть вас и поговорить с вами. Мои теплые приветы и пожелания братцу Усману и сестренке Насиме, бабушке и тетушке Гарифе, а также дядюшке Сибаю и всей его семье. Всем нашим родственникам, соседям, человеку, читающему эти строки, и всем слушателям, всем тем, кто будет интересоваться мной, моим сверстникам — парням и девчатам.

А теперь расскажу о положении на нашем участке фронта. Мы с нашей частью продвигаемся вперед, нанося удары по отступающему противнику. Вот уже пять дней быстро продвигаемся вперед, наступая на запад. Мой однополчанин-земляк Галимзян Хаисов, что родом из села Айман, получил во время боя ранение и вышел из строя. Мы с ним разлучились. Теперь я нахожусь в непосредственном подчинении командования нашего подразделения.

Дорогие отец и мать, попросите стариков совершить ду'а, чтобы я вернулся с войны живым и невредимым. Милостью Аллаха Та'аля, после возвращения домой я достойно отблагодарю их за это. Дорогой папа, ты знаешь, что такое война не понаслышке. Получив мое письмо, дайте мне знать, опишите все, что происходит в нашем селе. Все мои мысли и мечты о том, как вернуться домой живым и здоровым, увижу всех вас. А пока я буду ждать ответа на мое письмо и обещаю писать вам почаще. На этом заканчиваю. Ваш сын Гуссам с надеждами на скорейшее возвращение и желанной встречи. 23 августа 1942 года»

...10 сентября 1942 года во время сражения при селе Ожигово Смоленской области Гуссам Мингазов пал смертью храбрых. За ратные подвиги солдат был награжден медалью «За отвагу», родители получили Благодарственное письмо от командования части.

www.darul-kutub.com

«ПОЛУЧИВ ЭТО ПИСЬМО, ПОСВЯТИТЕ МНЕ ДУ'А...»

Как единственную реликвию в память о своем сыне и брате Ярулле Галиуллине хранят в небольшом селе Савиново Нурлатского района Республики Татарстан его письма и фотографии. Совсем юным, восемнадцатилетним пареньком он встал в ряды защитников Родины в мае 1942 г. Из писем, присланных с передовой, о нем известно, что он был три раза ранен, восстанавливал здоровье и вновь брал в руки оружие, чтобы освобождать родную землю от полчищ неприятеля.

Последняя весточка за его подписью пришла в феврале 1945 г., когда до победы оставалось всего лишь два месяца. Родители, два брата и две сестры Яруллы до последнего ждали его, с трепетом перебирая пожелтевшие от времени письма. А в них ощущение теплоты и заботы о родных и близких, воспоминания о мирной и безмятежной жизни, тревога за их благосостояние и дальнейшую судьбу и ни слова о тяготах фронтовых буден.

Вот как обращается защитник Родины к своим близким:

«Самые дорогие на всем белом свете, мои отец и мать! Адресую вам мои искренние и теплые чувства, передаю привет также моим любимым сестрам и братьям, а также всем родственникам, соседям, старикам нашего прихода, молодежи села и всем, кто помнит и любит меня».

Причем, каждое свое письмо солдат начинает с такого пространного вступления, затем он интересуется состоянием хозяйства, как уродились хлеба. Его также волнует, достаточно ли заготовлено на зиму продуктов, дров и сена для домашних животных. Он спрашивает, как удалось справиться с оплатой налогов, достаточно ли картофеля на семена, чтобы по весне можно было без опаски засеять поле. Он также просит, чтобы

www.darul-kutub.com

ему выслали адреса его сверстников, призванных на войну, чтобы вести с ними переписку.

«А как дела в нашем колхозе, — пишет Ярулла, — нелегко, наверное, приходится управляться одним женщинам без крепкой поддержки мужчин. Надо выстоять в этом испытании. Ведь за трудностями непременно придет и облегчение, настанет мирная и спокойная жизнь»

Обращаясь к сестренкам, солдат пишет: «Мои самые теплые пожелания сестренкам Минниасме и Минсылу, а их столь великое множество, подобно звездам на небосводе. С нетерпением жду от вас писем. А за меня не беспокойтесь, я жив-здоров, слава Аллаху, ни в чем не нуждаюсь, раны мои почти зажили. Я очень рад, что вы все здоровы».

Из писем солдата видно, что он помнит о Всевышнем: «Получив это письмо, по возможности, попросите кого-нибудь из стариков прочитать Коран и посвятите мне, Вашему сыну, ду'а, ведь милость Аллаха Та'аля безгранична!».

Каким бы сдержанным и твердым не желал казаться Ярулла, в некоторых строках его писем прорываются пронзительные сыновние чувства: «Мои милые отец и мать! Вы для меня так же дороги, как моя душа. Обращается к вам воин Красной Армии ваш ненаглядный сын Ярулла. Я очень скучаю по вам, и от этого мое лицо обрело желтый оттенок. Единственное мое желание увидеть хоть одним глазком ваши лучезарные лица и замолвить одно единственное словечко. Сам я подобно птице в клетке бьюсь, устремленный душой к вам».

А самые последние письма Яруллы Галиуллина удалось найти при помощи интернета. Вот последние строки из его письма, датированного 13 марта 1944 г.: «Хорошо, будьте все здоровы! С пожеланиями скорейшего изгнания врага и желанной победы, радостных мгновений нашей встречи. Ваш сын Ярулла»

www.darul-kutub.com

«НАСТАЛИ ГОРЯЧИЕ ДЕНЕЧКИ — ГОНИМ ВРАГА»

Судьба простого казанского паренька Исхака, подобно судьбам тысяч его сверстников, после 22 июня 1941 г. круто изменилась. А до этого поэтически одаренный юноша пробует себя в литературе. Его первые опыты получили одобрение у таких маститых мастеров слова, как Хасан Туфан и Фатхи Бурнаш. Его стихи публиковались на страницах популярных журналов «Яналиф», «Чаян», «Азат хатын». Окончив школу, Исхак Закиров поступает в институт, работает в финансовой системе. С первых дней Великой Отечественной уходит на фронт.

Вот как вспоминает о встрече с ним писатель Абдулла Ахмет: «Я встретил Закирова недалеко от Великих Лук в полевом госпитале, где находился после ранения. Среди ожидавших машину раненных солдат я обратил внимание на молодого паренька с перевязанной рукой. У него был усталый изможденный вид. Я его узнал, и мы разговорились. Вражеская пуля пробила ему левое предплечье. Как только прибыла машина, я помог ему взобраться в кузов. Стоило тронуться в путь машине с ранеными, как весь район подвергся атаке немецкой авиации...»

Известно, что сержант Закиров был дважды ранен в декабре 1942 г. и в сентябре 1943 г. Воевал он в Первом Прибалтийском фронте в составе 325 стрелковой дивизии 110 полка 2 стрелкового батальона.

Исхак Кадырович Закиров геройски погиб 14 июля 1944 г., поднимая в атаку своих однополчан, при освобождении от врага села Городиловичи Освейского района Витебской области. Вот как охарактеризовал нашего земляка командир полка подполковник Булгаков: «Он сражался с врагом бесстраш-

www.darul-kutub.com

но, как лев. Четыре раза представлялся к правительственным наградам. Посмертно удостоен Ордена Отечественной войны второй степени».

До нас дошли письма славного воина своим близким. Вот некоторые отрывки из этих писем:

«Дорогая мама, брат мой Усман, сестрица Фаузия!

Только не волнуйтесь за меня. Все у меня замечательно: сыт, одет-обут и настроение отличное. С командованием и однополчанами взаимоотношения нормальные. Единственная моя просьба к вам: пришлите свежие газеты и книги. 19 декабря 1941 года».

«Настали горячие денечки — гоним врага, в ярости он дотла сжигает села и населенные пункты, так что по ночам небосвод озарятся красным цветом. Наша часть заняла участок леса, в котором скрывались мирные жители. Было много погибших от мороза и голода. За все эти преступления враг ответит сполна. 21 декабря 1941 года».

«Милая мама, не беспокойся за меня. Сейчас наша часть занимает оборону. Наш блиндаж так крепко отстроен, что неуязвим для вражеских мин и снарядов, не говоря уже о немецких пулях. Я хладнокровен к этим штучкам, так что вражеские разрывные и трассирующие пули мне представляются занимательным зрелищем. Меня зачислили в кандидаты ВКП(б). 20 ноября 1942 года».

«...Я приспособил освободившийся от снарядов ящик для хранения книг, газет и журналов. Мои однополчане пользуются ими как в библиотеке. Наши агитаторы также не остаются в стороне, готовятся к различным диспутам и беседам. Кроме того, я являюсь ответственным за выпуск стенгазеты, ведь меня избрали помощником командира батальона по политработе. Командир, оценивая мою работу, часто повторяет: «Стенгазета, которую выпускает Закиров, довольно остро отражает жизнь подразделения». Постановку агитмассовой

www.darul-kutub.com

работы в нашем батальоне признали лучшей. 21 июня 1943 года»

«Дорогая моя мама! Я уже писал вам, как немецкие пули ради забавы изрешетили мою шинель, шапку-ушанку, а однажды даже мои документы. На этот раз они добрались и до моей плоти. Я получил ранение руки и ноги. Прошу вас, не беспокойтесь и не волнуйтесь, ради Бога, ведь эти раны не столь серьезны. Я нахожусь в госпитале. Единственно, что меня огорчает, это то, что я отстану от своей части, так как мои однополчане ушли далеко на запад и догнать их практически не возможно. Потому я стремлюсь быстрее встать на ноги и продолжать бить врага. Война, словно игра в шахматы, увлекает, и мысленно я там, среди своих однополчан. Во время одного из последних сражений я нашел целую коробку карандашей. Во время ранения все это богатство потерял, радует, что сохранились мои документы и партийный билет. 3 марта 1944 года».

Сержант Закиров посмертно был удостоен Ордена Отечественной войны второй степени.

Рустем МАГДЕЕВ, журналист

www.darul-kutub.com

ВМЕСТО ПОСЛЕСЛОВИЯ...
ПРАЗДНИК ПОБЕДЫ: ВЗГЛЯД БОГОСЛОВОВ

Умар хазрат ИДРИСОВ,
экс-председатель ДУМ Нижегородской области:

Великая Отечественная война — это джихад всех советских людей против человеконенавистнических сил фашизма. В те страшные годы речь шла о жизни и смерти целого народа — советского, неотъемлемой частью которого были наши отцы, деды — мусульмане СССР. Руководители духовных управлений, муфтии, священнослужители того времени призвали мусульман к джихаду и активной борьбе против захватчиков. По призыву муфтия ДУМЕС мусульмане собрали огромные средства на танковую колонну, добровольно вступали в армию... Как на фронте, так и в тылу мусульмане, помня о том, что любовь к Родине — от веры в Аллаха, участвовали в этом джихаде и делали все для Победы, не жалея ни своих сил, ни жизней.

Не важно, что говорят сегодня иные недруги нашего Отечества, не важно, что говорят сегодня некоторые журналисты и политики, важно, что был великий подвиг народов СССР, была наша Победа! Те же, кто отказывается от героического прошлого, от подвига людей, которые еще живы, те, кто отказывается от павших героев, отцов и матерей, — они отказываются от Любви! Ведь чтобы отдать свою жизнь за торжество жизней других, надо любить людей: жен, детей, родителей и просто людей. А иным сегодняшним Гегель в свое время уже

www.darul-kutub.com

ответил: «Для лакея нет героя, не потому, что герой не есть герой, а потому, что лакей есть лакей!» 9 мая — священный день памяти, день возрождения патриотизма, любви к своему прошлому, без которого блекнет настоящее.

Усман хазрат ИСХАКОВ,
экс-председатель ДУМ РТ:

Защита Отечества, интересов государства, забота о его безопасности — одна из важнейших обязанностей человека перед Богом, дело благородное и достойное настоящего мужчины. Пророк Мухаммад (с.г.с) сказал: «Любовь к Родине — часть твоей веры». Поэтому война 1941-1945 годов — это джихад. Джихад ради сохранения своего крова, своей земли, нации, религии. И мы молим Всевышнего, чтобы погибших там, тех героев, которые отдали жизни, защищая нашу Родину, наше будущее, наши мечети, Он принял как шахидов. Хотя никто не может безошибочно утверждать, что все погибшие на той войне достигли степени шахидов и непременно войдут в рай. Но мы молим об этом Всевышнего.

Один из эпитетов Всевышнего — салям — Мир. Поэтому по окончании каждого намаза мы молимся: «Аллахумма анта с-салям ва мин-ка с-салям. Табаракта ва тааляйта я за-ль-джаляли ва ль-икрам!» — «О Боже! Ты есть мир! И мир исходит от Тебя!..». Эту молитву я бы советовал не забывать 9 мая. А также за всех погибших и умерших мы молимся словами: «Раба-на гфир ля-на ва ли-ль-ихвани-на ль-лязина сабаку-на би-ль-иман» — «Господь наш! Прости нам наши грехи и грехи наших братьев, которые с верой покинули этот мир прежде нас!»

Нафигулла хазрат АШИРОВ,
председатель ДУМ Азиатской части России:

Мусульман, принимавших участие в Великой Отечественной войне и исполнивших посмертно свой гражданский долг, на-

www.darul-kutub.com

зывать шахидами мы не имеем права! Их можем называть героями, орденоносцами, можем, и, наверное, должны отдавать дань уважения и почести за их мужество, но называть шахидами не можем. Ибо для этого война должна была носить чисто религиозный характер, а их борьба должна была вестись ради Аллаха и Его религии, а не какой-либо другой цели, какой бы священной она ни казалась. Ибо, исходя из исламских теологических принципов, шахидом может считаться только тот мусульманин, который, наряду с некоторыми другими причинами гибели, погибает ради Аллаха, а не ради какой-либо другой цели. В той же войне между собой воевали две диктаторские сатанинские системы, возглавляемые Гитлером и Сталиным. Они, подобно монстру, пожирали миллионы людских жизней, перемалывая в войнах судьбы миллионов. Вот те, искренне верующие в Аллаха мусульмане, которые безвинно погибли от рук палачей в лагерях и ссылках, сохраняя при этом свою религию, действительно стали шахидами.

Праздник Победы, который отмечается всеми гражданами страны, не входит в сферу религиозных праздников ислама. Это государственный праздник СССР, а теперь РФ, который был установлен решением людей и, значит, в любой момент, при стечении других обстоятельств, может быть снова отменен. Примеров подобного мы видели множество в бывших республиках СССР да и в нашей стране. Только за последний период целый ряд знаменательных дат решением парламента были отменены и назначены новые. Праздники ислама — Курбан байрам и Ураза байрам, закрепленные религиозными каноническими предписаниями, останутся неизменными, пока есть на земле хоть один мусульманин. Они будут святы всегда, ибо нет ничего вечного, неизменного, кроме принципов, установленных Аллахом. Определить свое отношение к Великой Отечественной войне и празднованию Победы каждый мусульманин должен сам.

www.darul-kutub.com

Дамир МУХЕТДИНОВ, первый заместитель председателя Духовного управления мусульман Европейской части России:

Сегодня в среде мусульманской молодежи высказываются такие мысли, что было бы лучше, если бы нас победила Германия. Это тревожная тенденция. И она усугубляется тем, что многие наши единоверцы учатся за рубежом, что не способствует росту их патриотических чувств. В арабских религиозных учебных заведениях студентам внушают мысль, что мир делится на два враждующих лагеря — «мир ислама» и «мир неверия, войны», а хиджра (переселение Пророка) трактуется многими арабскими богословами как обязанность мусульман покинуть немусульманские страны и переселиться в «обитель веры». Некоторые студенты даже призывают единоверцев покинуть Россию и переехать в страны мусульманского мира. Российские мусульманские деятели и российские исламские учебные заведения должны активно проповедовать тему патриотизма в исламе, исходя из нее строить как религиозную проповедь ислама в стране, так и программы наших учебных заведений.

www.darul-kutub.com

1 нче кушымта

МИЛЛИ МУЗЕЙ ФОНДЫННАН

II Бөтендөнья сугышы елларында ТАССР Язучылар союзының фронт белән элемтәсе шактый нык булган. Милләтебезнең танылган каләм ияләре генә түгел, башлап язучылар да, әле әдәбият дөньясына керергә генә хыялланган яшьләр дә, гомумән, әдәби сүзне үз иткән һәркем Язучылар союзына төрле гозер-сораулар белән хатлар юллаган. Аларның бер өлеше Язучылар союзы архивында сакланган һәм 1958 нче елда Милли музей фондына күчерелгән. Укучыларыбыз игътибарына тәкъдим ителгән әлеге хатлар Татарстан Республикасы Милли музее фондыннан алынды.

www.darul-kutub.com

12 августа 1943 года

Иҗенмесез Татар Совет язучылары Коллективы!

Сезгә үземнең фронтта кызыл армиясларга булган сәламнәремне тапшырам. Шулай ук барлык язучыларга сезгә сәлам.

Хөрмәтле язучылар-шагыйрьләр! Кызганычка каршы мин сезнең фамилияләрегезне белә алмыйм, чөнки хәзер озак вакытлар инде татар әдәбияты — иҗаты белән танышканым юк. Чөнки татар әдәбиятын кулга төшерүе бик кыен.

Мин үзем Казан шәһәрендә Финанс Экономика техникумын бетердем. Эшләдем. Ә хәзер данлыклы Кызыл Армия сафында Армый Хакимнәре хезмәт итүемне дәвам итәм. Әлбәттә, Казанда вакытта әдәбият белән бик кызыксына идем, Нихәят, соңгы вакытларда „Яшь Сталинчы" „Яшь Ленинчы" газеталарында үземнең материалларым белән катнаша башладым.

Әдәби кичәләрдә катнаша идем. Бигрәктә истә калырлык кичә, вакытын онытканмын, язучы Адель Кутуйның „Тебе, Германия" дигән шигыре белән чыгыш ясаган кичәсе. Тыңлаучылар шундый зур игтибар белән тыңладылар ки, хәтта шагыйрьнең берничә вакытта сөйләвен теләделәр.

www.darul-kutub.com

Соңгыдан, татар язучылары коллективы халык-масса арасында дан казанды.

Но хәзер андый вакыйгаларны тугел
д татар китапларында укыт булмый.
Шуның өчен мин сездән сорар идем
миңа татар язучы, шагыйрьләренең
ватан сугышына багышланган шигырьләрен шигырьләгезне. Бигрәк тә фронт
сугышчыларга - безгә багышланган шигырьләр.
Бу безне тагын да нык сугышырга
өндәячәк!

ПРОРЫВ
ЛИНИИ
МАННЕРГЕЙМА

Үзегезнең тормышлар
яхшы.

Сәлам Кушыгыз Җавап көтеп
калам

Кызлар-туганнарга сәлам
Бит Госман Гаязов

Полевая почта 31519-Г
Гаязову Гусману Гаязовичу

10

www.darul-kutub.com

2

Здравствуй наш любимый
писатель Ахмет Ерекей.

К вам с большой просьбой от имени
воинов татарии Зараев Алям. З.

Прошу объяснить, вернее ответ-
чать на наш вопрос:

Вопрос такого рода
– Можно ли выписать (находясь
на территорий Германии) Ежемесяч-
ной литературно-политический
журнал „Совет әдәбияты"

Поскольку мы еще до войны
регулярно получали и с любовью
читали. Но когда возникла отечест-
венная война нам пришлось прер-
ватся, поскольку мы уходили защи-
щать родину.

Сейчас когда отгремела тоесть

www.darul-kutub.com

течественная война советского союза
Завершилось полной победой над Германии на Западе, над японией на востоке мы хотим продолжать свою дружбу. получать и регулярно читать.

Мы уверены что это вы не откажете. ждет с нетерпением.

ждет ответа.

с привет от имени
воинов татарин [signature]
/А. Зараев/.

14/IV-46 г.

Мой адрес
полевая почта
44722-А
Зараеву Алляму З.

Аллямову послать журнала №1 [signature] 24.V.46

29

تاتارستان — سوویت یازوچیلاری سایوزی ایداره‌سینه.

قادرلی ییپتاشلار!

تاتارستاننڭ کۆپ یللیقتا چیزده تو قوتاری بلن یازغان تاچیق حاتلارنی تاپدیم. ییعتیبارغا تاپب یازوومی تویندرام ته!

تیننده حاتقا قویلغان بسوراولارغا مینم قسقاچا جاوابم شول:

— تاتارستاننڭ بوتون بیر مینه یانغا چیزدن کیلوونی توزم توچین زور شاتلیق. سانیم بلن قولمان کیلگان قدر بر [illegible] یاتمن. چیزده کونده یانا باشلاغان [illegible] یوق توگل — بار. [illegible] بو حاتا بلن مین تاتارلارنڭ [illegible] [illegible] یازب بیره آلمیم، چونکه تاتار تیلی یانا یازیلا باشلاودن یغیلا باشلادی. شول توچ یانغا چیزدن یازغان حاتلارنی ییعتیبارغا آلب توگل.

— "بازار یتا بغتا" قاتنا شاتاتقام، دیب تویلیم. بو حاتقا قاتنشقان مینم سوویت یازوچیلار سایوزینه کیروم تورسینده تاتقان، آلمندرب، تاتب بلمیم. تابیو مللی [illegible] بار. کیرو یینه یازار گیرده‌ر... [illegible] بیلگنلاردن تینده‌ — Голендагы [illegible] تاتاسندن آلدیم. بوزدن مینه‌ن باشقالاری ن ۷-ی تاتار بار. شولارنڭ بر سی (تورفا قیلینتیدن بر ده بولادی شیکلی بولب ایشلدم) بیلک „За боевые заслуги" میدالی آلدی. کیرده تیشن تاپدی یونچی.

1.09.44г.

www.darul-kutub.com

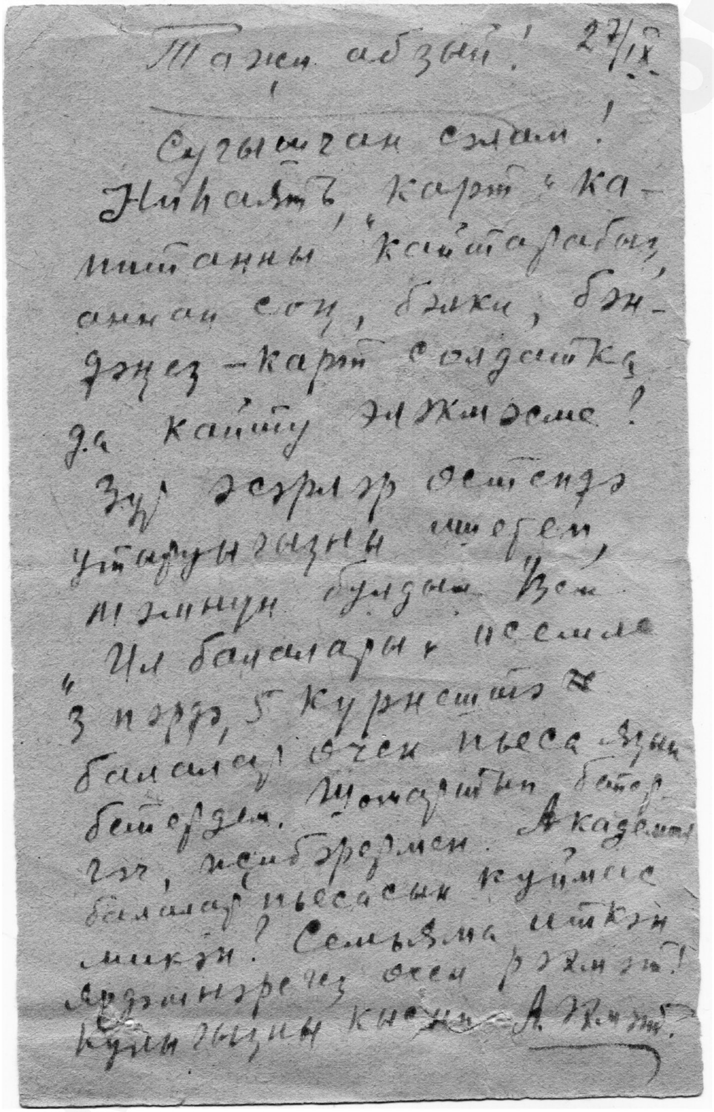
Таҗи абзый! 27/IX

Сагынычлы сәлам!

Ниһаять, карт капитанны кайтардыгыз, аннан соң, бәлки, бездәй карт солдатка да кайту эләкмәсме!

Зур әсәрләр өстендә утыруыгызны ишетәм, мәмнүн булдым. Мин

"Ил балалары" пьесала "3 пәрдә, 5 күренештә" балалар өчен пьеса язып бетердем. Шомартып бетер-бетердем. Академиягә җибәрермен. Академия балалар пьесасын куймас микән? Семьяма иткән ярдәмнәрегез өчен рәхмәт!

Кулыгызны кысам. А. Ж[illegible]

www.darul-kutub.com

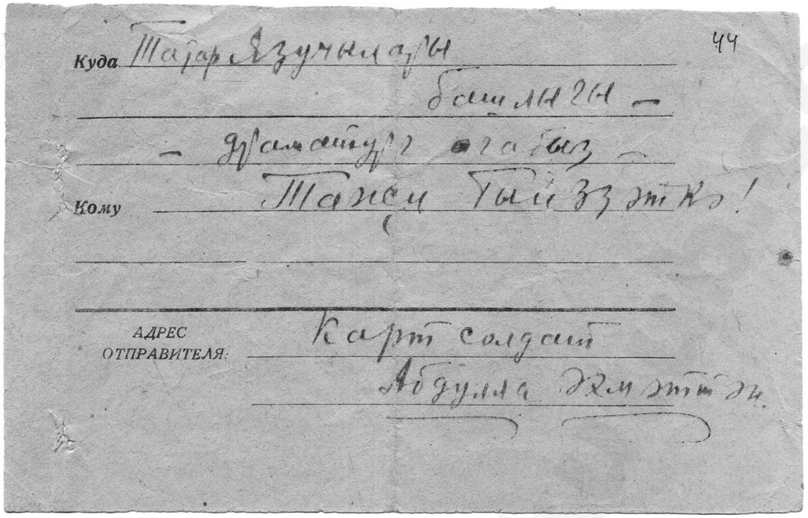

www.darul-kutub.com

dərt, həm doşmangə nəngə
əyrmi torgan oculər tudə
torgan, Çıgarlıgıznı qul. jazma
larıgıznı, şıgarlıgıznı bergə
Cibərygəzne sorıym. Jəşrək
Gəzetlər öcen nindi kitaplar
ugırga ikənen yzegez belersez.
Kitaplarıgıznıŋ xaqın tyləy
öcen adrislərgəzne sorıym. jaki
jazucılar soiuzına turıdan turı
tylərgə məmkindər.

bezneŋ teləgebezne ytərsezdip
aşanıp kötep
Kommunistlarcə səlam
belən qazanşəhərenen 14 nce
numirle fabrigəndə fabkom
pridsidə tele bulıp eşləgən
Xəzer otlıq aşkanın ber
İskadrunında səiəsi eşce
Xezmətem ytəyçe Jasanef
bezneŋ adrəs. Ojoptalxag
1718 nocebrj norta
roctə 945 Jocoiov H. Je.

www.darul-kutub.com

11.12.42.

Ordinne qəzəl tətəlstənbəzneŋ
jəzuçələrənə! 54

qədərle dus[…]! iŋ berençe
sezgə bərleq sugışçələrəm
isemennən qaynar sələmnərenne
jazəp sezneŋ xərmət fruntenda
bojek uŋışlarəgə içygəgezne
teləp qaləm.

ikençe qədərle duslar. bezneŋ telək
şol. sez inde irtqıç girmanıə
faşistləre bezneŋ vatanıbızgə
bəsəp kergən könnən birle bik kүp
jəŋa xərmətlərgezne kүrsətkənsez
menə bez okupacia doşman belən
şuqışu çor şartlarında da sezneŋ
matur itep jazgan xərmətlərgezne
onıtmıbız. bez sezneŋ şiğırlərgezne
ajırım qaf jazmalarıgıznı uqısıbız
kilə. şunıŋ өçen үzemneŋ teləgem
[illegible] sugışçələremneŋ sorovı bujınça
sezdən şunı bəşlep çıqqan
kyjgelle lırm sugışçılarga köe

www.darul-kutub.com

ИСКӘРМӘЛӘР ӨЧЕН — ДЛЯ ЗАМЕТОК

www.darul-kutub.com

www.darul-kutub.com

www.darul-kutub.com

www.darul-kutub.com

www.darul-kutub.com

ЭЧТӘЛЕК — СОДЕРЖАНИЕ

Ватанны ярату — иманнан....................3
Сүз башы....................4
БЕРЕНЧЕ БҮЛЕК....................7
Ил өчен, дин өчен көрәшчеләр онытылмас....................7
Война согласно Корану....................9
Ислам и война....................23
На службе Богу и Отечеству....................28
Духовные управления в годы мировых войн и тоталитаризма (1917-1950).45
Дәүләтнең дини сәясәтендә —либеральләштерү....................62
Нәрсә ул җиһад?....................72
Бабаларыбыз үрнәген онытмыйк....................76
Ислам — Совет дәүләте сәясәтендә (1943-1948 нче еллар)....................79
ИКЕНЧЕ БҮЛЕК....................84
Данлыклы Җәлилче-макизар....................84
Предсмертный Коран:....................93
ӨЧЕНЧЕ БҮЛЕК....................99
Фронтовик хатирәләре....................99
Әтием ядкяре....................107
В бомболюк с молитвой....................129
Вся жизнь в служении людям....................135
Сигез бизәкле сөлге....................139
Татарның соңгы ишаны....................148
Суслонгерда истәлек ташы куелды....................151
ДҮРТЕНЧЕ БҮЛЕК....................157
Письма с фронта....................157
«Совершите ду’а, чтобы я вернулся живым»....................158
«Получив это письмо, посвятите мне ду’а...»....................160
«Настали горячие денечки — гоним врага»....................162
ВМЕСТО ПОСЛЕСЛОВИЯ....................165
Праздник Победы: взгляд богословов....................165
МИЛЛИ МУЗЕЙ ФОНДЫННАН....................169

www.darul-kutub.com

Сборник статей

Мөселманнар Бөек Ватан сугышында
Мусульмане в Великой Отечественной войне

Казан. Хозур-Спокойствие. 1436/2015
На татарском и русском языках
Знак информационной продукции согласно
ФЗ от 29.12.2010 г. № 436-ФЗ.

12+

Подписано в печать с оригинал-макета 30.03.2015.
Формат 84х108 1/32.
Тираж 1000 экз.

Издательский дом «Хозур»-«Спокойствие».
420111 г. Казань, ул. Лобачевского, д. 6.
Тел./факс: +7 (843) 202-07-74.
Сайт: http://www.huzur.ru
Электронная почта: huzur.inform@mail.ru
Интернет-магазин: http://huzurshop.ru

По вопросам оптовых закупок этой книги и других изданий
обращаться по телефону: **+7 (843) 202-07-74** и по адресам:
г. Казань, ул. Газовая, д. 19
(здание Российского исламского института);
г. Казань, ул. Лобачевского, д. 6
(здание ЦРО — ДУМ РТ).

www.darul-kutub.com